

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

30к-3
6382

МАЛАДНЯК

Штомесячная літаратурна-мастацкая
і грамадзка - політычная часопісь
Цэнтральнага Бюро Ўсебеларускага
аб'яднання поэтаў і пісьменьнікаў
„Маладняк“

57013-118

ПАД РЭДАКЦЫЯЙ
М. ЧАРОТА, М. ЗАРЭЦКАГА, АЛ. ДУДАРА

Год выданьня пяты

Сшытак другі
Л Ю Т Ы

ВЫДАНЬНЕ ЦБ „МАЛАДНЯКА“
М Е Н С К—1927

37-10364п - P

А. Зорыч

Роўна а чацьвертай...

Містэр Дж. Эдуард Хэг прачынаецца, як заўсёды, роўна а дзевятай у асабняку, на проспекце, дзе цэніцца тысячай фунтаў кожны забудованы вяршок спрасаванай і бясплённай зямлі. Прычудлівы палац з колёнамі, што падпіраюць верхні пляц, напамінае монументальны і вялічэзны монфэранаўскі храм; лёгкі і порысты камень дзеля яго праз акіян прывезены з Асабата. Ён у сярэдзіне ён апраўлены і высьцелены ценкімі, як насавая хустка, імірскімі і сінайскімі дыванамі. Містэр Дж. Эдуард Хэг—вораг сучасных будынкаў з мэталю, бэтану і цяжкіх каменяў бяз пор: вапна абцяжарвае мозг, дрэва раскладае мускулы, камень, які не прапускае паветра, псуе скуру, і сталь затрымлівае ўнутраную сэрэцыю.

Роўна а дзевятай цёпленькі і асьвяжаючы душ у ванным пакоіку, пяць хвілін гімнастыкі і масаж са шчоткамі, па спосабу профэсара Дуркль: масажыст націрае рукі духамі кэр-дэ-жанэт. Затым сьнеданьне, лёгкае сьнеданьне чалавека, які хварэе пячонкай, а таксама мае для дробных хатніх выдаткаў паўтара мільярды доляраў на бягучым рахунку ў банку Льлёйда: галет, яйка ў сьмятку, галінка провансальскага вінаграду і маленькая чарачка вэрмуту, які падагравае і аддае пахам фісташак. Італьянскі вэрмут гаркаваты крыху, ён прыемна распалівае кроў і ўздымае дзелавы настрой.

А дзiesiąтай містэр Дж. Эдуард Хэг прымае сакратароў, звоніць на біржу, у свой банк „Хэг, Лёндон—Нью-Ёрк“ і ў га-лоўную кантору фірмы Хэг па імпорту дурокжэрсейскіх сьвіней, якая мае ад каралеўства тры мэдалі за выдатныя вынікі вар'яванага схрэшчываньня нацыянальных гатункаў.

Містэр Хэг асабіста запісвае балянс, рахункі, касу, ды-відэнд і курс уласных і чужых акцый у Сіці, і ён дыктуе, акрэсьліўшы біржавую роўнавагу, цэны на дурокжэрсейскую

сьвіньню па агентурнаму напрамку, які цягнецца, апаясваючы сьвет, ад Норд-Капа да мысу Горн. Гэта займае дваццаць хвілін, яшчэ дзесяць хвілін цягнецца даклад другога сакратара аб становішчы міністэрстваў, аб туалетах на балі ў сьвечнага караля Джэбса, аб прызавых заездах нядзельнага дэрбі і рэкордным спаборніцтве ў бокс, у якім пераможцам стаўся нечакана амэрыканец Жозэф Кэмпт. Містэр Дж. Эдуард Хэг паднімае, выказваючы незадавальненьне, левую броў: ён жадае, каб нацыянальны гонар быў адноўлены ў рэванш. Чэк у трэцяга сакратара.

Левая броў паднімаецца яшчэ раз, таму што міністэрства гандлю нанова ўзвысіла вывазныя тарыфы на гатунковую сьвіньню: „міністр мае, як відаць, дурны характар і недахоп павагі да сьвінога трэсту „Хэг, насьледніца і кампанія“; міністру, як відаць, карысна будзе адпачыць ад спраў і сыстэматычна палячыць катар у Ніццы“. Чэк там-жа.

А палове адзінаццатай містэр Дж. Эдуард Хэг, запаўшы першую сыгару, слухае па радыё канцэрт жывёлін з прыгароднай рошчы. Гэта эксцэнтрычна, і містэр Хэг здаволена рухае адтапыранай сподняй губой. Сьпяраша пяе салавей, затым кувае зязюля, рыкае пантэра, жаласьліва вішчыць кэнгуру, і дыша са сьвістам, набіраючы і выпушчаючы хобатам паветра, вялічэзны тропічны слонь. Маўчыць, ня глядзячы на ўсе рэпрэсіі, адзін толькі дыбаты і ўпарты жыраф. Гэта прыкра. Альлё! Перадайце, што містэр Дж. Эдуард Хэг настойліва жадае, каб жыраф выпусьціў, урэшце, свой натуральны гук. Чэк там-жа.

А адзінаццатай містэр Хэг чытае ў бібліятэцы найноўшыя працы па палеолёгіі, філятэліі і гісторыі дзіўнага племені Ашлуслай у Болівійскіх лясах. Вялікім людзям уласьцівы нязвычайныя захапленьні, а племя Ашлуслай падабаецца містэру Хэгу тым, што, калі верыць апошнім вынаходжаньням яно, ня ведаючы аніякае працы, праводзіла жыцьцё выключна ў гульнях і каханьні.

А першай гадзіне містэру Хэгу падаюць аўтамабіль з сырэннай у выглядзе зьмяі, якая грае на хаду вальс з оперэты „Граф Люксэмбург“. Містэр Хэг выяжджае на біржу, затым у банк, затым у трэст, затым ён палуднуе, ад сямі да дзевяці бывае ў дамы, рахункі якой аплачвае, у адрозьненьне ад іншых

рахункаў, ня трэці, а першы сакратар, і ад дзевяці да адзінаццаці вячэрае і гуляе ў поккэр і доміно ў клубе. І ўсюды, дзе бывае містэр Хэг, паважна схіляюцца перад ім галовы і сьпіны людзей вядомых не яму самому, а толькі трэціяму яго сакратару; у выключных выпадках ён заўважае гэтых людзей толькі дзеля таго, каб акрэсьліць суму, за якую кожны з іх,—падобна міністру, які заўтра пойдзе ў адстаўку, альбо жырафу, які выпускаецца заўтра свой натуральны гук, альбо боксэру, які будзе пераможаны ў рэваншы,—можа быць куплены альбо прададзены ў патрэбны для трэсту „Хэг, насьледніца і кампанія“ момант; уяўленьне аб рэчах і аб ідэях, якія ня маюць грашовай вартасьці, даўно атрафавана, а можа быць ніколі і не існавала ў ім. Яго жыцьцё цячэ плаўна, з пунктуальнасьцю да аднае сэкунды, аб якой пішуць артыкулы і анекдоты ў газэтах і нарушыць якой не змаглі-б, здаецца, ані цыклён, ані патап, ані зямлятрасеньне.

Раз у тыдзень, па нядзелях, роўна а трэцій, містэр Хэг выяжджае па шашы, з прысадамі з піхт, за горад, у віллу, дзе адбываюцца сакрэтныя нарады банку і трэсту „Хэг, насьледніца і кампанія“ з фірмаю Кэль і Саламона Бэрнса, якая монопольна ўладае рынкам збожжа ў Старым сьвеце; нарады адчыняюцца а чацьвертай, працягваюцца яны роўна дзесяць хвілін, і дзесяці хвілін, тайны якіх аніразу не ўдалося пазнаць нікому з газэтчыкаў і ратазаяў, што асаджаюць віллу, зусім хапае дзеля пастаноў, якія пераварачываюць дагары нагамі вуліцу, дзе сконцэнтраваны нацыянальныя багацьці краіны. Містэр Дж. Эдуард Хэг ня любіць гутарыць: ён выказвае ня звыш чатырнаццаці слоў на дзень. Містэр Саламон Бэрнс занадта красамоўны, наадварот, аднак, у пытаньнях, зьвязаных з грашмі, ён лічыць што лепш слухаць тое, аб чым гавораць іншыя.

У дзень, калі здарылася самае страшное і незразумелае, што перажыў містэр Дж. Эдуард Хэг у жыцьці, у нядзелю, роўна а трэцій, як заўсёды, яму падалі аўтомобіль, сырэна якога грала на хаду вальс з опэрэты „Граф Люксэмбург“. Праз трыццаць хвілін, як заўсёды, ён выехаў на шашу з прысадамі з піхт і, адкінуўшыся на падушках, запаліў другую сыгару, адчуваючы са здавальненьнем плаўнае імкненьне ўперад Рольса, прожэкторныя ліхтары якога на кілёмэтр прарэзвалі

імглу, што апранула сабою палі, піхты і шашу. Ён успомніў містэра Саламона Бэрнса, якога ён прымусіць сёння, скупіўшы вэксалі і акцыі яго фірмы, у два разы зьнізіць цану на ячмень для свіней, затым даму, рахункі якой аплачвае ня трэці, а першы сакратар, затым ордэн, які на новы год атрымаў ад міністэрства (чэк там-жа), урэшце, успомніў жырафа, які выпусціць заўтра свой натуральны гук, і ўхмыльнуўся нават, што здаралася з ім ня больш, як два разы на год, апусціўшы ражкі бяскроўных і жоўтых, уважліва выбрытых губ. У тысячны раз і з новай сілай ён адчуў нанава, што ўсё, што акаляе яго—і дама, і міністэрства, і ордэн, і жыраф, і Саламон Бэрнс, і ўсё іншае, чаго ён толькі пажадае, што можа быць патрэбна альбо карысна, альбо шкодна яму, альбо фірме „Хэг, насьледніца і кампанія“—усё можа быць куплена, прададзена, альбо зьменена, альбо зьнішчана росчаркам яго пярэ на чэку ў банк Льлёйда, дзе ляжыць вольнымі паўтара мільярды доляраў для дробных бягучых патрэб.

А ў гэты момант, калі ён так разважаў і ўхмыляўся, апушчаючы ражкі выбрытых губ, калі асьветлены гадзіннік у лімузіне паказаў без аднае хвіліны чатыры і недзе далёка мільгануў у імгле і схваўся ў прысадах з піхт першы агоньчык знаёмай віллы за горадам, шофэр нечакана і крута спыніў аўтомобіль, пагасіўшы ліхтары. Сэкунду, покуль чуўся яшчэ роўны, заміраючы гул мотору, шофэр сядзеў нярухома, трымаючы руку на рычагу, затым зьняў кэпі, паклаўшы яе на руль.

— Аллё, Кэльлі!—адрыўчата адазваўся містэр Хэг у трубу дзеля перамоў.—Шына? Магнэто? Асьвятленьне?

З голай галавою, моўчкі і нярухома сядзеў шофэр; ён не крануўся і нічога не адказаў.

— Вы аглухлі?!—гнеўна вылаяўся містэр Хэг.—Роўна чатыры, я спазьнюся!

Тады шофэр абярнуўся, і ўпяршыню за ўсе гады, якія памятаў сябе і фірму, і багацьце, і рахунак у Льлёйда,—містэр Хэг угледзеў зьнявагу і агіду ў абярнутым да яго чалавецкім твары.

— Дваццаць сёмага студзеня, а чацьвертай гадзіне дня,—сказаў шофэр, і жалвакі залёталі ў яго на скулах, і іскры

ўрачыстасьці і бешанства запаліліся ў яго прыжмураных ва-
чох,—*Хаваюць Леніна, сэр. Рух спыняецца на пяць хвілін, сэр...*

Містэр Дж. Эдуард Хэг памаўчаў сэкунду, комкаючы сыгару і пацкаючы попелам паліто і прыгожы дыван ліму-
зына. Потым бясьсільная і злосьлівая ярасьць ахапіла яго.

— Заўтра-ж вон!—сказаў ён хрыпла і адчуў раптам ня-
прыемную сухасьць у роце, пачуўшы, як пульсуе ў вісках кроў.

Кэльлі, шофэр, нічога не адказаў, седзячы нярухома,
гледзячы проста перад сабою няміргаючым і прыстальным
узрокам; вецер ласкатаў і путаў валосьці на яго голай галаве.

Думка працавала ў галаве містэра Хэга з патроенай
хуткасьцю. Ён падумаў, што сёньня ўпярышыню за дванаць-
цаць год ён спозьніцца на віллу, дзе мажордом прывычаіўся
правяраць па яго прыбыцьці гадзіннік на вежы, і што гэтае
спазьненьне, бязумоўна, перашкодзіць яму прымусяць Саламона
Бэрнса панізіць цэны на ячмень і кукурузу на рынку Старога
сьвету. Містэр Кэль і містэр Саламон Бэрнс нядвусэнсава і з
насьмешкаю паглядзяць, калі ён увойдзе, на бронзавы грэцкі
гадзіннік на стале, і заўтра ўсе пачнуць спраўляцца ў клюбе
аб яго здароўі і справах, бульварныя газэткі, падкупленыя
конкурэнтамі, будуць здзеквацца заўтра над яго хваленаю
акуратнасьцю і выдумляць сэнасацыйныя гісторыі і прычыны
яго нячувананага спазьненьня, і гэта пахісьне акцыі фірмы на
біржы. Ён падумаў, што трэба будзе адразу-ж тэлефонаваць
трэцяму сакратару, каб сваячасова былі зроблены захады і
парасыланы чэкі ў патрэбныя месцы і, успомніўшы аб чэках,
адрыўчыта крыкнуў у трубку для перамоў:

— Тысяча фунтаў! Едзьце!

Шофэр не крануўся з месца. Містэр Дж. Эдуард Хэг
хацеў закрычэць, што ён заплціць дзьве і тры, і пяць, і дзе-
сяць тысяч, але нічога не сказаў і ясна ўявіў сабе, раптам,
што шофэр добра ведае і разумее, што заўтра яго выганяць
з пасады, і ён выйдзе з жонкай і дзяўчынкай, якую клічуць
Сэм, на вуліцу і будзе чысьціць боты на рагах вуліц альбо
прасіць на хлеб, альбо пойдзе грузіць за грашы яго-ж, містэ-
ра Хэга, сьвіней у порт; і калі, ведаючы аб гэтым і гатовы
стаць заўтра жабраком і галодным, Кэльлі, шофэр, спыніў
машыну і сядзіць нярухома, і не адказвае зараз, а глядзіць про-
ста перад сабою ў запатнеўшае шкло і ў алею, якую ўтвара-

юць прысады з піхт,—дык дзіўная сіла, якая прымусіла яго зрабіць гэта, не расцэньваецца грашмі і ня можа быць куплена, адмяжована альбо знішчана, як купляецца, адмяжоўваецца і знішчаецца ўсё, што стаіць на шляху містэра Хэга і банка і фірмы, на чале якіх стаіць ён.

Яго жыццё плыло плаўна, з сэкундальнай пунктуальнасьцю, якую не змаглі-б, здаецца, змяніць ні цыклён, ні зямлятрасеньне, і звычайны пакой яго жыцця быў гарантаваны вольнай гатоўкай на бягучым рахунку ў банку Льлэйда: аднак, дзіўная сіла нечакана прарвалася ў гэта жыццё і парушыла яго, і містэр Хэг адчуў раптам разрыў свае нэрвовае сыстэмы і з полахам, што ў яго няма нічога, чым можна было-б процівастаць гэтай сіле і прымусіць зараз крануцца з месца аўтамабіль, спынены ў полі, сярод піхт таму, што за акіянам хаваюць у чатыры гадзіны днём чалавека, сэрца якога б'ецца ў мільёнах запаленых ім іншых сэрцаў. Ён уявіў сабе таксама, што дзiesiąткі і соткі іншых аўтамабіляў, у якіх едуць іншыя містэры Кэль, Бэрнс і Хэг, таксама нярухома стаяць, можа быць, зараз у палёх і на шашы пад піхтамі і што, як відаць, у іншых містэраў Кэля, Бэрнса і Хэга, і ў банкаў, і ў урада, і ў біржы таксама няма нічога, чым можна было-б прымусіць зараз Кэльлі—і тысячы іншых Кэльлі—пакрыць голыя галовы і павярнуць рычагі, і сіла, якая ўладае Кэльлі, ва ўсёй патрасаючай магутнасьці паўстала перад ім, і яму стала боязна. Ён адкінуўся на падушкі і абцёр хусткай халодны і вільготны лоб.

Калі гадзіннік у лімузыне паказаў пяць хвілін пятага, Кэльлі, шофэр, надзеў кэпі і паціснуў мізінцам, як ён заўсёды гэта рабіў, кнопку ад магнэта. Матор загудзеў пакойна і роўна, асьляпляючы сьвет пранізаў нанавы імглу, якая апранула палі, піхты і шашу, машына пайшла, і срэбная сырэна зайграла на хаду вальс з опэрэты „Граф Люксэмбург“. Жыццё, спыненнае на пяць хвілін, прывычна і плаўна паструілася зноў.

Але містэр Дж. Эдуард Хэг не адчуў ні радасьці, ні пакою, калі пачуў вальс і ўгледзеў знаёмыя агні віллы. Ён адчуваў тупую ныючую боль у скронях, азноб і дзіўную цяжкасьць у целе і зьбка кутаўся, забіваючыся ў кут, у каўнер выпэцканага попелам цыгары паліта...

А. Безыменскі

Партбілет

Зямля ўся ўзбурана рабочымі рукамі:
Няма ў руках чагось—абшастаны ўвесь сьвет.
— Скажы мне, Партыя, скажы, чаго шукаеш?..
І голас сумны адказаў мне: „Партбілет.

Адзін, маленечкі... а ў сэрцы сілы мала,
І ў сэрцы з распачы апошні сьлед прапаў.
Учора толькі я ў руках яго трымала,
Ды сьмерць ударыла, і партбілет упаў!..

Гэй, пролетарыі! Ці можа стацца гэта?
Хто права сьмерці даў жыцьцё яго парваць?..
Ня стала аднаго маленькага білета,
А ў цэле партыі нязьмераны правал“.

Я слухаў Партыю і боль яе адчуў я,
І стальлю мускулаў налілася рука..
— Гэй, слухай, Партыя! Ці чуеш ты, ці чуеш?
Цябе вітаю я, рабочы ад станка.

Хай сэрца сьціснута жалобаю нязьмернай,—
Я ў шэрагі твае пашлю мільённы вал,—
Вал пролетарыяў пад сьцягам Комінтэрну
Запоўніць ў партыі распалены правал.

І першы я іду. Іду з зямлі саветаў!..
Ты чуеш, Партыя? Хай ведае ўвесь сьвет—
Праз пару месяцаў сто тысяч партбілетаў
Замяняць Ленінскі загублены білет.

Пераклаў з расійскае мовы **Ал. Дудар.**

Дзье сьдзежкі*)

(Праця)

V

Чым больш чалавек імкнецца да чаго-небудзь у сваім жыцьці, чым больш траціць сілы, каб дасягнуць яго, тым больш дарагім, бліжнім становіцца яно чалавеку. Праўдзівасьць гэтага адчувала на сабе цяпер Лідзія Пятроўна Весялоўская, фельчарыца прыфрантовай больніцы.

Калі ў больніцу прывезлі Андрэя, ёй прышлося дняваліць у тую ноч. Тады-ж пачула брэд Андрэя. Ён несьвядома выказваў дзіўныя думкі аб вайне, пытаў, чаму няма праўды. І тады-ж Ліда парашыла, што ён мусіць пры жыцьці цікавіўся гэтымі пытаньнямі, выказанымі ў брэдзе, значыць з ім лёгка можна будзе адчынена гаварыць аб гэтых пытаньнях і наблізіць яго да арганізацыі. Трэба будзе абавязкова дапамагчы яму разабрацца ў гэтых пытаньнях, і ён стане нашым,—падумала Ліда. Але трэба, каб праз свой брэд ён не зьвярнуў на сябе ўвагі і другіх, тых, каму ня трэба аб гэтым ведаць.

Ліда старалася быць ля Андрэя, дняваліць у пакоі, дзе ляжаў ён, сама. Сама-ж увесь час прамывала і перавязвала яму раны. Хацелася, каб хутчэй апамятаваўся, каб аджыў. Зьявілася рашэньне адратаваць яго, вырваць з кіпцюроў сьмерці. І зьявілася гэта жаданьне зноў ад таго, што Лідзе здавалася, што з яго выйдзе нешта каштоўнае для арганізацыі. Чаму так, Ліда ня ведала. Толькі адчувала, што павінна быць ля яго, адратаваць яго. Хутка гэта пачуцьцё стала нейкай неабходнасьцю, асабліва з таго моманту, калі рана пачала гаіцца і да Андрэя зьявілася памяць. Першыя яго словы аб тых-жа пытаньнях, выказаныя сьвядома, толькі больш пераконвалі Ліду

*) Глядзі сшытак № 1 (студзень).

ў неабходнасьці дабіцца свайго. Яна кожны дзень прыходзіла да пакою, дзе быў Андрэй, перавязвала рану, вяла гутарку з ім. І з кожным днём ён становіўся ўсё больш блізім, сваім для Ліды. Стала больш бадзёрай цяпер яна, перастала адчуваць сябе адзінокай. Прыходзіла заўсёды з радаснай ветлівай усмешкай на твары.

— Ну, ці-ж паедзеце дамоў, ужо хутка будзеце зусім здаровы.

— Ня ведаю, можа паеду, а мо'... пасья пабачу.

Андрэй таксама прывык да Ліды і зусім не хацелася думаць, што прыдзецца паехаць і больш ня бачыць яе. Гэта здавалася немагчымым.

— Вы ходзіце каля параненых, нібы робіце зусім простую справу, не баіцеся, а мне страшна, балюча робіцца, калі бачу параненых, чую іх стогны. Не магу зразумець, за што з людзьмі такое робяць?

— Я прывыкла ўжо і цяпер здаволена тым, што хоць трохі магу палегчыць боль людзям, уцішыць стогны іх.

— А чаму пайшлі сюды, на гэту працу?

— Я была студэнткай-мэдычкай, у пачатку вайны скончыла унівэрсытэт і пасья гэтага—тут па спэцыяльнасьці.

З гэтага Андрэй пераводзіў гутарку на другое. Яму хацелася расчыніць перад Лідай душу, паказаць яе ўсю і прасіць, каб дапамагла разабрацца ў тым, што ёсьць там, каб зрабіла патрэбны парадак. Была надзея, што яна зробіць гэта.

— Не магу зразумець я жыцьця, хоць і сам шмат ужо пражыў, шмат чытаў. Усюды ў жыцьці я бачыў ня тое, што хацеў бачыць. Людзі абманваюць адзін другога за вочы, а ў вочы лашчацца адзін да другога, словы добрыя кажуць... Чаму так, адкажыце. Чаму ў тылу афіцэрства зусім ня думае аб вайне, п'янствуе, казну абірае, здаволена ўсім, а тут салдаты ў акапах мерзнуць, галадаюць. Ці-ж бацькаўшына не для ўсіх роўная. Яна-ж для нас усіх свая... Усюды неправідловасьць...

— Вы адразу ўсё жыцьцё хочаце абхапіць, каб ведаць яго. Гэта трудна зрабіць. Мне трудна растлумачыць усё вам, але я выкажу—што сама ведаю... Самаўладны парадак, які існуе цяпер у Расіі, можа трымацца толькі на неправідловасьці, на абіраньні кучкаю буржуазіі народу, на абмане. Вы самі гаварылі, што бачылі ў жыцьці багатых і ня маючых нічога. Ваш

бацька дванаццаць валок зямлі мае, ён маленькі памешчык ужо, а сапраўдныя памешчыкі дзiesiąткі тысяч дзiesiąцін маюць на адну сям'ю. А мужык—тры-пяць-дзiesiąць дзiesiąцін, а то і зусім без зямлі. Зямлю памешчыку апрацоўвае гэты беззямельны, ды малазямельны мужык за якога-небудзь поўпуда ў дзень, каб пракарміць сухім хлебам дзяцей, а ўраджай увесь з тысяч дзiesiąцін бярэ сабе памешчык і толькі ад таго, што зямлю ён заве сваёю, бо дзяды яго змаглі ад мужыкоў адабраць гэту зямлю, альбо атрымаць яе ад цара за сваю верную службу яму. У горадзе капіталісты мае фабрыку, на якой тысячы людзей працуюць, і зноў працуюць толькі за крошкі, што дасць капіталісты, працуюць, каб жыць, каб пракарміцца як-небудзь, бо калі ня будзеш працаваць, голад за горла схопіць. А з іх працы капіталісты мільёны золата ў свае кішэні кладзе, будзе сабе для жыцця пышныя палацы, езьдзіць заганіцу, любуецца жыццём—і ўсё гэта за працу тысяч рабочых. І тут абман і абман па закону. Адны ўладаюць вялікай уласнасцю і нічога ня робяць, другія ўладаюць толькі сваімі рукамі і могуць жыць толькі, пакуль могуць рабіць рукі, а потым бяз сіл—альбо жабрацтва, альбо галодная сьмерць. На гэтым самаўладства трымаецца. Ад таго й аберагае яно царскімі законамі гэты абман, уласнасць багатых, і, калі рабочы, альбо мужык уздумаюць працягнуць рукі да гэтае ўласнасці,—урад згноіць іх за гэта ў турме, на катарзе... І ўвесь гэты абман прыкрываюць імем бога, імем бацькаўшчыны, гэтым робяць вас—салдат абаронцамі сваіх інтарэсаў. Войска, поліцыя, царква, турмы, катарга,—вось на чым трымаецца самаўладства.

— Так, так.

Андрэй сядзеў на ложку з шырока расчыненымі вачыма, услухоўваўся ў ціхія, каб ня счуў хто лішні, словы Ліды, стараўся ніводнага не прапусьціць, зразумець іх, і ў той-жа час адчуваў, што нешта цяжкае лягло на яго адразу, зусім па сіле. А ціхі голас гаварыў далей.

— Так і з вайной. Вам, калі бралі ў войска, казалі, што ідзеце бараніць веру, цара, бацькаўшчыну. Гэтак усім, гэтак і немцам і аўстрыйцам у сябе казалі. Бацькаўшчына тут у таго, каму добра жывецца,—буржуйская бацькаўшчына, а хто яе бароніць? Вы—кулака-купца сын—неяк у войска папалі, але гэта адзінка, такіх мала, яны там абіраюць бацькаўшчыну, а тут

ваююць простыя сяляне, рабочыя. Яны мерзнуць, галадаюць, вошай кормяць. Што ты бяз рук альбо бяз ног застанешся, іх гэта ня цікавіць, абы немцаў перамаглі, ад немцаў кавалак адхапіць, а цябе адкінуць, як непатрэбны для іх мэты сродак, ім патрэбен ты, як сіла, як мяса. Так і ў немцаў.

— Выходзіць, што мужык немец б'е мужыка рускага і ня ведае за што. Але-ж немцы першыя напалі на Расію.

— Гэта вам так казалі, а нямецкаму салдату казалі, што рускія на Нямецчыну напалі і яе трэба бараніць. Трэба было казаць так, бо каб проста казалі, вось браце, Андрэй, трэба нам адабраць ад немцаў кавалак іх зямлі альбо ад туркаў мора, дык ісьці біць немцаў і туркаў, то мусіць-бы ніхто не пайшоў, бо табе й другім з салдат не патрэбна нямецкая зямля, турэцкае мора. Вайна не народу патрэбна, а капіталістым. Ём цесна з мільёнамі становіцца тут, трэба тавары свае павезці ў другую краіну, а на дарозе турэцкі капіталісты стаіць, кажа—заплаці—прапушчу. А хто плаціць хоча. Лепей мець гэты шлях у сваіх руках, а каб мець, трэба адабраць ад турэцкіх капіталістых, а адабраць можна толькі сілай, вайной. Для вайны патрэбна сіла, мяса для гармат патрэбна, і імем веры, цара і бацькаўшчыны яны прыводзяць гэту сілу сюды, у акопы. Вайна яшчэ больш мільёнаў золата дасць, калі ўдасца перамагчы немцаў і туркаў, дык чаму-ж не пабіць дзеля гэтага трохі людзей, іх багата на зямлі, а самі цэлыя будуць, яны далёка ад вайны...

Слухаючы словы Ліды, Андрэй пачынаў па другому разумець жыццё, пачынаў разумець сапраўдную сутнасць яго. Думкі яго цяпер працавалі над тым, што казала Ліда. Ён зразумеў, што самаўладства—вораг народу, што яно—гэта памешчыкі, капіталістыя, і вайна ім патрэбна. Вайна ўяўлялася найвялікшым злом, якое трэба было спыніць. Ня трэба вайны народу,—парашыў Андрэй. Але ён не задумваўся над тым, што-ж рабіць далей, як спыніць вайну. Не гаварыла аб гэтым пакуль што і Ліда.

З Лідай Андрэй бачыўся кожны дзень. Але ўдзень маглі перакідвацца толькі звычайнай гаворкай, і Андрэй чакаў ночы, калі яна прыдзе дываліць. Ноччу вакол усе сьпяць, а ён седзячы слухае ціхую гаворку Ліды, якая стала цяпер неабходнай стравай, лекам для яго. Андрэй адчуваў, што Ліда

адразу выказала яму вельмі багата, з чым яму трудна саўладаць. Усе гэтыя думкі яскравым сьвятлом прожэктару асьвяцілі перад ім усё жыцьцё і на нейкі момант асьляпілі яго, як сьлепіць сонца вышаўшага з цемры падвалу чалавека. Адчуваў, што наперадзе нешта вялізнае, да чаго ён падыходзіў, хацеў глянуць на гэта вялізнае, але пакуль сьвятло рэжа вочы, яны жмурацца і пазіраюць пакуль толькі пад ногі, якія мацаюць сьцежку.

У гэткім становішчы Андрэй выпісаўся з больніцы.

— Ня ведаю, як аддзякаваць вам,—казаў ён у апошні вечар перад расставаньнем Лідзе,—вы так багата зрабілі для мяне. Выратавалі ад сьмерці і памаглі пачаць жыць падругому, знайсці ў жыцьці сваё месца. Я ўсё жыцьцё буду памятаваць вас.

— Гэта ўсё дарэмна кажаце. І без мяне знайшлі-б сваё месца ў жыцьці, калі шукалі яго, мо' толькі трохі пазьней. Я рада, што знайшла ў вас сапраўднага таварыша. Вы-ж не пакінеце сваёй справы.

— Я кіну! Не. Я, як толькі змагу, буду гаварыць людзям вашу праўду. Толькі сам я так мала ведаю. Я нутром цяпер усё чую, а выказаць другім не змагу так, як вы. Каб яшчэ хоць колькі тыдняў пабыць з вамі.

На гэтым змоўк, хоць хацелася сказаць яшчэ нешта, але баяўся пакрыўдзіць яе сваімі словамі.

Ноч зімная, марозная, ядраная.

Выразна чуліся гукі ад разрыву снарадаў, на фронце страляніна з кулямэтаў і залпамі з вінтовак. Толькі гэтыя гукі й парушалі цішу ночы. У баку відаць было шырокае зарава пажару, гарэла вёска, пакінутая жыхарамі, якія ўцякаюць на ўсход ад вайны, ад сьмерці, ды за больніцай у вёсцы жалобна завывала ў неба, нібы скардзячыся на несправядлівасьць, пакінутая, у апусьцеўшай вёсцы, сабака. Ад усяго гэтага становілася няпрыемна на сэрцы, нейкім холадам сьціскала яго.

— Б'юць...—праказаў Андрэй.

— Б'юць, і яшчэ мусяць доўга будуць біць, пакуль салдаты не перастануць страляць адзін у другога.

„Пакуль не перастануць страляць, трэба ім казаць, каб перасталі“, падумаў пра сябе Андрэй.

— Чаму вы ня хочаце паехаць на пабыўку.

— Дома я не змагу цяпер сядзець. У часьць паеду, там змагу салдатам выказаць, што ведаю аб гэтай вайне.

— Але вы павінны былі-б адпачыць, гэта для працы было-б карысьней... У часьці будзьце асьцярожны з словамі, памятайце, што калі дачуецца аб іх начальства, вас пакараюць сьмерцю, як здрадніка бацькаўшчыны.

— Я буду асьцярожным.

— Вы будзеце пісаць мне. Вось на гэты адрас. Толькі аб сваёй працы проста ня пішэце, лепш зусім нічога не пішэце, бо цанзура дазнаецца.

Прайшлі трохі моўчкі.

Ліда шкадавала, што ён ужо едзе, была рада за яго і ў той-жа час баялася, што ён з сваім характарам з галавой рынецца ў салдацкія масы і хутка пападзецца ў рукі ўлады, а ўжо яна не пашкадуе. Пры думцы аб гэтым ад холаду сьціскалася сэрца, і Ліда ўсё больш пазнавала, што Андрэй стаў для яе зусім сваім, родным, што яна пакахала яго. І ад гэтага хацелася нешта сказаць яму і ў той-жа час нешта спыняла язык. Ну, што з гэтага выйдзе, ён паедзе і больш, мусьць, ня ўбачымся, ня трэба й казаць аб гэтым,—гаварыла ў думках сабе.

Але Андрэй парушыў маўчанку.

— Ліда, хутка мы разойдемся, і я хачу выказаць табе,—ён адразу перайшоў на ты,—усё, што адчуваю. За гэты месяц ты стала для мяне бліжэй, чым усё на сьвеце, і мне так балюча цяпер ехаць адсюль, ведаючы, што можа больш ня ўбачу цябе.

Ад гэтых слоў, так проста сказаных, у Ліды само расчынілася сэрца, захацелася сваё выказаць.

— Нічога, Андрэй, мы яшчэ ўбачымся,—упэўнена праказала яна.—Я пакахала цябе таксама... Мы будзем шчаслівы тым, што абралі адну сьцежку ў жыцьці, ідучы па якой будзем падтрымліваць адзін аднаго...—А што, калі ён толькі з-за каханьня захапіўся маімі словамі, што тады, праказала нешта ўнутры.—Толькі, Андрэй, памятай, што гэта сьцежка ня гладкая, ты можа вельмі хутка, неабдуманна ступіў на яе. У цябе бацька купец, сытае жыцьцё дома, а тут на кожным кроку небяспека.

Гаварыла, а вочы выразна глядзелі ў твар Андрэя, здавалася, наскрозь яго праймаюць, хочудь адгадаць усе думкі яго.

— Ліда, зачым ты гэта гаворыш?.. Мне крыўдна чужь гэта ад цябе... Мне няма чаго больш думаць, бо я толькі з тваёй дапамогай знайшоў тое, чаго шукаў і цяпер не пакіну яго.

— Прасьці, я так, наўмысьля. Я больш ня буду нават думаць гэтага... Ну, бывай... пара разыйсьціся, пішы, як толькі заедзеш у часьць, яшчэ ўбачымся.

Ужо ў другім баку палыхала зарава пажару, выразней, бо ноч цяжнейшай стала, схавайся месяц. Палягчэў мароз і глушэй стагнала ад болю, ад тысяч ран, зробленых на ёй гарматамі, зямля.

VI

Н-скі полк, у якім быў да параненьня Андрэй, цяпер стаяў у Б. на адпачынку. Таварышы спаткалі Андрэя з радасьцю. Ужо шмат каго з іх не засьціг тут. Некаторыя засталіся на фронце забітымі і цяпер над імі мяцеліца спраўляе жалобу ў чужым полі, пье свае пахавальныя сьпевы, гэтым дарэмна загінуўшым людзям; некаторыя зусім бяз вестак прапалі і аб іх ужо ніколі не праведае ніхто, не праведае ніхто, акрамя ветру, які разьнясе па полі непахаваныя струхлеўшыя косьці; некаторыя ляжалі параненыя ў больніцах.

„Столькі людзей загінула нізашто, далёка ад радні, ад дому. Баранілі „бацькаўшчыну“, але яна аб іх ня ўспомніць, забудзецца. Толькі, калі сьціхнуць гарматы і замест снарадаў узрые паросшую былльём, угноеную іх цэламі, зямлю плуг, тады раскажа аб іх людзям узросшы буйны куст „збожжа“, думаў Андрэй.

А малады белакуры зямляк з захапленьнем гаварыў яму.

— Пасьля таго, як цябе паранілі, мы яшчэ два разы хадзілі ў атаку. Апошні раз зноў досьвіта пайшлі... Немец прымеціў, стралявіну пачаў. Вакол, як снапы, нашы падалі, я чытаў малітву, калі бег... а ўсе крычалі „ўра“ і беглі, як азьвярэлыя, на іх... Выбілі іх, нехрысьцяў, з акапаў, у палон забралі больш сотні, шмат пакалолі ў акапах. Яны просяцца, на калены падаюць, а нашы штыком у пуза, на... Далі ім жару.

— Каму гэта ім? А яны вам не далі?

— Як каму? Немцу,—здзівіўся той.

— Немцу... А чаго вы лезлі на штыкі, ты ведаў чаго? Чаго гэтым дабіліся, ці варта ваша заваёва таго, колькі людзей дарэмна на полі пакінулі.

— А чаго лезлі!? Што ты, Андрэй, ты ня ведаеш, як яны паганяць нашу веру, як мучаць забраных у палон. Языкі вырэзваюць, скуру дзяруць паскамі.

— Ты гэта бачыў? Казкам, як дзіцё, паверыў! Кажаш—бараніць лез веру,—а хто яе чапаў, што ёй зрабілі немцы, у іх-жа таго самага бога пачытаюць, дык няўжо-ж ты паверыў, што веру спаганілі? Ніхто цябе і ўсіх нас не чапаў, а прышло начальства, ня пытаючыся, ці хочаш біць немца, пагналі сюды, казалі, што немец веру паганіць, скуру з рускага лупіць, а немцу гэтак сама казалі, што мы з іх скуру лупім, а бачыш, узялі іх у палон і ў тыл жывых адпраўляюць.

— Яно ведама, ня пыталі ў мяне, ці хачу ваяваць. Хто-б гэта хацеў... Толькі боязна цябе слухаць, усё можа здарыцца...

У казарме, на дварэ за працай, Андрэй пачынаў асьцярожную гутарку аб вайне з салдатамі знаёмымі, у гаворцы хутка забываўся аб небяспечнасьці, захапляўся думкамі, якія плылі адна за другою, а перад вачыма ў гэты час паўставаў вобраз Ліды, бадзёрыў яго. Гаварыў, пакуль салдаты, замесціўшы каго-небудзь незнаёмага, ня спынялі яго. А хацелася ўсё-ўсё выказаць, хацелася, каб усе чулі, крыкнуць хацелася, што не патрэбна вайна, пакіньце стрэльбы, ня беце сваіх братоў нямецкіх, не яны вінаваты. Хацелася, каб усе салдаты зразумелі яго, тады-б, здаецца, спынілася вайна, і жыцьцё новае можна было-б будаваць. Як будаваць, гэтага Андрэй ня думаў.

Салдаты адразу пазіралі на яго, як на дзівуна якога, потым пачалі слухаць, уважліва самі гаварылі, і хутка вакол Андрэя згрупавалася чалавек пятнаццаць салдат, якія сталі яго поўнымі пасьялоўцамі. Посьпех саграваў Андрэя радасьцю, хацелася паведаміць аб гэтым Ліду, але баяўся пісаць.

А праз месяц з тыднем полк зноў збіраўся на фронт, і перад гэтым Ліда атрымала ліст.

— Наш полк зноў ідзе на фронт...—Ты ведаеш, я... Маю тут ужо пятнаццаць добрых дружакоў... А ў канцы паведамляў аб адрасе бацькі і прасіў пісаць туды.

„Ці зразумее“, думаў Андрэй, адаслаўшы ліст. Мучыла і другое: „Ці добра раблю, што станаўлюся дэзэртырам... Але інакш нельга. Затрымаць усіх салдат няможна, нечага і думаць аб гэтым, а ехаць на фронт, страляць разам з другімі—супроць сябе рабіць, значыць... Вайна не патрэбна народу, спыніць яе трэба, каб салдаты перасталі страляць. Ём трэба прыклад паказаць. Але які. Кінуць стрэльбу на фронце і не страляць—самога заб'юць. Значыць, трэба пакінуць фронт. Цяпер мы гэта зробім васьмёра, а за намі другія. Гэты прыклад перадасца немцам, і вайна спыніцца... Пайду ў другую часць і буду рабіць гэта самае“.

Праз тры дні, перад самай адпраўкай на фронт, Андрэй і яшчэ сем салдат з пятнаццаці пакінулі полк. Другія восем пабаяліся зрабіць гэта, хоць горача разьвіталіся з таварышамі і абяцалі к васьне ўцячы таксама.

Перад адыходам напісалі ад рукі ўсім салдатам ліст, у якім тлумачылі, чаму пакідаюць фронт, і звалі другіх зрабіць гэтак сама.

VII

— Прапала цяпер Расія, прапала ні за што... Звар'яцеў народ, і чаго толькі хоча—не разумею. Слабоды, слабоды, мала білі вас... У-у-у.

— Ня бойся, бацька, за Расію, не прападзе яна, а жыць будзе і лепш, як жыла. Да гэтага кіравалі Расіяй цар ды буржуй, а цяпер будзе сам народ кіраваць.

— На-а-род... Можа і ты ў управіцелі пойдзеш, ты-ж любіш народ, шкадуеш, стаў яго прыхільнікам, а бацька-ж буржуй, га... Цара скінулі, супроць бога пайшлі. Ды ці чуў хто калі гэткае. Скруцілі галаву народу дымакраты, а ён і рад. Сла-бо-о-да. Занадта волю народу далі, а яму цуглі добрыя патрэбны. Волю мужыку, што дзіцяці нож у рукі,—абрэжацца, сабе-ж шкоды наробиць. Не для кіраванья мужыку галава, а каб торба з плеч ня падала... Загіне, загіне Расія. Але бог гэтага не павінен дапусьціць, гэткай насьмешкі...

— Ніхто народу галавы ня круціў, а сам ён усю праўду ўбачыў, не захачеў больш працаваць на другіх, ды ваяваць і скінуў цара... Галава ў мужыка з таго-ж зроблена, што і ў цара, толькі цар ды буржуй яму торбу павесілі на шыю. Дык вось цяпер торбу скіне, як і цара.

Вестка аб лютаўскай рэвалюцыі застала Андрэя дома, як дэзэртира. Ён быў захоплен гэтай весткай і цяпер спрачаўся з бацькам, ішоў да сялян і гаварыў ім аб народным урадзе, хоць сам не разумеў, што гэта за народны ўрад будзе, хто ў ім будзе, хоць не разумеў сутнасьці рэвалюцыі. Пад народам ён разумеў вось гэтых сялян, рабочых, аб якіх шмат гаварыла Ліда, а бацьку, наогул купцоў, чыноўніцтва, афіцэрства, ставіў супроць народу. Рэвалюцыя, — па думках Андрэя, — павінна была прарабіць жыцьцё, спыніць вайну. Ён успрыняў яе, як найвялікшае сьвята, для якога Ліда і ўсе такія, як яна, аддаюць жыцьцё, сядзяць у турмах, на катаргах.

Ён напісаў вялізны ліст Лідзе, якім вітаў яе з гэтым сьвятам. У ліст уклаў ён усю сваю душу, усе думкі. Ад ліста веяла верай у магутнасьць рэвалюцыі. Тут-жа ён пісаў, што ў вёсцы пакуль нічога не зьмянілася. Бацька гандлюе, абірае казну, лье ў сена вадку, каб больш вагі было, і прадае яго войску, жыта прэлае вагонам адпраўляе... Каля бацькі начальства мясцовае круціцца і з-за гэтага не арыштавала мяне... Тут больш быць не магу, зноў еду ў войска, да сваёй працы.

У часьці, дзе апынуўся Андрэй, частыя мітынгі, словы аб волі, аб роўнасьці ўсіх, аб рэспубліцы, захаплялі сабой яго першыя дні. Дзівіла толькі, што ніхто не гаварыў супроць вайны. Затое сам ён на кожным кроку гаварыў салдатам, што цяпер скончыцца вайна, якую вялі буржуі і пачнецца новае, лепшае жыцьцё. Ён стаў асяродкам салдацкага жыцьця. Салдаты да слоў аб вайне больш усяго прыслухоўваліся, успаміналі дом, гаспадарку, відаць было, што ўсе яны толькі і чакалі часу, каб разыйсьціся па хатах.

Але жыцьцё сваё брала.

Хутка на мітынгх загаварылі аб вайне, але зусім другое таму, што гаварыў Андрэй. Гаварылі аб неабходнасьці давесці вайну да канца, пакуль не пераможам немца. Формаваліся новыя часьці і адсылаліся на фронт.

Гэта цяжарам стукнула Андрэя па галаве. Дык што-ж гэта? Нічога не зьмянілася, толькі словы гаварылі. Зноў абмануць хочуць. Не. Ня ўдасца. Трэба салдатам расчыняць вочы, цяпер няма чаго баяцца.

І калі ў гарадзкім садзе распачаў палкоўнік мітынг і нейкі цывільны пачаў гаварыць аб волі і роўнасьці і тут

абзываць тых, хто ня хоча ваяваць, здраднікамі народу, Андрэй ня стрымаўся, пачаў гаварыць.

Ярка сьвяціла з чыстага неба ліпнёвае сонца, прабіраючыся праз гушчу зялёнага лісьця дрэў. Пад нагамі паслалася мяккая зялёная мурава, у самы раз касіць. Салдаты стаялі сумныя, ня слухалі прамоўцу. Відаць было, што кожны з іх цяпер успомніў дом, сенажаць і жыве гэтай думкай. І калі Андрэю голас крыкнуў:

— Салдаты. Нас абманваюць на кожным кроку. Абяцалі волю, зямлю, а цяпер зноў на ўбой хочуць гнаць... Нам ня трэба вайны, у нас няма ворагаў...—усе заварушыліся, пачалі выходзіць з шэрагаў і абступаць Андрэя. Чуліся іх асобныя галасы.

— Ня трэба вайны. Хай самі ваююць, а з нас хопіць. Годзе.

ЛЯ палкоўніцкай трыбуны засталіся афіцэры ды салдаты, якія былі ля афіцэрства, на вачох. А гучны голас Андрэя крычаў:

— Буржуі на вайне мільёны нажываюць, а нашага брата б'юць толькі, мы калецтва можам толькі нажыць. Мы ня хочам вайны, ня хоча яе і нямецкі народ... Народ хоча волі, зямлі, жыць хоча...

Да Андрэя скрозь салдат прабраліся з наганамі афіцэры, арыштавалі. Пры арышце салдаты не прырэчылі, але к вечару пачалі хвалявацца, патрабаваць яго вызваленьня ў палкоўніка, а калі той адмовіў, выламалі дзьверы ў арыштнай, самі вызвалілі.

Выпадак з арыштам зусім ашаламіў Андрэя.

— Значыць, усё як і было, толькі народ цара скінуў, а царскае начальства засталася і абманула народ, не дае яму заваяванай волі. Трэба кідаць войска, ісьці ў тыл, у народ, казаць, каб сам браў волю, зямлю ад паноў.

У палку пачалося дзээртырства, кожны дзень зьнікала па некалькі чалавек. Пасьля вызваленьня салдатамі Андрэя, яго больш не чапалі, але начальства сачыла за кожным крокам. Гэта прымусіла яго прыняць рашэньне кінуць войска і пайсьці ў тыл.

Перад выкананьнем гэтага, яму з дому пераслалі ліст Ліды. Яна пісала, каб не чакаў шмат ад гэтае рэвалюцыі, бо

ўсё роўна ўлада ў капіталістых і памешчыкаў, але раіла не расчароўвацца і ня кідаць сваёй справы. Пісала, што была арыштавана і два месяцы сядзела ў турме, павінна была судзіцца палявым судом, але ўцякла з турмы і цяпер ня ў войску ўжо, а сярод рабочых працуе. Гэтым тлумачылася і тое, што яна не адказвала на лісты Андрэя, бо не атрымоўвала іх. У лісьце паведамляла нейкі чужы адрас.

Перад Андрэем паўстаў сьветлы вобраз Ліды.

„Дык вось як! Сапраўдных барацьбітоў за народ—да палявога суду аддаюць, у турму садзяць, не даюць гаварыць праўды. А самі зноў узаконьваюць несправядлівасьць. Вы, вы здраднікі, а не яна... Ліда, Ліда, я добра памятаю твае словы, але чаму, чаму я так мала магу зрабіць, чаму ня ведаю, што рабіць. Я вітаў цябе ў першыя дні з рэвалюцыяй, як з вялікім сьвятам. Я шмат ад яе чакаў. Чакаў, як сонца пасьля зімы, думаў, што народ волю атрымае, зьнішчыцца несправядлівасьць, скончыцца вайна, усе няшчасці, якія бачыў у жыцці. З гэтай надзеяй я зьвярнуўся ў войска і тут убачыў, што надзеі былі дарэмны... У жыцці нічога не зьмянілася, я зноў не разумею, дзе-ж выхад. Напішы, я ад цябе чакаю дапамогі... Зноў парашыў ісьці ў тыл...“ Пісаў перад уходам ён Лідзе.

VIII

— Што будзе, што толькі будзе, Сямён Захаравіч? Раствлумачце вы мне, што гэта толькі робіцца. Народ, нібы воўк з ланцуга, сарваўся. Ні табе родны брат, ні табе родны бацька. Бога забыліся. Усё мала, усё мала. Ніякіх законаў не прызнаюць, ні з чым ня лічацца. Зямлю вунь, у Бялугі, самавольна заворваюць, наша, кажуць, і толькі.

— Так, Павел Андрэевіч. Пазабыты ўсе законы. Наш народ нізка ўпаў, парушаючы самае сьвятое—права ўласнасьці, на якім толькі трымалася дзяржава. Дзе—і тваё нажытае, можна сказаць, тваёй працай, бярэ. Робіць тое, на што штурхаюць яго ворагі родзіны.

— Мянэ, відаць, за грахі мае бог яшчэ сынкам надзяліў. Думаў—да справы прывяду яго. Пакуль малы быў, усё для яго рабіў, грашыў перад богам, стараўся, вучыў,—але не ўдалося. У войска ішоў, думаў я, што панюхае там жыцця, натрэ яно яго, дык за розум возьмецца, заменіць мяне, аж...

куды там! Панюхаў, відаць, жыцьця, ды не такога, як трэба, і прапаў. Хаваўся ад войска, я грошы даваў, каб не арыштавалі, а цяпер каюся. Каб пасядзеў, мусіць-бы разумней стаў. Мо' аб слабодзе не гаварыў-бы. А цяпер дома ўсё з мужыкамі валындаецца, аб слабодзе ім гаворыць, супроць вайны крычыць, набівае мужыкоў на бунт. Гэта ён падбухторыў, каб у Бялугі зямлю бралі. Ваша, гаворыць, зямля, вы яе апрацоўвалі, вашы бацькі, дзяды, дык вы яе і ўзяць павінны, поўнае права на гэта маеце... Ён правы дае... Хутка, відаць, супроць бацькі іх накіруе, бярэце, ваша багацьце, а ня бацькава... Па вёсках сходды робіць, ды збірае подпісы пад заявай ва ўстаноўчы сход. Мы, піша, мужыкі, патрабуем, каб усю зямлю ад паноў і багацель у задарма адабраць і раздаць тым, хто робіць на ёй, каб вайну спыніць, і яшчэ багата чаго. Урадзіўся сыноч...

— Та-а-а-к. Дрэнна з вашым сынам. Вы-б яго папярэдзілі, што за гэтка рэчы па галоўцы не паглядзяць. Падурэла ў ім маладая кроў і хопіць.

— І слухаць ня хоча мяне, дамоў вунь ня прыходзіць. Дзімакрат праўдзівы, а я-ж буржуй.

— Я хіба заеду да вас, пагавару з ім.

— Хоць-бы трохі ўламаць яго, а то сорам ад людзей. Бацька вунь які, кажудь, а сын дзімакратам стаў...

Гутарка вялася ў горадзе на кватэры ў Наздры, які займаў цяпер важную пасаду ў земстве.

А праз колькі дзён Наздра заехаў да Рудзіна і гутарыў з Андрэем...

— Як живеце, Андрэй Паўлавіч? Чуў я, што ваяваць з немцамі, бараніць рэспубліку ня хочаце, тут у сябе з мужыкамі супроць добрых людзей вайну павялі, ха-ха-ха! А? Праўда? Куды лягчэй гэтай.

Ад сьмеху Наздра тросься, тросься сыты твар, і здавалася, што гэта ў крэсьле не чалавек, а жывая куча мяса.

— А вы, я чуў, з мужыкамі ваюеце, Сямён Захаравіч?

— Гм... гм... мы не ваюем, дзякуй богу, мірна пакуль жываем, дагаварваемся, а вы вось парушаеце гэты мір, бяз усякіх, самавольна захапляць зямлю іх падгаварваеце. Гэта ня часна, Андрэй Паўлавіч. Бацькаўшчыну пакінулі на ганьбу ворагу, а самі пайшлі бунтаваць, абясьсільваць і так слабую бацькаўшчыну. Ці не спадабаецца вайна?

— А вам, Сямён Захаравіч, спадабаецца вайна. Чужымі рукамі вам добра ваяваць, а вы быталі ў мужыка, ці патрэбна яму вайна? Свабода, бацькаўшчына, роўнасьць. А дзе яны? Вы мелі свабоду і цяпер яе маеце, а дзе свабода для іх? Чаму вы ня пойдзеце на фронт, а іх гоніце? Мужыкі без зямлі галадаюць, а Бялуга тысячы дзесяцін мае, яму вайна на руку, бо хлеб падаражаў, добры заробтак, і, павашаму, мужыкі ня маюць права ўзяць зямлю. Яны даволі за яе пасядзелі ў акопах, аддалі вам сваіх дзяцей і зямлю павінны ўзяць. Хіба можа быць для іх воля, аб якой кажаце вы, без зямлі, бяз хлеба?

— Гарачы вы чалавек, Андрэй Паўлавіч, нямажна так. Трэба думаць, аб чым гаворыце. У моладасьці і я такі быў, пакуль жыцьця ня ведаў... Ня так трэба. Цяпер трэба абараніць рэспубліку, а потым і за мірную працу ўзяцца—і за разьмеркаваньне зямлі. Трэба па закону гэта зрабіць, каб не рабаваць памешчыка, як вы хочаце рабіць, на гэта мужык лас, а зрабіць так з зямлёю, як вырашыць устаноўчы сход. А гэта непарадак. Жыцьця ня ведаеце.

— Жыцьцё я лепш за вас, Сямён Захаравіч, ведаю. Вы ў зямстве сядзіце, а я ў жыцьці кручуся, яно перад вачыма ў мяне, я чую яго. Вы хочаце рэспубліку бараніць, а ад каго, хто яе чапае?

— Вы, відаць, і ворагаў сваіх пазабыліся як зваць, калі ўбачылі дабро другіх.

— Немец ня вораг мне, ворагі тут, у нас. Ня немцы хочучь задушыць рэспубліку, волю, а вось такія, як вы, тут у тылу седзячы. Вы—ворагі народу, а ня немцы.

Андрэй стаяў перад Наздрой з пачырваневым ад хваляваньня тварам, сьціскаў кулакі, каб устрымацца, не схапіць Наздру за каўнер. А той сядзеў у крэсьле кучай мяса і цягнуў:

— Га-а-рачы вы надта, Андрэй Паўлавіч, малады яшчэ, кроў дурная гуляе. Але я наўмысьля хацеў папярэдзіць вас... У часы, калі бацькаўшчына наша ў няшчасці, набіваць мужыка на бунт ня трэба, гэта можа скончыцца для вас вельмі дрэнна. Я з пашаны да вашага бацькі заехаў, каб папярэдзіць вас, а калі-б хто другі рабіў так, дык даўно-б... Я папярэдзіў вас, спадзяюся, што больш гэтага ня будзе, а калі яшчэ паўторыцца, мы павінны будзем...

Не пасьпеў ён дакончыць, як Андрэй, які дрыжэў ад злосьці, схапіў правай рукой Наздру за мундзір каля шыі, падняў яго з крэсла і трос перад сабою.

— З пашаны да бацькі—да яго кішэні, душа прадажная! За грошы мужыкоў усьміраеш, бацькаўшчыну і волю прадаеш Бялугу і яму... Меры прымеш... А калі народ супроць вас вось такія меры прыме.

Наздра зьбялеў. Ён маўчаў і, ухапіўшыся за рукі Андрэя, стараўся вызваліць з іх мундзір. Цягнуў за рукі і бацька.

— Наелі сала з крыві народнай за вайну, ды яшчэ апошні кавалак ад яго адбіраеце. Сволачы...—Андрэй штурхануў Наздру да сьцяны, а сам вышаў на двор.

Бацька напалоханы супакойваў Наздру.

— Такі гарачы, такі гарачы, я-ж казаў вам... Ён апамятаецца, папросіць выбачэньня... Супакойцеся.

А той з перапуду нешта бурчэў сабе пад нос, скарэй выбег на двор, расштурхаў фурмана і, разьвітаўшыся бяз слоў з Рудзіным, паехаў у горад.

Андрэю на двары падалі ліст ад Ліды.

„Як-жа цяпер быць? Куды накіравацца? Уцякаць,—бо тут больш нельга быць, упякуць у турму і будзеш дарма сядзець“.

Пачаў чытаць ліст. Ліда адказвала на апошні яго ліст.

„Ты шмат чакаў ад рэвалюцыі і зусім зразумела, што тым больш павінен расчаравацца ў ёй... Большага гэта рэвалюцыя не магла даць. Аб свабодзе капіталістыя гавораць заўсёды і аб роўнасьці, каб абдурць рабочых і сялян, і, як бацьш, ім гэта ўдалося; пакуль што, вайна ідзе, як і пры цары, а словы словамі і засталіся. Поўнай волі, зямлі, канца гэтае вайны можна дабіцца толькі тады, калі салдаты ня будуць проста ўцякаць з фронту, кідаць стрэльбу, а пабудуць разам з рабочымі, павернуць вінтоўкі супроць сваёй буржуазіі, абвесьцяць ёй вайну. Толькі так... Прыяжджай да мяне, зможаш цяпер тут прынесці шмат карысьці“.

„Толькі тады, калі павернуць стрэльбы супроць буржуазіі. Як проста ў яе адказ знайшоўся. А я думаў, што спыню вайну тым, што кіну фронт... Толькі так, абвясціўшы ёй вайну“...

— Ну, сын, нарабіў спраў,—перабіў яго бацька,—прыдзецца разьлічвацца.

— Нарабіў—сам і адказваць буду, ня ваша справа.

— Не мая справа. У-гу. Значыць, не мяшайся бацька ў мае—сына—справы. Так, так. Што-ж, я не мяшаюся. За цябе ў турму не пайду... Думаў—чэсны ў мяне сын вырасьце, на радасьць, аж...

— Не пайшоў з табой абіраць людзей, кроў мужыцкую піць, дык ад таго і нячэсны. Ня стаў, як ты, адной рукой біць сябе ў грудзі і казаць: „божа даруй“, а другой душыць за горла суседа. Не захацеў нарабаваным дабром жыць...

Бацька ад здзіўленьня глядзеў на Андрэя, вадзіў вачмі вакол сябе, потым апамятаваўся.

— Дык вон з двара майго. Ня сын ты мне... У ланцугі цябе мала.

— Цябе за бацьку даўно ня лічу. Ня йшоў тваёю сьцежкаю і ня думаю ісьці, сваю цвёрдую вытаптаў ужо, прасьцейшая за тваю, чэсная.

Андрэй зайшоў у хату, разьвітаўся з меншай сястрой, глянуў яшчэ раз з пагардай на бацьку і пайшоў па дарозе да станцыі.

XI

Днямі бурным жыцьцём кіпіць горад, а к вечару сьціхае, у сябе неяк убярэцца ад страху, чагось чакае.

Вось вялізны, з сьветлымі вокнамі дом роем рабочых галасоў гудзе, мітынгую. Сотні вачэй на трыбуну глядзяць, ловяць кожнае слова, новае для ўсіх, першы раз чуюць яго, слова аб сваёй, рабочай уладзе. Усе адчуваюць тут сябе адным цэлым, адной сілай, якой не разаб'еш, сілай, якая стварыла гэты дом, палацы, а цяпер будзе ствараць новае жыцьцё.

А вось за плотам праз акянiцы прабіваецца на двор сьвятло з малых домiкаў. Яны захавалiся ад вулицы, каб ня чуць таго вялізнага дому, хрысьцяцца на абразы, альбо злосна шэпчуць памiж сабою, пагражаюць камусь кулакамі, цешаць сябе тым, што вялізны дом нядоўга будзе гудзецц, сьціхне хутка, і чакаюць...

Вечарам сустрэла на вакзале Андрэя Ліда.

— Цяпер я цябе, Андрэй, вітаю з перамогай рэвалюцыі, нашай, з перамогай працоўных над буржуазіяй.

— А я цябе вітаю, бо гэта і тваё і маё сьвята.

Шчыра пацалаваліся ад радасьці.

Ліда пазірала, як і перад расставаньнем, проста ў твар Андрэя, чытала яго думкі, а ён гаварыў.

— Дурны, дурны я быў тады, думаў—кінуць салдаты зброю, пойдуць дамоў—і ўсё гатова, вайны няма. Думаў, што нехта дасьць народу волю—на, бяры. Быў рад словам: воля, роўнасьць, ня ведаў, што словы—самая лёгкая справа. Якая-ж воля,—на тваёй шыі сядзіць той-жа Наздра, як і раней сядзеў, калі ў Бялугі тыя-ж тысячы дзесяцін зямлі засталіся... Пакуль не патрабаваў. Цяпер я гэта вельмі добра ведаю.

— Значыць, добрай школай было жыцьцё для цябе, усё пазнаваў яго.

— Здаецца, нічога. Вобмацкам, выбіраючы цьвярдзейшыя месцы, ішоў, часамі поўз, часамі на адным месцы таптаўся, ня ведаў, куды далей, галавой стукнуўся і ізноў ішоў. А цяпер за тое бачу перад сабой шырокі шлях. Як заўсёды, патрэбна была твая парада. Чаму ты мне ня пісала тады ўсяго.

— Пісаць усяго няможна было. Я ўжо тады была ў партыі, выконвала патрэбную працу і, вядома, пісаць табе аб усім не магла, ліст заўсёды захапіць маглі, а гэта значыла—выдаць арганізацыю. Я старалася цябе наблізіць да арганізацыі, уцягнуць у працу. Я сачыла за тваёй працай, за кожным тваім паваротам... Была ўпэўнена чамусьці, што ты сам дойдзеш да арганізацыі і, відаць, не абмылілася. Ты цалком аддаўся рэволюцыі, прымаў удзел у падрыхтоўцы яе, і цяпер павінен увайсці ў партыю. Тваё месца толькі там, бо выбіраць можна адно з двух, альбо, альбо...

— Я сам ужо аб гэтым думаў, але лічыў сябе нявартым быць у партыі. Я так мала зрабіў яшчэ. Сын кулака—купца...

— Ты ў сваім пахаджэньні нявінен, тым больш цяпер нічога агульнага з ім ня маеш. Мала зрабіў, бо больш ня было як зрабіць, цяпер зробіш.

— Мне страшна становіцца, калі ўспомню цяпер, што я мог стаць жывёлінай, як і бацька, гніць дзе-небудзь у краме, смактаць кроў з другіх, каб потым быць адкінутым жыцьцём, як непатрэбная рэч... Ты для мяне так багата зрабіла.

— Ну, не гавары аб гэтым толькі багата. Я табе толькі трошкі дапамагла пачаць, а рабіў, як бачыш, сам.

— А цяпер будзеш дапамагаць?

— Калі змагу. Але спадзяюся, што ты цяпер і мне дапаможаш.

Хутка праходзілі дні. Новае жыццё, новая праца захапілі Андрэя. А горад жыў. Цэлыя дні мітынгі будзілі акраіны, формаваліся з рабочых атрады Чырвонай гвардыі для барацьбы супроць контр-рэволюцыйных белых генэралаў, якія, апамятаўшыся пасля першых дзён рэволюцыі, пачалі сваю чорную справу...

Хутка і Андрэй быў прыкомандыраваны парткомам да роты чырвонагвардзейцаў, якая ехала на заходні фронт.

— Цяпер ня пойдзеш у тыл?—пытала Ліда ў апошні вечар перад ад'ездам.

— Як бачыш, я на фронт еду, а ты ў тылу застаешся. Цяпер не пайду. І ня буду зваць таварышоў кідаць стрэльбу, як тады, а пастараюся даказаць ім неабходнасьць моцна трымаць яе, бо ведаю цяпер, за што іду змагацца, ведаю, чаго будзе каштаваць нам рэволюцыя, калі яе перамогуць царскія генэральны. Я буду там на фронце, а ты, Ліда, тут. У нас тылу няма, бо ўсюды мы маем сваіх сяброў і ворагаў: толькі тут яны захаваліся, баяцца,—чакаюць, як там, на фронце, справа пойдзе. Як добра я цяпер сябе адчуваю, як выразна бачу перад сабою шлях.

— Шкада мне, Андрэй, расставацца з табою, вельмі дарагім, ты мне зрабіўся... Але нічога, я буду шчасліва, ведаючы, што мы абое робім адну справу, а потым...

— А потым будзем разам, калі... ды што адгадваць. Жывы будзем. Я чамусьці ўпэўнен у гэтым.

— Я гэта так сабе кажу, усё-ж цяжка расставацца. Так мала былі разам,—і зноў, на які час; хто ведае? Барацьба ня лёгкая, патрабуе ахвяр...

Несьвядома падкралася думка: „Яго могуць забіць на фронце і больш ня ўбачу“, але гэту думку Ліда адагнала другой: „ён будзе жыць, будзе жыць, рэволюцыі патрэбны людзі, якія папрабавалі яе школы“.

— Ну, бывай, пішы...

Цягнік рвануў уперад і паплыў цёмнашэрымі вагонамі ў цемру ночы, грукаючы коламі па заржавеўшых рэйках. Сьпераду паравоз цяжка дыхаў, выкідваў з трубы ахапкі іскраў, а потым зьнікла ўсё, і чуцен быў толькі ціхі тупы грукат кол, але і ён хутка таксама сьціх. Потым дзесь далёка ўжо гукнуў яшчэ раз паравоз. Гэты гук знайшоў сабе водгук у сэрцы Ліды. Сьціх ён, і нібы што ў сярэдзіне ў яе абарвалася, і ад гэтага нейкае пачуцьцё балюча сьціснула грудзі.

(Канец будзе).

А. Гурло

* * *

З жыцьцем позна я справіў заручыны
І нічога ў пасаг ня прыдбаў.
І загэтым цяпер я засмучаны,
Нібы тая увосень вярба.

І гады пралятаюць маланкаю,
І зьнікае прыгожасьць вясны.
Але толькі дарэмна я ахаю,
Што так шпарка праходзяць яны.

Ёсьць ва ўсім свае буры і розмахі,
Ёсьць ва ўсім і трывога і ціш.
Па прайшоўшым няма чаго ахаць мне—
Трэба браць ўсё, што ёсьць у жыцьці.

Меў я радасьць, цяпер-жа засмучаны.
Дзе святло, там бывае і змрок.
З жыцьцем позна я справіў заручыны,
Дык каму-ж гэта ставіць ў папрок?

Сам павінен ў нядбайнасьці гэтай я,
І за гэта я сам адкажу:
Адну песьню сваю недапетую
Ў клунак моцны душы завяжу.

1926 г.

Андрэй Александровіч

Адгукніся...

Адгукніся слова слову,
вершам весела зайграй...
Залаціцца
сьвет-зарніцай
каляровая зара.

Адгукніся ліст лісточку
шалясьценьнем вецярка...
У прасторы
ясназорым
я дзяўчынку напаткаў.

Адгукніся сэрца сэрцу
іскрай зорнаю ў глыбі...
Ой, выпадкам
вачаняткі,
як вяснянкі, палюбіў.

Адгукніся шчасьце шчасцю
гучнай песьняй хараства...—
З ёй пайду я
залатую
сваю будучыну зваць!

3 легенды „Лірнік“

I

Было даўно...
Дзе пад гарою
Вілася стужкаю рака,
Адна ў зацішку над вадою
Стаяла хата рыбака.
Стаяла ў ціхім задуменьні
Ў падножжа стромкае гары,
Дзе сьветла-чыстыя струмені
Купалі ў пацерках абрыў.
Ня раз вячэрняю парою,
Пад сьпевы гордыя вясны,
Плылі спакойна чарадою
На хвалях гонкія чаўны.
Плылі ў далёкія прасторы,
Ў прасторы казак і жыцьця,
І песьні гулкія, як мора,
Будзілі водгульлем прасьцяг.
Будзілі сонныя нізіны,
Гублялі зоры ў туманых,
Дзе людзі плакалі... І ў ціне
Зьбіралі кветкі на вянок.
Зьбіралі беля лілеі,
Сьлязьмі крышталілі пясок,—
Каб краскі сьвежыя на глеі
Цьвілі пад буйнаю расой.
Было даўно...

Цяпер ўспаміны!..
(Я гэта чуў ад жабрака...)
...Жыла прыгожая Марына,

Дачка Захара-рыбака.
 Жыла адна... Ці зналі людзі,
 Ці знала й мачыха... Чаму
 Дзяўчына ў моладасьці блудзіць
 І шле праклёны аднаму,
 Таму, імя хто апаганіў,—
 Каб скрыць жывое ад людзей,—
 Хто сэрца кволае параніў,
 Памяў лісты...

Вянкі надзей!

Надзей асьнежаныя астры
 Памяў і кінуў за акно,—
 Каб сэрца ў распачы так часта
 Піло атрутнае віно!..

.
 Ці знала ты людзей галодных?
 Шляхі ці ведаеш свае?..
 Якой вужакаю халоднай
 Ты раны сэрца абаўеш?!
 Марына!.. Любая Марына!..
 Ня плач... Скажы!..

Скажы адно!..

Чаму балючыя ўспаміны
 Ты падарыла мне ў вянок?..
 Ў вянок жыцьця... І дум поэты
 Ты дні маленства завіла
 І на пялёсткавыя кветы
 Жывыя сьлёзы праліла!..
 Жывыя матчыны ўспаміны
 Завялі ў сьне...

І ўсё прайшло...

Якія-ж сьцежкі-пуцявіны
 Цябе сустрэнуць за сялом?
 Сустрэнуць зірк... І ў сьвет шырокі
 Ў лахмоўцях кайстру панясуць,
 Дзе ты адна ў сьнягох глыбокіх
 Загубіш гордасьць і красу!..
 Загубіш перлы дарагія,
 Красу і моладасьці дні!..

І ў дзікім рогаце стыхіі,
Ў прасторах бур і цішыні
Ты болью сэрца замарозіш,
Затуліш ў сьнежныя лісты,
Цябе сустрэнуць на дарозе,
Такія-ж людзі, як і... ты!..
Марына!.. Любая Марына!..
Навошта плач!..

Скажы адно...

Чаму далёкага ўспаміны
Ты падарыла мне ў вянок?
Ў вянок жыцця і дум поэты
Ты дні дзяцінства завіла,
І на абветраныя кветы,
Жывыя сьлёзы праліла?
Было даўно...

Ня зналі людзі,
Ня знала й мачыха, чаму
дзяўчына ў моладасьці блудзіць
І давяраецца ўсяму?
Ніхто ня чуў!.. Ніхто ня бачыў!..
Як позна ўвечары адна
Марына журыцца і плача,
Галоў схіліўшы да вакна!
А за вакном на травах лісьця
Туманы сочацца ў далі...
І вочы смуткам наліліся,
Сьлязьмі да краю заплылі.
Сьлязьмі акропленыя ўсьмешкі,
Застылі ў замецях пустых...
І толькі сьцелюцца на сьцежках,
Пунсова-кволя лісты.

Ізраїль Плаўнік

Як матылькі, віхрацца успаміны...

Купаўся дзень у сіні брыльянцістай.
Вясёлы шопат расьсявалі кветкі...
Зялёныя,
Зялёныя палеткі
Сьвяціліся расой іскрыстай.

* * *

Шуршалі гоні шаўкавістай руньню,
Блакітнай радасьцю мігцеліся пралескі...
А мы ішлі—
Ішлі атласнай сьцежкай,
Лавілі сьпеў вясны-пявуньні.

* * *

Пад гэты сьпеў радзілася каханьне:
Я стан абвіў нясьмелаю рукою...
І журавы
Луналі над ракою,—
Істужкай чорнай аздаблялі зьзяньне.

* * *

Ты галаву мне на плячо схіліла...
Зьліліся вусны ў палкім пацалунку...
Вясна нясла
Праменьняў падарункі,
Хмяліла ўсё жыцьцёвай сілай.

* * *

Ці помніш ты таемны, цьмяны вечар?..
Дурманіў сад чаромхаю і бэзам...
Аб нашым шчасьці, як дзіцё-гарэза,
Шаптаўся з вецьцем
Кволы вецер...

* * *

Ці помніш ты, як ночкі праляталі,—
І таялі хвіліна за хвілінай?..
.
Як матылькі,
Віхрацца успаміны
І гінуць у квяцістай далі.

Валеры Маракоў

* * *

О, вясна
І бяссонныя ночы!
Сьціх у сэрцы юнацтва разгул,
Мо' затым, што нічога ня хочу
І нікога спаткаць не магу.

Не чаруй,
О, даволі, ня трэба!
Я інакшую долю спазнаў,
Што ў другіх
У змаганьні за хлебам
Адцьвітае жыцьцё і вясна.

Што другім,
Хто у цемры асеньняй
Аддаюць сваё цела й душу,
Досыць толькі
Ня стаць на калені,
Досыць толькі
Узьняць смелы шум.

І тады,
Там, дзе грызьліся зьверы
Нельга будзе душою хварэць,
Бо ў жыцьці,
Калі ў што-небудзь верыш,
Ты йшчэ можаш
Цьвісьці і гарэць.

Я. Туміловіч

Скрыжалі сьветлыя у далях

Скрыжалі сьветлыя у далях...
Струна мая зьвініць, зьвініць,
І сіні колер сэрца паліць,
Рассыпаў пацеркамі дні.

Зьбіраю дні, зьбіраю ночы,
А на душы ўсё тая-ж звень...
І песня з радасьцю дзявочай
То заціхае, то плаыве.

І толькі сьнег і сьнег, і шчасьце,
І гэты белы, белы сад
Цяпер пакінуў лісьцем шастаць
І ня зьвініць на паласах.

А коні мчаць і мчаць наперад;
І ў лятуценьнях мілы край,—
О, мы сустрэлі тую эру,
Дзе у прэстасьці зара.

Зьвіняць там гусьлі залатыя,
Зьвіняць ў адным сугуччы слоў,
Праходжу сьмела, кроў ня стыне...
Мяне-ж мяцельлю замяло.

І бель такая сэрца паліць,
І гусьлі мілыя зьвіняць...
Скрыжалі сьветлыя упалі
На золак залатога дня.

Здрада

Я ўжо здрадзіў табе, дарагая,—
Прамяняў на квадрат гарадоў
Стракату твайго жніўня і мая
І капрызны малюнак садоў.

Помню вечар. З галья вымыкаўся
На прасторы нябёс медны таз.
Хутка зьменшыўся,—і захістаўся
Ў пэрламуравым моры баркас.

А цяпер, толькі захад адзвоніць,
Месяц гасіць электро-ліхтар.
Ўзмах крыла серабрыстага гоніць
Цьму пужліваю ў хмурны бульвар.

Ночкай зімняй—канец ёй ці будзе?—
Цьмой праглынуты, жду пявуноў.
А цяпер роўна ў сем мяне будзіць
Зык бадзёры фабрычных гудкоў.

У дзевяць хвалі мяне падхапляюць...
Гоман, грукат... Трамваі грызуць
Рэйкі скрогатам. Аўто рыкаюць.
Гандляры свае песьні пяюць.

Ня сумуй-жа: ўсё роўна пакрые
І цябе брук праз дзесяць гадоў;
Над вясковым тэатрам завые
Многаструнны оркэстр правадоў.

Алесь Звонак

* * *

Ізноў, ізноў успыхнулі настроі,
Ізноў, ізноў ўстрывожаны спакой...
Так зоры ўспыхваюць вячэрняю парою,
Так зоры гаснуць ў цьмянасьці начной...

Учора—роспач чорная такая,
А зараз—зачарованая ціш...
Калісь, чорт ведае, чаго шукаў я,
А сёньня—адшумеў і сьціх...

Бо маладосьць ніколі непаўторна—
Раз адшуміш і зробішся сталей...
І пацямнее у вачох надзорнасьць,
І станеш сам упарцею і стальной...

Таму цяпер перад вачмі маімі
Ў інакшых колерах успыхнуў сьвет...
Я сам другі і зіркамі другімі
Гляджу дарогам пройдзеным услед.

Найлепшы лёс—да рэшты класьці сілы
І мускульнасьць здаровых рук,
Каб толькі край пад снім небасхілам
Заўсёды бачыў радасьці зару.

А я—дзівак з агнёваю душою—
Нашуся, як шалёны, па зямлі...
Цьвіце зара над роднай стараною,
Дзе колісь толькі палыны цьвілі.

Я сам яшчэ прайшоў ня так далёка,
А ўжо завеі замятаюць сьлед...
О, каб вы ведалі, часамі як ня лёгка
Насіць імя—поэт...

Бо там, дзе слодычы—бывае горкасьць,
І безнадзейнасьць—там, дзе шмат надзей.
Я знаю—не пашлюць ніколі к чорту
За горды сьпеў з расчыненых грудзей...

Наш час такі... Хоць біся лбом аб сьцены,
А йдзі ўпярод бяз стомы у нагах,
Бо кожнае прапушчанае мгненьне—
Прыпынак на прызначаных шляхах...

Таму і я з агнёваю душою
Нашуся, як шалёны, па зямлі...
Цьвіці, зара, над роднай стараною,
Дзе колісь толькі палыны цьвілі.

Гор. Полацк
10-I—1927 г.

Максім Лужанін

Разгані над брывямі смугу...

Дык няўжо сапраўды за мяне
спахмурнела ты чулай істотай?
Ўсё жыцьцё ў пералівах зьвінець,
а любіць... і ня ўмею, й ня хочу.

Разгані над брывямі смугу,
у журбе маладосьць дагарае!
Ці-ж я сэрца адной берагу,
рассыпаючы песні над краем?!

Я ня плачу душой аб адно,
што вяселье гады пакрышылі,
і цяжэй будзе несцьці вянок,
што адна завівала на шыю.

Загарацца імкненьні ясьней,
расьцьвітуць, распускаючы голье,
ахінуўшыся ў замяць і сьнег,
у вятрох і суворачнай волі.

І таму я бязьмежнасьці брат,
што хаджу па яскравай дарозе,
і таму не хварэю ад здрад,
што спатканьняў і радасьці многа.

Думы звонкія вышлі на шлях,
прамінулі балоты, нізіны,
і цяпер вось нарэшце прышла
кроіць лусты душы Валенціна.

Я такое ня бачыў яшчэ,
і краса так глыбока запала,
што за погляд чароўных вачэй,
і юнацтва, і зоркасьці мада!

Многа песень паяў пра касу,
цалаваў лятуценьні і мары,
а цяпер разгараецца сум...
Кожны погляд — іскрынка пажару.

Хвалі мкнуць у багністую даль,
хвалі моўкнуць на дне бяз прывету...
Як-жа сэрца прыгожай аддам,
калі сэрца для цэлага сьвету?!

Разгані над брывямі смугу, —
я люблю ўсіх да смутнага болю,
сваю любасьць таму берагу,
каб рассыпаць у сьнежным прывольлі.

І дакоры снуюцца з вачэй,
буду я бяз віны вінаваты,
калі радасьць у кросны затчэш,
значыць, сум разьвінеш па-над хатай.

Загарыцца і згасьне агонь,
спапяліўшы сталёвыя цуглі.
Я забуду, што зваў дарагой
і пайду у лугох валацужыць.

І ці варта хварэць за мяне,
пахмурнеючы яснай істотай?!
Ўсё жыцьцё у пералівах зьвінець,
а любіць... і ня ўмею, й ня хочу.

10 сьнежня 1926 г.

А. Вечар

Стансы

Я сягонья на сініх палёх
Новай вёскі пясняр і весьнік;
Сівым зайцам туман прылёг
Ад ніколі нячутай песьні.

Я прыроды-красу ні сон
Разганяю ў ружовых прасторах,
Б'ецца сэрца маё ў унісон
Пад магутныя сьпевы матора.

Але помню: калісьці ў лапцёх,
Пакахаўшы жыцьцёвыя ўсплёскі,
Я ня знаў, што яны хлапцоў
Зноў паклічуць да роднае вёскі.

Я ня знаў, што лясных тканін
Будуць стужкі ў інакшы қолер,—
Мо' затым на сталёвым кані
Я й хачу ускapyціць поле?

Не шкада, што згубілі спакой
У прысадах бярозы тракта...
О, мой конь, мой сталёвы конь,
Любы дружа, асілак-трактар!

Ці-ж ня мне маладому ты
Пра багацьце жыцьця тараторыш,
Уздымаючы слупам пыл,
Разрываючы даль прастораў?

Пра цябе льецца песьня ракой—
Няхай думкі з настроймі ладзяць,
Бо халодную сталь рукой,
Як дзяўчыну, мне хочацца гладзіць.

І яшчэ аднаго хачу...
Калі вецер заводзіць танцы,
Я жадаю усюды чуць
Трапятаньне электростанцый.

Асьвятляюцца цемры куткі,
І я знаю, што гэтак будзе,
Што і вёску, як горад, гудкі
Раніцою ўставаць узбудзяць.

А туман пад мяжою прылёг,
А у поглядзе радасьць весьніць...
Я сягонья на сінх палёх
Новай вёсцы сьпяваю песні.

Г о м а

Вуліцы ціха, ціха насоўваюць на жалезныя крышы шапку вячэрняга змроку. Сьціхае грукат, падсьлепавата пачынаюць сьвіціцца па дварох ваконныя шыбы шэрых цяжкіх камяніц, бразгацяць у апошні раз жалезныя засовы—то зачыняюцца на нач крамы і магазыны, растайвае і нікне дзесь па дварох і за-кавулках напружаная нэрвовасьць дзённага часу, і вуліца хутка, хутка прымае зусім другі выгляд. Змрок упарты, ён па-ступова і рашуча згущае свае фарбы, ахінае сабой вулічны брук, акутвае чорнай пеляной гарадзкае неба, на якім хутка ўспывае бляды, прастуджаны месячык. Паглядзіш на яго зьнізу і, здаецца, скача ён з крышы на крышу, гуляе ў жмуркі з чорнымі закапцелымі комінамі і сваім языком-рогам цалуе ці ліжа бліскучую жэсьць.

Чым гусьцей змрок, тым блішчасьцей гараць ліхтары на вуліцы. Гараць яны і абуджваюць вуліцу да новага жыцьця, жыцьця вечару й ночы. Узьнімаецца новы гоман, новыя гукі пляшчуща ў электрычным бляску, шурхацяць на тротувары бацінкі гуляючых, усё гусьцей і рознастайней людзкі натоўп, гутаркі, спрэчкі, урыўкі слоў. Цягнуцца пары за парамі, зьзяюць чырваньню нафарбаваныя вусны, ліецца салодкі даўкі пах пудры, парфумы—то вечар і ноч уступаюць у свае правы.

А на рагу вуліцы стаіць ужо Гома. Стаіць, не зварухнецца, нібы аслупянеў на адным месцы, углядаецца скрозь мутнае шкло акулараў кудысьці ўздоўж правадоў электрычных у нейкую адну-адзіную кропку, ці ў далёкі ліхтар, ці ў комін, ці ў шылду бліскучую. А мо' ў тую далёкую зорку, што міргае з-за радыё-мачты? Хто яго ведае, куды ён глядзіць. Не разгадаеш і аб чым думае Гома, якія вырашае пытаньні—позірк яго халодны, бязучасны і нярухомы. Такое і аблічча. Пад пахай кніга, нейкі тоўсты фольянт. Ня жыве Гома, стаіць і глядзіць,

толькі пальцы рукі пастукаюць па вокладцы кнігі, выстукваюць ціха, упарта ні то мотыў якой песьні цудоўнай, ні то ніжуцца думкі ў галаве, і кожная думка вызначаецца гэтым выстукваньнем.

Гома звар'ядзель, ціхі, бяскрыўдны...

— Добры дзень, Гома!

Гома паварочвае шыю, пранізвае цябе халодным позіркам і, спазнаўшы, чужь-чужь усміхнецца ў адказ на прывет.

— Чаго стаіш, Гома?

Ён аглядваецца навакол і, заўважыўшы, што ніхто не перашкодзіць гутарцы, на запытаньне адказвае запытаньнем.

— А ці верыце вы ў любоў?

— У любоў, Гома, гм... як табе сказаць, вядома... веру...

— А ці верыце вы ў каварства?

— Веру, Гома, веру...

Гома робіцца неўмалімым экзамінатарам і пачынае даваць пытаньні адно за другім.

— А ці ёсьць-жа яно, гэта каварства, на сьведзе?

— Ёсьць, Гома, ёсьць, колькі хочаш... Чаго добрага, а гэтага добра заўсёды можна знайсці.

— Правільна, ёсьць каварства, а вось у любоў я ня веру, не, не, ніколі і не падумаю, каб яна была... Няма, няма, няма-а-а,—гаворыць Гома, рассыягваючы апошняе слова.

— Чаму-ж няма?

Але Гома не адказвае. Ён думае ўжо аб нечым другім, ізноў яго нэрвовыя пальцы заходзілі, застукалі па вокладцы кнігі, і позірк упіўся ў нейкую кропку. Але раптам, перавёўшы на мяне вочы, гавора:

— Ці ня бачыце вы, што стаіце на краі сваёй магілы?

— Што?.. што?..

— За вамі магіла, ваша магіла, ха-ха-ха,—дзіўна сьмяецца Гома і ў яго вочках нібы пабліскваюць якіясь цудоўныя агоньчыкі.

— Да што вы, Гома, хлусьню разводзіце, гэта-ж тротувар, на ім я стаю і ніякай магілы нямашака.

— Тротувар? Ну дык што-ж... Ня любіце-ж прыгожых жанчын...

— Да забачэньня, Гома, жадаю табе ўсяго найлепшага...

Доўга гаварыць з ім не заўсёды прыемна. Ен застаецца ў сваім куцым пінжаку, падрыпаных портках усё на адным і тым-жа месцы, углядаецца ўсё ў адну і тую-ж кропку. Гуляючы не звяртаюць на Гому асаблівае ўвагі, прывыклі к яго шэраму, маўкліваму абліччу, і, калі іншы час Гома супыняецца на сярэдзіне тротувару, каб вырашыць свае маўклівыя філэзофскія пытаньні аб любові і каварстве, яны старанна абыходзяць яго. А Гома думае, упарта думае, але думак мала, цёмны забытаны мозг сіліцца парадзіць сьветлую думку і толькі-толькі, здаецца, нараджаецца яе пачатак, як тут-жа бясьільна абрываецца, нікне і зноў бяздонная цемь у вачох Гомы, і толькі жывучы абрыўкі думак, што няма любові, а ўсё на сьвеце каварства. Чаму так, а ня іначай,—ня ведае Гома, хоча зразумець—і ня можа.

І пройдзе Гома крокаў з дваццатак і стаіць, упіўшыся вачмі ці ў зямлю, ці так куды-небудзь—на блішчасты дрот, на буйныя каменны бруку. Знаходзяцца часам ахвотнікі пакпіць над ім, пазлаваць:

— Гома, ну як твая любоў?

— Як справа з каварствам?

А то гарэзьлівыя хлапчаныты не даюць супакою:

— Гома, Гома, балагома,

— Гома, Гома, ня ўсе дома...

Гома глядзіць нерашуча з хвіліну. Ходарам усходзяцца пальцы на кніжцы, потым раптам выкідае некалькі слоў:

— Дуракі, а ці ведаеце вы міліцыю?!

І калі не адстаюць назойлівыя, як мухі, і прыліпчывыя надакучнікі, Гома рашуча бярэ курс наперад і, не звачваючы ні на кога ўвагі, насупіўшы шэрыя вочы, ідзе ў які-небудзь магазын, каб, прытуліўшыся дзе-небудзь на зэдліку, адпачыць, пафілэзофстваваць са знаёмым лавачнікам, пагутарыць аб усім, што хвалюе яго цёмны, скованы мозг.

— А што за чалавек быў, — кажа мой сусед па двару, стары закройшчык Шэвель.

— Хто?—пытаю.

— Да Гома, ніхто іншы. Золата, не чалавек. А вось цяпер, бачыце, жаль глядзець на яго. Нам жаль, а як бацьком, і не гаварэце... Хіба яны чакалі з свайго маленькага Гомачкі,

што з яго выйдзе нямаведама што, выйдзе вось цяперашні Гома, а не чалавек.

— А хіба Гома быў калі другім?

— А то як-жа, і якім яшчэ быў!

І стары Шэвель, цярэбячы сіваю бараду, ціха расказвае пра Гомава жыццё, пра яго бацькоў, пра іхнія справы.

На рагу, у доміку, на якім вісіць шыльда з залатымі нажнімі, живець бацька Гома—кравец Ёсель. Як рад ён быў калісьці свайму маленькаму сыну, бо адзіны быў сыноч, адзіночкі. Ну, вядома, песьціў, як мог, апранаў добра, рана паслаў у навуку ў хэдэр да рыжага Піні. І мэламэд Піня заўсёды хваліў Гому, хваліў яго перад вучнямі, хваліў перад Ёселем, кажаў яму:

— О-о... каб ты ведаў! Твой сын чалавекам будзе, а ня чым-небудзь там іншым... Хоць малы ён, а галава ў яго, няхай мяне бог выбачае, як у самага Майсея. Аддавай у ешыбот сына, будзеш дзякаваць богу, карысьці пабачыш...

І Ёсель важна пакручваў бараду, шоў да жонкі Басі, браў за рукі яе, цалаваў нялоўка ў вісок і казаў:

— О-о... наш сын... наш сын чалавекам будзе, вялікім чалавекам... так кажа Піня.

А хіба можна Піні ня верыць. І Бася адрэзвае скібку белага хлеба, старанна намазвае яго ці варэньнем, ці маслам, ці гусінымі скваркамі і, сустрэўшы сына са школы, цалуе яго ў лоб, частуе прысмакамі лепшымі, выцершы наперад за ўсё будучаму вялікаму чалавеку нос, які часта падплывае балотам.

Гома расьце, гуляе па дварох з таварышамі ў клёка, у мячыкі. Гома расьце і растуць клопаты ў бацькі, варушацца непакойныя думкі, куды аддаваць сына ў навуку. У ешыбот? Не, ня зусім спадабаюцца Ёселю заняткі духоўных айцоў.

— Разьніком быць, пеўняў рэзаць — хоць і сьвятая, але брудная справа. Мо' й павага, але ня тая павага, што патрэбна, якая-б хацелася Ёселю. А калі і рабінам быць, ат, лежабока...

Ловіць сябе Ёсель на грэшнай думцы аб рабіне, але хутка адмахваецца ад яе, забыць стараецца. Успамінаюцца Ёселю яго заказчыкі. І прыемная думка галаву сьверліць.

— А што, каб і сын стаў такім, як заказчыкі гэтыя, што заказваюць сабе прыгожыя сурдуды, тонкія фракі, шубы добрыя. Вось хоць-бы такім, як доктар Ізраіль.

І парашыў Ёсель сына вучыць у гімназіі, а калі парашыў, значыцца, годзе, даволі думак, даволі саветаў, вучыць—дык вучыць. У гімназіі—норма, у гімназіі—процант. Але што знача процант у параўнаньні з бацькавай мэтай, з бацькавым сэрцам. Гома дрыпае ў прыгожым, даўжэнным да пят шынэлю ў гімназію. Не налюбуецца матка на блішчастыя гузікі, на карду на шапцы.

— Зусім, як начальнік высокі, ну, як надзірацель квартальны, ці афіцэр.

Бацька, бацька таксама любуецца і стараецца параней устаць ды пазней легчы, каб болей намятаць за дзень іголкай бяскондых пяціц, болей пашыць сурдутаў і фракаў прыгожых, бо трэба-ж і шынэль Гому, трэба і кніжкі яму, прыгожы ранец, трэба плаціць—і многа плаціць—за вучэньне.

— Затое чалавекам будзе, ня чым іншым...

І цяжка бацьку, і радасна. А калі радасна, тады і на свеце живецца лёгка, ні па чым тады шум жыцьцёвы, што-дзённыя шэрыя клопаты.

— Сын чалавекам будзе...

А болей нічога ня трэба.

— Чалавекам...

У гэтым сэнс жыцьця.

А Гома расьце, надзявае з кожным годам усё большыя і большыя шынэлі, ён ужо даўно перастаў насіць ранец, ужо маці не клапаціцца аб мокрым месцы пад носам. Яшчэ год—і ў Гомы дыплём. У Ёселева Гомы дыплём... Якая радасьць, якое зьявішча для Ёселевай пакрыўленай хаты, якое зьявішча для ўсяго кварталу, і ў сінагозе гэтак радасна ўсьміхаліся Ёселю, і паважны, заўсёды такі сур'ёзны лавачнік Арон, і шаўцы, і краўцы, і рыжы каваль Нэйлух, і стары чысьцільчык комінаў, вечна чорны Абрам.

А ў суботу на сталае чаго-чаго ня было, і як пахуча дыміўся чырвона-залацісты цымус, паданы на сьвятошных талерках; чырвоны цымус, а чырваней яго было віно, цэлюю пляшку якога ўрачыста прынёс Ёсель. Віно, бо вялікая радасьць—сын чалавекам становіцца.

І ўсе елі і пілі, хвалілі Гому, сулілі яму сьветлую будучыну, сулілі зарабіць во-во колькі грошай, пабудаваць бацьку новую хату, жаніцца на багатай, прыгожай. І было весела, нават стары Іцаль ня вытрымаў, ціхутка засьвістаў ні то песьні, ні то што іншае, узняўся з зэдліка і пачаў ціхія, супакойныя, як цёплыя летнія хвалі рачныя, скокі. Да яго далучылася Сара, і паплылі яны па зыбучых палавіцах, сходзіліся, разыходзіліся, пажымалі плячмі, махалі рукамі; скакалі ня толькі ногі, але і пальцы рук, галовы, вочы, усё было ў вясёлым руху. І ўсім было радасна. Дый хіба можа быць іначай, калі ў Гомы дыплём, які абышоў усе рукі, на каторы паглядзеў і няпільменны Лэйзар, і сляпы Лёва памацаў яго рукамі, паднёс да вуха, паслухаў, як шаласьціць паміж пальцаў папера:

— Добрая папера, дарагая папера, з ёй Гома не абы-хто, а чалавек.

„Так, так, чалавек...“ — думаў у сваю чаргу Ёсель.

У хаце панавала шчасьце.

Але, калі шчасьце ў руках, чалавек ізноў бяз шчасьця, новае шчасьце ўспывае здалёка ў думках, расьце, шырыцца, але блізка падыйсьці баіцца, і чалавеку трэба ізноў працягнуць да яго рукі, упарта ісьці ўперад, праз калдобіны жыцьця, прабівацца к яму далёкімі сьцежкамі.

І доўга, памаліўшыся, думаў стары кравец, варочаўся з боку на бок, казаў нешта часам уголас, вырашаў якіясь таемныя, мудрыя пытаньні. А раніцой пазваў да сябе Гому і сказаў яму:

— Гома, ты павінен стаць студэнтам! Грошы... грошы як-небудзь знойдзем...

— Я ўжо думаў аб гэтым, тата.

— Думаў? Ну й добра...

Што болей гаварыць. Годзе. Сказана раз, ня трэба болей.

Гома бегае цэлы дзень. Гома худзее, Гома гатовіцца быць студэнтам, а для гэтага трэба грошы, значыцца, болей урокаў, якімі можна зарабіць гэтыя неабходныя грошы. І восеньню Гома студэнт. Ах, старая маці і стары Ёсель. Калі забачылі яны на Гоме блішчастыя залатыя наплечнікі, маці выпусьціла з рук талерку з супам, а стары кравец чуць не прапёк вусцюгом тонкае сукно нейкіх модных порткаў, да таго нечакана

была радасьць, да таго прыгож быў Гома, не які-небудзь Гома, а самы запраўдны Гома, Гома—іх сын, Гома—чалавек. Прыглядаліся да форменнай тужуркі, мацалі блішчастыя гузікі, залатыя наплечнікі. І толькі цяпер супакоіўся Ёсель, і шавяльнулася ціхая думка аб тым, што ўсё-ж ткі Гома чалавек будзе, ён ім ужо стаў напалавіну, куды—больш, чым на палавіну, бо Гома ўжо сам зарабляе трохі грошы на сваё вучэньне, ужо лягчэй стала Ёселю.

І пацякло жыцьцё шляхам новым у хаце. Праўда, нудней трохі і, здаецца, пусцей, у нізенькіх змрочаных пакойчыках, бо няма Гомы, ён вучыцца ў вялікім горадзе. Няма Гомы, але аб ім гавораць кожны дзень і кожную хвіліну. Выкрайвае бацька каўнер ці палу, а ў думках Гома і Гома. Паглядзіць на вуцюг, на вугальле—мітусяцца ў ваччу залатыя наплечнікі. Маці перац меле, усплакне трохі, успамінаючы аб сыне, і салодкімі сьлязамі радасьці ціхай перац горкі абмоча.

А Гома вучыцца, акуратна да бацькоў лісты шле, аб днёх прыезду паведамляе. Чытаюць яны ліст, уціраюць сьлёзы ўдехі, і ў пакрыўленай хатцы родзяцца лятуценні, сьветлыя думкі пранізваюць змрок жыцьцёвы, змрок шэры. Ну, чым ня шчасьце?

Але шчасьце—сон, як кажуць старыя людзі. Паглядзіш на яго сьляпымі вачмі і ад шчасья толькі пыл да дым заста-нецца, растане яно і загіне дзесь на каляінах жыцьця, асабліва калі гэтыя каляіны з выбоямі ды пазарасталі быльнікам, бур'янамі калючымі.

Было шчасьце і няма шчасья. Растаяла і загінула...

У Лэі карыя вочы і косы чорныя, чарней цемені ночы і варанёнай сталі. Бровы—два крылы сакаліных, узнятых у паднябесным размаху, вусны—недасьпелыя вішні чырвоныя пад променем раньняга сонца, шчокі ў Лэі для падалункаў, а грудзі, грудзі... Ну што грудзі, зачым гаварыць,—годзе, даволі. І так уздыхае не адзін чалавек у горадзе і не адзін сьніць карыя вочы і чорны шоўк кучаравых валос.

Калі Лэя сьмяецца ці ўсьміхаецца, тады на шчаках у яе дзьве ямачкі, такія прыгожыя, прывабныя, такія чаруючыя ямачкі. Лэя сьмяецца, дрыжаць ямачкі на шчаках, а сэрцы

людзей маладых шчэміць нуда балючая, калючы сум і не адзін нанізвае думку на думку.

Эх, Лэя, Лэя! І чаму ты прыгожа так. Ня было-б цябе, супакойна было-б майму сэрцу.

Былі храбрацы, прабіраліся, нібы за якою справай, у хату да Лэі—і тут, пасья некалькіх слоў аб тым, аб сім, прызнаваліся Лэі ў дарагой любові, прасілі, малілі аб узаемнасьці, нялоўка гэтак шукалі яе руку для пацалункаў, шапталі заплятаўшыміся языкамі:

— Лэя, будзь маёю...

Лэя заўсёды так прыгожа сьмяялася, хавала ад пацалункаў руку, а вусны—недасьпелыя вішні—адказвалі кожнаму:

— Што скажа татэ...

„Ах, гэтыя таты, нялюбныя стварэньні божыя, і нашто яны нарадзіліся на сьвет“—думаў кожны, ціха бразгаючы клямкай пасья няўдачы.

А што, узапраўды, можа сказаць тата? О, яшчэ колькі. Тата, сівабароды Залман, такі мудры, такі разумны чалавек. І ня дзіва: у Залмана дзьве крамы, дзе прадае ён прыгожы паркаль, тонкія сукны, пліс, сукрысты шоўк... Дзьве крамы ў Залмана і адна дачка, а хіба гэта мала знача. Ого, і паспрабуй тут пагаварыць з Залманам, пагаварыць аб сэрцы Лэі. Залман паглядзіць на цябе адным вокам, другім памерае глыбіню тваёй кішэні, пакруціць ціха сівой галавой і, узяўшыся за кончык сваёй барады і гледзячы кудысьці ўздоўж сьцяны ці на жоўтую палавіцу, паважна гэтак і ціха прагавора:

— Дарагі Ёцэль, сэрца тваё не падыходзіць да сэрца Лэі...

А калі ў цябе на каленках дзіркі, хоць і пакрытыя незаметнымі лапікамі (але іх заўважа з-пад сівых брывей старога вока), Залман ня скажа, а неяк марматне пад нос:

— Я раю табе купляць штаны ў маёй краме, бо матар'ял у мяне самы найлепшы і хутка не праціраецца. Ну, ня дуры... жадаю табе ўсяго найлепшага.

Вось што можа сказаць тата, і мала хто рабіў спробы заводзіць нікчэмныя гутаркі з паважаным Залманам, у якога дзьве багатыя крамы і адна дачка—прыгожая Лэя. Раным рана стары Залман ідзе да сваіх крам, а Лэя дома сядзіць, чупурыцца ды пазірае за наймічкай старой. Доўга цягнецца дзень

і нудна трохі Лэі, пазірае яна сумна скрозь фіранкі ўзорныя на вуліцу, чакае вечару, калі ўсё-ж такі куды весялей, калі можна прайсьціся па вуліцы са сваімі таварышкамі, паказаць людзям свае лепшыя вопраткі, залатыя завушніцы з камянямі зялёнымі, у якіх адсвечвае чаруючым бляскам кожная лямпачка вуліцы, кожная вітрына бліскачая. Потым тэатр, многа людзей, шум, гоман, многа сьмеху і многа вяселья. І многа цукерак... Вяселье, цукеркі і сьмех—добрыя штукі, але і тут трэба рабіць так, як сказаў калісьці тата. А тата гаворыць:

— Гуляць, Лэя, можна толькі вось з тымі. Ні з кім другім, а ні-ні...

Спадабаюцца Лэі ня толькі цукеркі пахучыя, заглядаецца яна часам на вочы прыгожых людзей і тады робіцца неяк не па сабе, так салодка замірае сэрца, ные чагосьці, густа чырванеюць шокі. Але... аб гэтым не казаў тата, ён, мусіць, аб гэтым скажа, бо тата разумны, мудры тата. Лэя занята дэлам, прымервае новае плацьце, адзявае на шыю аксамітавую істужку, расплятае і заплятае чорныя косы, углядаецца ў люстэрка, глядзіць і сьмяецца. Чаму-ж ёй не сьмяяцца, калі спадабаецца яна сама сабе, спадабаюцца ёй карыя вочы і чаруючыя ямачкі на ружовых шчаках.

Аб гэтых ямачках ведаў Гома, даўно іх ведаў, ня раз углядаўся і заўсёды шчыміла сэрца, і нешта зьвязвала Гому па руках і ногах, і хадзіў ён тады засмучоны. Праўда, Гома часта бываў у доме Лэі, гаварыў са старым Залманам аб надвор'і, аб далёкай Амэрыцы, аб чужых краёх, толькі не аб Лэі, бо яшчэ ня было ў яго залатых наплечнікаў, і Гома быў проста Гома, а ня студэнт. І вось Гома студэнт. І ў Гомы сэрца, маладое, кіпучае сэрца. А хіба можа сэрца біцца адно—яно-ж тады захварэе... Гома любіў Лэю, любіў гарача, шчыра, любіў так, як любіў ён тоўстыя маўклівыя кнігі. І калі прыехаў Гома з вялікага гораду і зайшоў да Лэі, яна доўга ўглядалася ў тужурку прыгожую, нават памацала залатыя наплечнікі і весела засьмяялася. Было весела. Сьмяяўся і стары Залман і вітаў Гому пасьпехамі на жыцьцёвым шляху.

Цэлае лета прыходзіў вечарамі Гома да Лэі. Ліліся бясконцыя гутаркі. Гома цікава расказваў, прыносіў часам прыгожыя і пахучыя кветкі, уздыхаў паціху, і раз, калі яшчэ не запалена была лямпа і сядзелі яны блізка адзін ад другога,

Гома нясьмела і нечакана для Лэі пацалаваў яе ў чырвоныя вусны. Ня ўспела яна прагаварыць: „Ой, што скажа тата“ — як яе вусны пакрыліся другім пацалункам.

Але мудры тата ў час прышоў дадому, і Лэі не давялося многа думаць, як ёй трымаць сябе пры пацалунках. А Гома адчуваў сябе трохі нядобра, ціхі сум апавіў яго сэрца.

Але хіба толькі ў Гомы сэрца? У Хаіма таксама сэрца...

Хаім мясьнік, у яго вялікая лаўка з кашэрным мясам. Любіць ён сваю справу, любіць махаць сталёвай сякерай па хрыбтовых костках, расьсякаць на часткі кароўі рэбры і ногі, а яшчэ ён любіць... Лэю, і як яшчэ любіць. Хіба не для яе прыходзіць ён да старога Залмана і цэлыя вечары гаворыць з ім аб базарных справах, аб цэнах, аб новых надбаўках к патэнтам. Залман ахвотна гутарыць з ім і нават нудзіцца вечарамі, калі няма маладога Хаіма. Часта думае Залман:

„Хлапец нішто: і розум, і грошы, і лёгкая рука, з якой Хаім бязумоўна адчыніць не адну яшчэ краму. Ну, чым ня пара?“

Ходзіць вечарамі Гома.

Прыходзіць і Хаім.

Гома з кветкамі пахучымі. Хаім з шоколядам ды з цукеркамі. Прыгожыя кветкі, а шоколяд смачней... Чыё-ж сэрца даражэй для Лэі?

„Што скажа аб гэтым татэ“ — думае яна. Хіба-ж ёй вырашаць мудрыя справы аб беласьнежных і іншых кветках і залацістым шоколядзе, які пахне лепей, чым чайныя рожы і сарамлівыя астры... Але шоколяд смачней Лэі... Мо' пра гэта ведае Гома? Не... нашто яму ведаць, калі ў Лэі карыя вочы. І Гома ходзіць, акуратна ходзіць, нават кніжкі прыносіць часам і, калі Хаіма няма, чытае Гома ўголос, каб слухала Лэя. Чытае не аб новых плаццях, не аб мясе кашэрным, не аб старых і новых патэнтах, — чытае аб жыцці, аб яго сусьветных вялікіх праявах, чытае аб мудрых пытаннях, чытае аб чалавечым шчасці, аб яго вялікіх шляхох і маленькіх забытаных сьцежках. Чытае Гома, хвалюецца яго голас, трапечыцца сэрца натхненнем, і пазяхае Лэя, хрумстаючы што-небудзь салодкае і пахучае.

— Ну, што вы скажэце, Лэя, аб гэтым?

Лэя ня ведае нават, аб чым пытае Гома, ды і нашто ёй ведаць, — і па прывычцы яна адказвае:

— Як скажа тата...

Мо' гэта заўважыў Гома? Не, ён ня можа заўважыць. Любоў мае пацалункі і вусны, і ў сэрцы агні, а вачэй—вачэй у яе няма, сьляпая яна, як казалі і кажуць людзі. А няма вачэй—ня ўбачыш нічога.

Быў прыгожы вечар васеньні. Ёскрыліся ліхтары на слупох, і ў электрычным бляску трывожным шорахам шурхацела жоўтае лісьце з засумленых ліп. Кружылася яно паволі, лажылася мяккімі дыванамі на тротувары і, чапляючыся за ногі праходжых, будзіла ў сэрцах людзей ні то нейкі сум супакойны, ні то трывогу няясную. Усё-ж ткі восень, далей зіма, ззаду засталася прыгожае лета. Але Гома вясёлы быў. Ён гуляў з Лэяй, апошні вечар гуляў, бо назаўтра ён паедзе ў вялікі горад, пакіне ціхую вуліцу, некалькі месяцаў ня будзе бачыць карыя вочы. Але Гома вясёлы, бо весела Лэя, яна так прыхіляецца да яго тужуркі, яе пальцы ў яго руцэ, а ў пальцах музыка. Маўклівыя, але звонкія для Гомава сэрца гукі ідуць ад гэтых пальцаў, нібы гудуць мілагучнымі перазвонамі чароўныя струны, гудуць гучней і шырэй, затапляюць патаемнымі хвалямі і сэрца і розум. Ё пад ценем халодных ліп у скрыпучым і змрочаным парку Гома кляўся Лэі, што любіць яе, толькі яе адну-адзіную, што яна для яго найдаражэй за ўсё на сьвеце.

Заплятаючымся языком гаварыў аб будучай вясне, аб будучым шчасьці, аб іх будучай кватэры сямейнай. Гаварыў і палка цалаваў яе вочы, трапечучыя расьніцы і шаўковыя косы. Лэя хацела нешта памянуць пра тату, але мусіць забылася; ды і пацалункі ёй здаваліся ня горшымі шоколяду, а мо' яшчэ і салатзей яго. А пра салодкае Лэя ня пыталася ў таты. Ё на гарачыя словы Гома яна ківала галавой, нібы згаджалася на ўсе на яго думкі. Нашто Лэі думаць, нашто Лэі адказваць, калі і бяз слоў—такія добрыя, цёплыя і салодкія пацалункі. Яны ёй спадабаліся. А шчасьлівы Гома думаў:

„Лэя любіць мяне, а ня Хаіма, хіба-ж стала-б яна цалаваць мяне“...

Ё шчасьлівы паехаў у горад вялікі.

Прыехаў Гома вясной.

Хаім жаніўся вясной.

На прыгожай і багатай Лэі.

Плакалі чорныя флейты ад радасьці—Хаім углядаўся ў карыя вочы.

Сьмяялася шалёным рогатам віолончэль—было весела, скакалі людзі.

Надрываліся жалобныя струны скрыпкі—то Лэя пакідала дзявоцтва. Лілося чырвонае шypучае віно і кідала яно адных у абнімку вясельлю, другіх—другіх казытала ціхім сумам. Але радасьці больш, бо хмель любіць вясёлых. Прышоў Гома праведаць сваё шчасьце—Лэю, паглядзець у бяздонную цемень карых вачэй. Стаўшы пад вокнамі, здзівіўся гоману, вясёлым скокам і музыцы. Але нядоўга дзівіўся, хутка пазнаў прычыну, чаму сьмяюцца і плачуць струны, пазнаў—не яму яны сьмяюцца, не аб ім плачуць, і адразу асунуліся плечы ў Гомы, зьяццела шапка кудысьці на брук, у вачох згаслі агні і, хістаючыся, мармочучы нешта пад нос, паплёўся ён ціха да пакрыўленай бацькавай хаты.

І казаў потым стары Ёсель, што з гэтай ночы ўсё і пачалося. Ня спаў Гома, сухія вусны гаварылі нешта аб жалобных струнах, аб песьнях пякучых, аб нейкай цудоўнай любові. Былі вусны сухія, а на вачох сьлёзы. І мусіць многа праліў гэтых сьлёз ён, бо запалі вочы, зрабіліся халоднымі, нярухомымі і таемнымі сваёй глыбінёй чорнай. Раніцой плакала маці, выціраў вочы Ёсель. А Гома нічога не гаварыў, толькі памінаў часам пра любоў і каварства. Павесіла маці тужурку з залатымі наплечнікамі ў старую шафу, а Ёсель дактароў прыводзіў. Яны мацалі ў Гомы лоб, пастуквалі па вострых, заняпаўшых грудзёх, пісалі рэцэпты, акуратна бралі грошы, якія даставаў Ёсель са сваёй патаемнай шэфлядкі ў шафе, і ўяжджалі. Гома піў мутныя мікстуры, моршчыўся і ўсё памінаў пра любоў і каварства.

Гома ўжо ня лечыцца, бо няма і грошай, ды і новага ён нічога ня кажа. Шчасьце вылецела з пакрыўленай хаты і назад яму не вярнуцца.

А хлеб есці трэба, і Гома дапамагае бацьку, раздувае чадны вуццог, падсыпае вугальле, а вечарамі ходзіць гуляць на вуліцу. Раз у месяц ён наведвае Лэю: заходзіць незаметна, ціха садзіцца на зэдлік і ўглядаецца куды-небудзь у шэры ку-

ток, здаецца, сіліцца нешта ўспомніць, нібы хоча нешта сказаць Лэі і ніяк ня ўспомніць.

У Лэі дзеці. І калі заўважае яна Гому, то гаворыць старшому сыну:

— Саламон, дай Гому халы.

Гому суюць у кішэнь халу, а ён углядаецца ў палавіцу, пасядзіць яшчэ хвіліны з тры і моўчкі бярэцца за клямку, ідзе ізноў на вуліцу, супыняецца на тротувары, углядаецца ў вулічныя калдобіны, потым ціха і важна з тоўстай кніжкай у руках пасоўваецца ўперад.

Гома разьбіраецца трохі ў парадку, ён ведае, што ня трэба штырхацца, ён ведае, што ніхто ня мае права яго крыўдзіць, ён чуў нешта аб новым парадку жыцця, аб вялікіх зьменах. Усё гэта ён ня зусім разумее, але абрыўкі нейкіх думак плаваюць у чорных туманых мазга, і калі хто пакрыўдзіць Гому, ён заве міліцыянэра, прызывае яго на дапамогу.

Вось і сягонья гуляе Гома па вуліцы. Абмок трохі шэры пінжак, бо накрапвае васеньні дожджык. Але гэты дождж не для Гомы, яму ён ня страшны. Гома чытае шырокую чырвоную паперу, прыклееную на сьцяне. Шэрыя вочы ўпіліліся ў чорныя літары, уздыгнуў Гома ўсім сваім цела—на паперы страшныя літары, страшэнныя для Гомы словы: „Каварства і любоў“.

Гома пакрыўджаны да глыбіні сваёй цёмнай патаемнай душы, у галаве шавеліцца няясная думка:

— Хто мае права крыўдзіць Гому?

Гома ідзе да міліцыянэра—няхай навядзе парадак. Той неахвотна йдзе на заклік.

— Што гэта? Нашто тут каварства і любоў?—пытае Гома.

Міліцыянэр злосны—каму ахвота па глупству падстаўляць шыю пад дождж.

— Сьляпец, здымі свае акуляры і ўбачыш, што нікага каварства і любві тут няма—гэта афіша, тут мёртвыя словы.

Добра гаварыць „здымі“,—хіба можна зьняць іх цяпер, калі ня здолеў раней зьняць. І Гома йдзе да хаты, па дарозе здырае, асьцерагаючыся і тулячыся, як злодзей, ненавісную афішу. Ён будзе чытаць яе позна ноччу, ён схаввае яе пад падушку. Потым знойдзе ў кішэні халу ад Лэі, зьесьць яе і, ні аб чым ня думаючы болей, засьне, замораны хадзьбой, каб на другі дзень ізноў шараваць вечарам вулічны брук.

Песьні

(З нямецкай)

1

З вялікіх сваіх мучэньняў
Складаю маленькія песьні,
Каб лашчыць яе штодзенна,
Каб слаць ёй звонкія весьці.

Дарогу знаходзяць песьні,
Ды толькі вяртаюцца хутка,—
У сэрцы каханае цесна—
Скардзяцца поўныя смутку.

2

Атручаны мае песьні,
Дык што-ж за дзіва з таго?
Багата атруты ліла ты
На краскі жыцьця майго.

Атручаны мае песьні,
Дык ці-ж гэта дзіўна вам?
На сэрцы вужак багата,
І ты, мая любая, там.

3

Ой чаму такая зьмена?
Ой чаму глядзіш варожа?
Разьнясу баржджэй па сьвеце,
Што каханка мучыць можа.

Ці-ж прыстала, зляя губы,
Вам абразаю аддзячыць
За маё да вас каханьне,
За цалунак мой гарачы?

4

Пальцаў белыя лілеі
Я хацеў пацалаваць-бы,
Прыгарнуць мацней да сэрца
І заліцца ціхім плачам.

Вочак чыстыя фіялкі
Дзень і ноч вакол іскрацца,
Разгадаць хачу напружна
Їх нябесныя загадкі.

5

Прыгожая рыбалоўка,
Выцягні човен пакуль.
Хадзі ка мне, сядзь блізенька,
Дай мне сваю руку.

Схілі мне на грудзі галоўку—
Няма так баяцца чаго.
Бясъпечная, верыш ты мору,
Штодзенна шукаеш яго.

Дык сэрца маё, як мора:
Там бура, і шторм, і агні,
І многа прыгожых пэрлаў
У чорнай яго глыбіні.

6

Раз летнім бліскучым ранкам
Разгульваў на садзе я,
Шапталі і пелі кветкі,
Шчымила душа мая.

Шапталі і пелі кветкі,
Спагадліва стрэлі мяне:
„На нашу сястру ня злуйся,
Твой смутак і жаль міне“.

7

Як двом надыходзіць разлука,
Дык рукі яны падаюць,

Ї плачуць тады й наракаюць
На горкую долю сваю.

Ня плакалі мы з табою:
Ні „вой“ не казалі, ні „ах“—
Ї сьлёзы, і ўздыкі патрэбны
Тады, калі ўсё далавах.

8

Хлапец пакахаў дзяўчыну,
Другі спадабаўся ёй;
Другі пакахаў другую,
Жаніўся на гэі другой.

Дзяўчына рашыла са злосьці
Барджэй, не чакаўшы канца,
За першага стрэчнага выйсьці:
Забыла свайго хлапца.

Вось вельмі старая казка
Застанецца новаю век,
Каму якраз падыходзіць—
Няшчасны той чалавек.

Пэралажыў Ю. Гаўрук.

Г. Лёнгфэлло

3 „Песьні аб Гайаваце“

Голад ¹⁾

О, страшлівы час зімовы
Доўгі, жорсткі і халодны!
Ўсё грубей грубей таўсьцее
Лёд на возеры і рэчцы,
І сьнег глыбей, глыбей, глыбей
Краявід ўвесь засьцілае,
Дываны свае раскінуў
Па лясох, наўкола вёскі.

Ледзьве здолеў паляўнічы
Вігвам схованы пакінуць,
Дарма ён блукаў па лесе
Ў рукавіцах і на лыжах,
Каб злавіць якога зьвера,—
Не знайшоў ён ані птушкі,
Ні труса, ані аленя
Нават сьледу не пабачыў
У страшлівым змрочным лесе,
Ўрэшце стомлены зваліўся
І ад голаду загінуў.

Ой ды трасца й галадоўля!
Ой ды голад, што ўсё нішчыць!
Ой ды трасца, што ўсіх мучыць!
Ой дзіцячы плач і лямант!
Ой жаночыя сумоты!
Ўся зямля тады марнела,
Голад ахапіў паветра

¹⁾ The Famine From „The Song of Hiawatha“ by Henry Longfellow.

І ў гары над ёю неба;
Зоркі воўчымі вачыма,
Згаладаўшыся, глядзелі.

Раз у вігвам Гайаваты
Два прышлі маўклівых госьці;
Яны змрочныя, як здані,
Не чакаўшы запрашэння,
Ля дзввярэй не гаманіўшы,
Нават „Добры дзень“ ня даўшы,
Сеўшы там, дзе Звон Крыніцы
Працавала і сядзела,
Зіркам лютым і панурым
Міннегазе ў твар глядзелі.

І сказаў з іх першы — „Бачыш,
Вось я Голад, Бюкадэвін!“
А другі сказаў ёй — „Бачыш,
Вось я Трасца, Акозівін!“

І красуня Міннегага
Затраслася ад іх зірка,
Затраслася ад слоў гэтых
І лягла ў свой ложак ціха,
І, схаваўшы твар, маўчала,
Калацілася, калела
І гарэла, як кідалі
Яны погляды і словы.

Проста ў лес пусты пусьціўся
Ашалелы Гайавата,
Сэрца замярло ад смутку,
Твар рашучы быў, як камень,
І жахлівы пот халодны
На брывях яго зьмярзаўся.

Захінуўшыся у футры,
Ўзяўшы лук для паляваньня
І калчан страламі поўны,
Рукавіцы Мінджэкэван,
Ён ў лясны гушчар спусьцелы
Шпарка пашыбаў на лыжах.

— „Гітчы Манітэ магутны!“—
 Закрычаў ён, твар узняўшы
 У горкай распачы гадзіну,
 — „Дай дзясцям пад'есьці, бацька!
 Есьці дай ці мы загінем!
 Есьці дай для Міннегагі—
 Памірае Міннегага!“

Праз гушчар далёкагучны,
 Праз пусты лес і прасторны
 Празьвінеў крык распачлівы,
 Але ня было адказу...
 Толькі водгук яго крыку
 Даляцеў з лясное пушчы:
 „Міннегага! Міннегага!“

Цэлы дзень правёў ў блуканьні
 Гайавата ў сумным лесе,
 У тым самым, што калісьці
 У дні летняй асалоды,
 Не забытыя ніколі,
 Праз гушчар яго цяністы
 Сваю жонку маладую
 Вёў дамоў з зямлі Дакотаў.

Ў гушчары сьпявалі птушкі,
 Звонка булькалі крыніцы,
 Поўніў дзіўны пах паветра,
 І каханы Звон Крыніцы
 Гаварыла ня дрыжаўшы
 — „Я пайду з табой, мой любы!“

А у вігваму з Нокоміс,
 З тымі змрочнымі гасьцямі,
 З тымі Голадам і Трасцай
 Яго Любая ляжала,
 Памірала Міннегага.

І казала— „Слухай! Чую,
 Чую рогат і бражджаньне
 Вадаспадаў Міннегагі,
 Ён заве мяне здалёку“.

— „Мае дзеткі, не, то вецер
Ўночы з хвоймі гуляе,“—
Ёй Нокоміс гаварыла.

— „Вось, зірні! Стаіць мой бацька
Адзінока прад дзэвярыма
І ківае мне з вігваму
Са свайго з зямлі Дакотаў!“

— „Супакойся, мае дзеткі!“—
Ёй Нокоміс гаварыла,
— „Гэта толькі дым віецца“.
— „Ой! Вось Паўгук¹⁾ свае вочы
На мяне кідае з цемры.
Чую—пальцы ледзяныя
Ў цемені мяне хапаюць!
Гайавата! Гайавата!“

І няшчасны Гайавата
У далёкім змрочным лесе,
За далёкімі гарамі,
Чуў жаклівы крык раптоўны,
Голас любай Міннегагі,
Які клікаў яго ў цемры:
„Гайавата! Гайавата!“

Праз абшары сьнегавыя,
Дзе ні сьцежкі, ні дарогі,
Пад пакрытым сьнегам вецьцем
Пасьпяшаў хутчэй да хаты
Бяз нічога, з цяжкім сэрцам
І ўжо слухаў, як Нокоміс
Галасіла і крычала:

— „Ваганомін! Ваганомін!²⁾
Хай-бы лепей я сканала,
Хай-бы лепей я памерла!
Ваганомін! Ваганомін!“

¹⁾ Сьмерць.

²⁾ Крык жалю і распачы.

І ён кінуўся ў вігвам
І пабачыў, як старая
Галасіла і хісталась.
І пабачыў Міннегагу
Няжывую прад сабою...

Задрывэла яго сэрца
Такім моцным крыкам жаху,
Што і лес закалаціўся,
Што і зоркі ў небе нават
Ўздрыгануліся са страху.

Сеў ён ціха і маўкліва,
Сеў ля ложка Міннегагі,
Міннегагі—Звон Крыніцы,
Сеў ля ног тых, што ніколі
Больш ня выйдучь на спатканьне,
Больш ніколі з ім ня пойдучь...

І, закрыўшы твар рукамі,
Доўгіх сем начэй сядзеў ён
Нярухома і маўкліва
І ня бачыў дня і ночы.

Пахавалі Міннегагу
Ў сьнезе белым, у магіле
У густым і змрочным лесе,
Там, дзе гэмлёкі*) стагналі.

Ў даражэйшае убраньне
З гарнастаяў апрануўшы,
У магіле ў сьнезе белым
Пахавалі Міннегагу.

І ўначы чатыры разы
Запалілі на магіле
Той агонь, што яе душу
Усьцяшаў у падарожжы
Ў вастравы благаславленных.

*) Расьліна з ядавітым сокам.

Гайавата з хаты бачыў,
 Як агонь гарэў у лесе
 Паміж гэмлёкаў змрачлівых
 І, ўзьнімаўшыся спрасонку
 З ложка любай Міннегагі,
 Вартаваў яго ля брамы,
 Каб ніколі ён ня згаснуў,
 Каб у цемені ніколі
 Ён ня мог яе пакінуць.

І сказаў ёй Гайавата
 „О, бывай, мой Звон Крыніцы!
 О, даруй мне, Міннегага!
 Маё сэрца й мае думкі —
 Ёсць пахована з табою,
 Ёсць з табою разам знікла...
 Ня прыходзь сюды другі раз
 Працаваць і гаравіці,
 Ня прыходзь сюды, дзе Голад
 Нудзіць сэрца й мучыць цела.
 І я хутка шлях свой скончу,
 Хутка за табой пайду я
 Ё вастравы благаславенных,
 У краіну, дзе Поніма*)
 Распасьцёрта уладаньне.

Пераклаў з ангельскае А. М.

Менск.

20-XII—26 г.

*) Будучына.

С. Баркоўскі

Ленін у беларускай поэзіі

Ленін... Імя, з каторым звязана цэлая эра ў гісторыі чалавецтва.

Ці трэба гаварыць аб тым, як моцна, як глыбока ўзбурыла кожнага працоўнага сумнае паведамленьне аб сьмерці ўсімі горача-любімага правадыра, самага лепшага настаўніка, стойкага рэвалюцыянера, блізкага друга,—тав. Леніна.

Ці маглі маўчаць у такую хвіліну і дні сучасныя нам поэты, пісьменьнікі, разьбяры? Маўчаць яны не маглі. Тады яны ня былі-б выразіцелямі пачуцьцяў і перажываньняў чалавечага колектыву сучаснай нам эпохі.

Ці маглі актыўныя працаўнікі на літаратурным фронце маўчаць? Яны разам з працоўнымі ўсяго сьвету адчувалі і перажывалі нічым не замянімую страту і жалобу—клясавую жалобу, аб сьмерці чалавека, які нараджаецца ў тысячагодзьдзі толькі раз.

Поэты ўсіх нацыянальнасьцяў адгукнуліся на сьмерць Леніна, у тым ліку і беларускія:

М. Чарот, Ал. Дудар, Зьм. Бядуля, А. Гурло, Я. Журба і шмат іншых.

Мы пастараемся сабраць і асьвятліць усё тое, што было напісана сучаснымі беларускімі паэтамі аб жыцьці і сьмерці любімага Ёльліча. Прыходзіцца адзначыць, што напісана ў нас аб ім ня вельмі шмат, але і тое, што мы маем, дае нам маляваць вялікага Ленінскага шляху.

Трэба сказаць, што ўсё напісанае аб Леніне памянёнымі беларускімі паэтамі ёсьць асобныя моманты яго жыцьця і дзейнасьці. Найбольш арганічна цэлаю зьяўляецца поэма „Ленін“ М. Чарота, якая дае аблічча Ўладзімера Ёльліча і пачатак Кастрычнікавай рэвалюцыі. Усе напісаныя творы зьяўляюцца тым каштоўным матэрыялам для будучага паэта, які дасьць моно-

літны вобраз У. І. Леніна. Ё глыбока праў быў расійскі паэта Н. Полетаеў, сказаўшы ў сваім вершы „Портрет Леніна“, што —

Портретов Леніна не видно:
Похожих не было и нет.
Века уж дорисуют, видно,
Недорисованный портрет.

Беларуская поэзія ахоплівае розныя бакі з жыцця правадыра працоўных. З першых момантаў утраты ёй здавалася, што адбіць гора будзе вельмі цяжка. Сьмерць Леніна была горам сусьветнага пролетарыяту. Гэта асабліва яскрава адбіў у сваім вершы „Чорна-чырвоная жалоба“¹⁾ Э. Бядуля.

З усюль:

Ад Афрыкі пякучашэрай,
Ад вод блакітных Ганга,
Ад старых сьцен Кітаю,
Ад тундраў малочна-мглістага Сібіру,
Ад Вогненай зямлі,
Ад паўстанчых змрочных пушчаў Беларусі
Зьвіваюцца ў адзін вялікі шквал
Дэманстрацыі і мітынгі рабочых.
Бо кожны сэрцам разумее,
Што Леніны ў гісторыі чалавецтва
Ў тысячагодзьдзі толькі раз бываюць,
Якія твораць эры на зямлі.

За хваляй адчаю, ахапіўшай пролетарыят, пасьледаваў моцны прызыў згуртавацца каля Ленінскага сьцягу, і давесьці справу Леніна да канца. Так, Ал. Дудар у вершы „Ленін“²⁾ піша:

І цяпер, хоць вечным сном ськаваны
Наш Ёльліч у чорным маўзалеі,
Будзе вечным рычагом паўстаньня
Імя — *Ленін*.

У далейшым мы будзем бачыць, як ускалыхнула сьмерць Леніна беларускія працоўныя масы, і як аб гэтым пісалі беларускія поэты. З сьмерцю Леніна ў большасьці беларускіх поэтаў і пісьменьнікаў мы портрэт У. І. Леніна знаходзім неад-

¹⁾ „Польмя“, 1924 г. № 1 (9), стар. 66.

²⁾ „Маладняк“, 1925 г., № 7, стар. 85.

дзялімым ад колектыву-масы. Апошняя выяўляе марксыцкае разуменьне асобы, якая непарыўна звязана з масай.

Мы знаходзім спробу абмаляваць Леніна, абхапіць яго ў жыцці. Так, М. Чарот у сваёй поэме „Ленін“ малюе нам апошняга ў час яго прыезду ў Расію (красавік 1917 г.), калі ён гаварыў сваю ўсім вядомую прамову да рабочых з балькону палацу балерыны Кшэсінскай. Прамову гэту слухаў вясковы хлапец Мікола, які потым ішоў браць уладу 25-га кастрычніка, змагацца за ідэалы камунізму. Яна малюецца М. Чаротам у наступных радках:

А з балькону Кшэсінскай палацу,
 Дзе рабочых галодная раць,
 Нясучца Леніна словы:
 „Без вайны,
 Без вайны змагацца!
 Хто за вайну—
 Растраляць!..
 Гэта першая пастанова..
 Ваяваць мы іначай хочам!..
 Таварышы рабочыя і сяляне!
 Мы разам паўстанем!..
 Пойдзем фронтам,
 Фронтам адзіным!
 Ня траціць ні аднэй гадзіны!..*)

Кастрычнікавыя дні, узяццё Зімяга дварца, цэлы шэраг кулацкіх паўстанняў па вёсках, паўстанні казакаў, злачынствы белага зброду, панаваньне белапалаякаў, немцаў, дапамога з боку заходня-эўропэйскага капіталу белогвардзейскім бандам—усе гэтыя пытанні, беларускімі паэтамі слаба распрацаваны. Гаварыць аб ролі ў. І. Леніна ў іх, як першага кіраўніка рабочае дзяржавы і арганізатара ў КП—ня прыходзіцца. Беларуская поэзія павінна паставіць на чаргу гэтыя пытанні.

Падругое, к моманту сканчэння вайны, калі магутная воля расійскага пролетарыату перамагла ў тытанічнай барацьбе з падонкамі буржуазіі, кола, сьціскаўшае першую ў сьвеце савецкую рабоча-сялянскую рэспубліку, прарвана, і ўсе ўнутраныя і вонкавыя ворагі яе апынуліся далёка за яе ме-

*) М. Чарот. „Ленін“, стар. 13.

жамі. Закіпела штодзенная будаўнічая праца. На гэту тэму мы знаходзім водгук у М. Чарота, дзе сялянскі хлапец працуе на заводзе, шле бацьку вестку. Вёска жыве сваім асобным жыццём, кулакі асьвітваюць выступленьні на сходах беднаты, устрайваюць паход на селькораў, карыстаюцца промахамі савецкае ўлады і г. д. Мікіта ў такіх выпадках сьмела браў слова

І гукаў:

— Я і мой сын комуністы...

А як прыдзе Мікіта дахаты,

На Леніна гляне і скажа:

— Каб ведаў Ленін аб гэтым!¹⁾

То пэўна тых непарадкаў, якія творацца на вёсцы, ня было-б. Сяляне збіраюцца пісаць да Леніна „ноту“, а ў гэту пору Мікіта прыносіць ад сына вестку, у якой

Піша ён... аб Леніне... хворы...

Пахіснулі сяляне галовы...

А пяро—

Заскрыпела і змоўкла

На поўслове мужыцкае „ноты“...

— Што-ж рабіць?

— Пачакаем троху...²⁾

Трывожная вестка аб сур'ёзнасьці хваробы захоплівае ўсіх. Сьвядомасьць комуністага, рэволюцыянера ня мірыцца з небясьпекаю сьмерці любімага правадыра—Леніна. Зьяўляецца протэст супроць думкі аб сьмерці. Ня хочацца верыць: сэрца гаворыць адно, а сьвядомасьць—другое. Нарэшце, прыходзіць вестка аб сьмерці.

Зыгзагі радыё сум-жудасьць перакінулі

З Масквы у Менск...

На раніцу ўвесь горад знаў...

Бы глюгі чорныя агідных каршуноў,

Трубкі тэлефонаў клявалі вушы,

І злавяшчальным клёкатам

Хрыпелі словы два:

„Памёр Ленін“³⁾.

З. Бядуля

1) Ibidem, стар. 21.

2) Ibidem, стар. 26.

3) „Полымя“, 1924 г., № 1 (9), стар. 64.

Памужычы, папростаму выказвалі сваю скаргу аб сьмерці Ільліча беларускія сяляне разам з мільёнамі другіх сялян Саюзу Савецкіх Рэспублік.

І Мікіта з жалобай ў сэрцы
 Ня зводзіў вачэй з партрэта...
 — Ці-ж можа Ленін памерці?
 Ня веру,
 Ня веру я ў гэта... ¹⁾

М. Чарот.

Поруч з тым, што гаворыць сьведомасьць, заметна імкненьне ацаніць у памершым блізкае, усё асабовае, індывідуальнае. Успамінаецца воблік Леніна—улыбка, сьмех, любімыя словы, склон галавы і інш.

У партрэт, які быў
 Задуменны,
 Як раней ён—
 І вока жмурыць...
 Ніякай няма перамены
 У вялікай магутнай натуре ²⁾.

М. Чарот.

Са сьмерцю Леніна кляса адказвае згуртаваньнем сваіх сіл. Ня словамі павінны помніць настаўніка, а справамі. Са сьмерцю правадыра зьяўляецца сапраўдная інтэрнацыянальная згуртаванасьць пролетарыяту. Яго сьмерць—прызыў пролетарыяту к барацьбе за сваё вызваленьне і распрыгоненьне.

Ад Дняпра да Докаў Нью-Ёрку,
 Да Далёкіх усходніх акіянаў
 Ясна сьвеціць Ленінская зорка
 Ўсім прыгнечаным і ўсім загнаным ³⁾.

Ал. Дудар.

За адчайным пачаўся магутны прыліў энэргіі. Пролетарыят асазнаў колектыўную значнасьць правадыра. Гора спыніў прызыў: „згуртавацца пролетарыяту ўсяго сьвету“.

Над магілай жалобны плякат.
 Чытае пролетарыят:
 „Выпаўнім заветы Леніна“ ⁴⁾.

М. Чарот.

¹⁾ М. Чарот. „Ленін“, стар. 30.

²⁾ Ibidem, стар. 30.

³⁾ Ал. Дудар. „Ленін“—„Маладняк“, за 1925 г., № 7, стар. 85.

⁴⁾ М. Чарот. „Ленін“, стар. 32.

А поруч з інтэрнацыянальнай згуртавальнасьцю, ня месца суму і адчаю! Асазнаецца думка: Ленін тут—Ленін у нас, Ленін жыў. К барацьбе і працы кліча пролетараў наступнік Леніна—УКП.

Суму ня трэба! Ня трэба жалю!
А сэрца балюча шчыміць...
Дарагога свайго Ёльліча пахавалі!—
Ленін мільённы—будзе жыць! ¹⁾

А. Александровіч.

Весткі аб сьмерці хутка пранікаюць на фабрыкі, заводы і вёскі Беларусі. М. Чарот дае нам малюнак у дні цяжкае страты—

Ленін...
Ленін...
Ленін...
Галосяць заводы і фабрыкі...
Камяніцы гораду...
Ї драўляныя хаты,
Што аб Леніне пяялі горда,
Адчуваюць вялікую страту... ²⁾

Праглядаючы матэрыялы поэзіі, у якіх асьвятляецца вобраз У. Ё. Леніна, мы заўважылі, што ў беларускай творчасці ў час траурных дзён прынялі ўдзел і беларускія рабочыя. У простых, зразумелых словах яны нам апавядаюць аб тым, што гэтыя дні перажывалі. Вот поўны веры голас *рабочага-наборшчыка, К. Глушакевіча:*

Ты адышоў ад нас сягонья,
Але жыве твой дух магутны,
Твая ідэя гулка звоніць
У думках вольных і закутных.
На зло прадажным пустазвонам,
На зло разбойнікам саноўным
Ня зьясьне ленінскае сонца,
Ня змоўкне ленінскае слова ³⁾.

Скарга аб памершым правадыру не зацямяе сьвядомасьці пролетарыяту. Радасьць буржуазіі і надзея, што са

¹⁾ А. Александровіч. „Прозалаць“, стар. 26.

²⁾ М. Чарот. „Ленін“, стар. 31.

³⁾ К. Глушакевіч. „Леніну“. „Савецкая Беларусь“. 1924 г., № 21 (1.018).

сьмерцю правадыра пачнецца развал куністычнае партыі і гібель рабочае клясы—*памылковы*.

Правадыр памёр, тыя, што асталіся жывыя, рабочыя ўсяго сьвету аб'яднаюцца яго імем, моцныя і непераможныя.

Не! Ленін жыў!
Ленін—між нас!
Нясецца водгульлем
На лад фабрычнымі трубамі.
Вось—толькі гляньце:
Па ўсіх абшарах
Устаюць ўгартованы,
Леніным узброены
Мільёны ланіцаў¹⁾.

Ленін—бяссьмертны, як выразіцель волі рабочых і як сіла, арганізуючая іх сьвядомасьць і пачуцьцё ў сучасным і будучым. Прызыў да барацьбы чуецца поэту-беларусу ў цягучым напевае жалобнае сірэны, к барацьбе яго завуць напісаныя літары лэзунгу, аб гэтым яму гаворыць твар Леніна з жалобнага сьцягу. Усе гэтыя мотывы гавораць аб здаровым клясавым пачуцьці аўтараў беларускае поэзіі, нават у цяжкія гадзіны.

Упэўненасьць у перамозе працоўных, у нашай поэзіі—нязрушма.

Аб гэтым цвёрдзі знай,
Упарты комунар!
Змаганьню гімн сьпявай,
На варце цёнгле будзь,
Заветаў не забудзь,
Глядзі ў сусьвет-абшар!!!²⁾

Так вызначаны шлях да перамогі рабочае клясы над сусьветнай буржуазіяй. Гэта шлях ня толькі ва ўзмацненьні баявой магутнасьці Чырвонае арміі, але і ў барацьбе на эканомічным фронце. Гэта шлях, вызначаны Ёльлічом. Першае пытаньне, пытаньне сувязі паміж рабочай клясай і кіруемым ім сялянствам. З шмат якіх думак У. І Леніна па гэтаму пытаньню мы абмяжуемся толькі адной. „Мы можам і павінны

1) А. С-ч. „Мы страцілі Леніна...“—там-жа.

2) Я. Журба. „Правадыру сусьветнага кунізму“.—„Полымя“, 1924 г. № 1 (9), стар. 15.

скарыстаць нашу ўладу на тое, каб сапраўды зрабіць з гарадзкога рабочага—правадніка камуністычных ідэй у гушчу сялянскага пролетарыяту ¹⁾).

Практычна гэта думка ў нас ажыццяўляецца ў выглядзе шэфства заводаў і фабрык над вёскамі.

Другі завет Леніна: гэта вучыцца, вучыцца і вучыцца. Сучасная працоўная школа. Новая сіла савецкае грамадзкасці—рабкор. Гэтыя пытанні ў творчасці беларускіх поэтаў не адбіты.

Ленін пакінуў нам у выглядзе заветаў—вялікі запас ідэй, а ў выглядзе насліднікаў—тры пакаленьні ленинцаў. Самыя верныя храніцелі яго дум, гэта *ленинцы*: партыйцы ленинскага прызыву, комсамольцы і піонеры.

Вось чаму:

Сёння думаць адно! Сёння думаць усім
Бо няма ўжо больш Ленінскіх дум ²⁾).

Ан. Вольны.

Шмат рабочых пад уплывам душэўных перажыванняў у час Ленінскіх жалобных дзён прышлі к пастаўленай мэце, уступіць у партыю.

Аб гэтым мы знаходзім у П. Глебкі:

Заныла сэрца сумам, болью,
Прастор вятрамі галасіў.
Даволі плачу! Сьлёз даволі:
Абвешчан Ленінскі прызыў ³⁾).

А поруч з імі маршыруюць чырвоныя гальштукі піонэраў—увучат Ёльліча. Ёх голас.

„Заўсёды гатоў!!!“
Зык маладых ленинятаў
Б’е па старому натхненным ударам ⁴⁾).

Н. Чарнушэвіч.

Так, аўтары беларускае поэзіі змаглі даць паасобныя малюнкi з жыцця Ў. І. Леніна, у ясных формах, якія вядуць

¹⁾ Н. Ленін. „Странички из дневника“, 1923 г., стар. 24.

²⁾ Ан. Вольны. „Слоў ня трэба“.—„Савецкая Беларусь“ 1924 г. № 18 (1015).

³⁾ П. Глебка. „Памяць У. І. Леніна“—„Беларуск. Вёска“. 1926 году. № 6 (367).

⁴⁾ Н. Чарнушэвіч. „На сьмерць У. І. Леніна“—„Савец. Беларусь“ 1924 г. № 19 (1016).

комуністычную моладзь да новага быту. Усё, што напісана, зьяўляецца неабходным матэрыялам для поэты, які прыдзе і дасьць сваю рэвалюцыйна-пролетарскую Ленінаду.

Яшчэ вельмі блізка поэты стаяць да перажываемай эпохі. А ў мажлівасьці здзейсьненьня гэтых думак, нам гаворыць яго справа, якую ажыцьцяўляе пакінутая ім комуністычная партыя. Вось чаму гучаць бадзёрым настроем словы аднаго з беларускіх поэтаў:

О, Ленін не памёр—яго рукою праца
 Ў вянок прыгожых слоў упісана цяпер;
 Як сымболь еднасьці народаў усіх нацый
 Зьзяюць літары:
 С С С Р *).

А. Гурло.

Так кожны з беларускіх поэтаў пасвойму імкнуліся выказаць тое, што хвалявала і захоплівала ў час сьмерці Ўл. І. Леніна. У нашым артыкуле мы разглядзелі найбольш яскравыя, мастацкі і ідэолёгічна вытрыманыя вершы, разлажыўшы іх у належным сэнсавым падзяленьні, чытаючы паасобных аўтараў так, каб было ўражаньне аб цэльным сюжэтным творы.

Аўтары беларускай поэзіі ў сваіх творах далі нам вобраз У. І. Леніна—кіраўніка комуністычнай партыі і правадыра рэвалюцыі. Дзеля таго, каб гаварыць аб Леніне трэба быць клясава блізкім яму. Ён сваю клясавую блізкасьць да Леніна беларускія поэты, як нельга лепей, падкрэсьлілі ў сваіх творах, прысьвечаных памяці правадыра.

*) А. Гурло. „На сьмерць Леніна“—„Польмя“, 1924 г. № 1. (9), стар. 13.

Л. М. Цьвяткоў

Таварыства філёматаў

(П р а ц я г)

(Некаторыя цікавыя рысы аб'яднання маладых пісьменьнікаў у Вільні больш, чымся за сталецце перад нашаю эпохаю)

Філёмацкія вершы чыталіся і на паважных сходах і пад час вясёлых імянінных гулянак. Гэтыя апошнія творы, што чыталіся на імянінах, асабліва часта высьмейвалі дрэннае вершаваньне. Даволі часта поэта, перакрыўляючы, відавочна, каго-небудзь з прыцеляў, а, можа, высьмейваючы агульныя філёмацкія веды, наўмысна дазваляе сабе такія пяснярскія вольнасьці, як перакручваньне слоў дзеля рытмы: w nadpiemot-skim Kiewnie замест: w nadpiemeńskim Kownie, або падзел слова паміж вершаванымі радкамі—Micha—FI. і г. д.

Такія прыцельскія высьмейваньні можна лічыць карыснымі для цэлага пяснярскага гуртка.

Карысьць і атрымоўвалася, але ўсё-ткі з некалькіх сотняў старонак філёмацкае поэзіі ня шмат захавецца ў памяці далёкіх патомкаў.

Усё-ткі кіраўніцтва ў станоўчым сэнсе гэтага слова было вельмі мала, выяўленьне-ж адмоўных бакоў, вадаў бяз цьвёрдага, плянавага кіраваньня працаю не дае маладому працаўніку магчымасьці ўдасканаліцца. Кіраўніцтва было пераважна ідэёвае, а з мастацкага боку рабілася мала.

Хаця філёматы і павінны былі паводле ўставы, сачыць за чыстатою мовы,—Ян Чубэк у канцы свайго выданьня дае не малы раестар беларускіх слоў у польскіх творах філёматаў. Зразумела, і ў беларускіх творах Яна Чачота мы знойдзем і полёнізмы і, нават, русізмы.

Каб пазнаёміць чытачоў з творамі філёматаў, можна прывесці цалком „імяніннае павіншаваньне“ (якое поўнасьцю

было выканана на імянінах Язэпа Яжоўскага, а, здаецца, часткова і на імянінах Міцкевіча—Piotr Chmielowski, Adam Mickiewicz стар. 150), ды дзьве песенкі.

Усе тры гэтыя творы прыводзім паводле выданьня Яна Чубэка (у Archiwum Fijomatów), але нашаю азбукаю і з зьмянамі ў правапісе.

Rozzup filomatów, выдаў Ян Чубэк, том 2-гі стар. 76-85.

Імяніннае павіншаваньне, сцэнічны твор Яна Чачота, выкананы пры ўдзеле Тамаша Зана і дзявочага хору на сходзе Філёматаў 19-га сакавіка новага стылю (імяніны Язэпа Яжоўскага) 1819 г.

Ц і в у н.

Чулі мы гэта, што ёсьць Вашаць украінец
І кантант,¹⁾ што ўрадзіўся ў жызнай¹⁾ краіне;
Як абачыў, што ў нас niewelki dziedziniec,
Сказаў: „Як brzydko мяшкаюць ліцьвіне!“

У вас вельмі хораша! Хаты—зьлепкі з гною,
Бо лесу ня маецца, усе астравы пусты;
Вы ся заляцаеце жытам пшаніцаю,
Бо ў вас грунт харошы, чарназемны, тлусты.

За што-ж мы ся ня дзівім, што вашы чумакі,
Шукаючы ў нас зыску (мы больш маем грошы),
Смалою аблеплены, лезуць²⁾, як сьлімакі;
Над валацугу большай няма ім раскошы.

Аднак мы ім назоліць няхочам ніколі;
І ты, мілы панічу, ня сьмейся з нас, просім;
Усё гэтае дзеецца³⁾ па нябескай волі.
Гультай часты, дзе добра; мы больш працы зносім.

Пагадземся. Мы людзі добрае ёсьць душы:
Ня будзь і ты ніколі ліхім, raniczenku,

¹⁾ Кантант—шляхоцкае слова—здаволены; жыэны—хлебародны.

²⁾ У аўтэнтыку—лежучь (leżąc).

³⁾ Дзедзецца (dziedziecca); ranichenku, Wilenku—заходня-беларускія словы з дзіўным нейкім націскам, замест панічаньку; таксама й далей—жанэнку, панэнку.

Ня трэба ламаць тае, скуль груш дастаў,—грушы.
Помні, што ты вучышся ў нашым Wilenku.

Згода. Але сягонья мы ся даведалі,
Што вашы імяніны—святюга Язэпа,
А, каб Вы к сабе нашу прыхільнасьць пазналі,
— Ідзем гэта, не сядзім у хаце, як Мазэпа.

Будзем цябе віншаваць. Я ёсьць цівун з двара,
Гэта сельскі дзесятнік, ён лысіну гладзіць,
Ён знаець іспраўніка, знаець ацэсара¹⁾,
Маскалёў на кватэру, як чартоў, нам садзіць.

Там войт, што вуса круціць,—чалавек бывалы:
Быў у Гданску, да Каралеўца плаваў на віціне²⁾.
Вось там стаіць маладзец, жаўнер дасканалы,
Ён, бядак, кабылінку зьядаў у Мадліне.

Там у куце музыка; як ён добра граець:
„Сьвінны ў рэпе“ і „Дзюбу“ і польскія танцы.
А гэта ёсьць Алёнка, вочы ў дол спускаець,
А там, бачу, Альжбетка ў сінняй катанцы.

Но, зачнеце, дзевачкі, пану засьпявайце;
Ён вам дасьць па ўстужачцы,—борзда зачынайце.

Х о р д з я ў ч а т.

Што-ж мы Вашэці скажам,
Простыя з сяла дзяўчаты?
Якія-ж песьні зьвяжам?
У нас мысьль не багата.

Лісічка, жоўты грыбок,
Сьлімакоў не баіцца;
Ня точыць яго чарвячок,
Ён у лесе здароў блішчыцца.

Але, як мысьлім, чуем,
Так табе засьпяваем.
Так цябе павіншваем,
Няшчырасьці ня знаем.

Конік па полю дурэе,
Хоць копы вазіць ня дбае.
Салавей хораша пяе,
Самічку к сабе склікае.

¹⁾ Замест „асэсара“; гульня слоў—цэсар (=імператар) і асэсар.

²⁾ У аўтэнтыку відавочна папсаванае месца: у Каралеўца плаваў на ўсьціне (и Кралевца плаваи на ўсьціне); вышэй—замест „ён лысіну гладзіць“ стаіць чамусьці „он“.

Будзь, як лісічка, здаровы,
Як конік, вясёл пры трудзе,

Хай¹⁾ тваё пісьмо, размовы,
Як салаўя голас, будзе!

Хор хлапцоў.

Мы ад сахі, ад бараны;
Мала Вам сьпяваці будзем.
Чытаць, пісаць ня вучаны,
—Ат, сабе троха загудзем.

Толькі табе перад носам
Бог няхай чырвонцаў зложыць

Колькі ў снапе ёсьць зернетак,
Толькі жый шчаслівых летак;
А калі замнога гэта,
Аглядай сотнае лета.

А як мы заўша²⁾ да леса
Ад некрутаў уцякаем,
Так няхай бяда да беса
Ўцячэ, хай³⁾ яе ня знаем!

Колькі за адным пакосам
Касец добры траў схандожыць,

Няхай цябе панны любяць
І часта просяць зязюлькі⁴⁾,
Калі з табой ся зашлюбяць
І ад'едуць ад матулькі

Хор дзяўчат.

Сонка яснае, харошае;
Пшанічка роўная сонцу;
Малачко смачнае, белае,
Аж блішчыцца ў даёнцы.

Яна цябе злучыць з ёю,
Будзеш мець красную жанэнку.

Але нашая паненка
Ясьнейшая ёсьць і большая;
Яна пекная ўсютанька,
Цнатлівая й разумная.

Ужо даўно шчабятала
Сарока нам на паркане;
Яна мілага казала,
Ды едзь-жа ты да нас, пане!

Нараім табе свацею,
Жычліваю, мілы панэнку;

Прымуць там з хлебам, соляю:
Там пачцівых людзей любяць,
—Зьвязнчаеш панны надзею,
З ёю цябе хоць пашлюбяць.

1) У аўтэнтыку чамусьці пастаўлена польскае пісьн, хаця і мелася на ўвазе, што дзяўчаты ведаюць выключна „простую мову“.

2) Заўша (заўсёды)—заходня-беларускае слова, запазычанае ў палякаў.

3) У аўтэнтыку пісьн, глядзі ўвагу да папярэдняга хору.

4) У аўтэнтыку зазюлькі (zazulki), але, відавочна, тут гаворыцца аб нейкай варажбе, зьвязанай з зязюлькіным кукаваньнем.

Агульная ўвага да гэтых двух хораў: сустракаюцца дыялектычныя словы; сонка(=сонейка), панэнку(=панічыку), жанэнку(=жоначку), схандожыць(=сабраць); часткова палёнізмы.

Ёсьць і проста памылка ў пісьме „Угоць“ (uhoć) замест; хоць.

Хор хлапцоў.

Ды мы чулі—вельмі брыдка
Аб Вашэці гутарылі:
„У ксёнжках zaślepion wszystko
„Да паннаў się nie przymili.

„Panna Giertruda za ścianą
„Мяшкаець u Jeżowskiego
„A już ni w wieczór, ni rano
„Nie chce ён карыстаць z tego“;

Папраўся, мілы паночку,
Любі ладныя дзяўчаты;

Я ўчора чуў у шыночку:
„Tręba trawić młode lata

„На каханьні пры дзяўчыне,
„Бо, калі старасць завита,
„Wszystko прыемнасьць міне
„І з раскошы ў той час kwita“.

Добра той, пане, казаў,
А ён быў убранны ў праку;
Мусіў то троха пазнаў,
Што ў паноў ёсьць да смаку.

Войт.

Што ж маўчыце? Ці вам się ўжо песьні шгаіо,
Ці вы іх так складаці ўмеце мала?

Адзін з сьпевакоў.

Не, бацька,—у нас песьні, колькі рыб у Нёмне,
Але на тое, мілы галубчыку, помні,
Што мы па-руску прям, а нашы панове
Па-польску ўсё гавораць—кепска нашай мове!
Можа, ім вушы, казёл бэкам як сьвідруець,
Але для добрай волі пан нам то даруець.

Другі з сьпевакоў.

Но, ты яшчэ, Мікіта, запей тую песьню,
Што для сваёй Аленкі зрабіў на прадвесню;
Nim у поле пагоніш твае бычкі spasle,
Яшчэ цяпер, зімою, пхай сена ў яслы;
Nim пад ценем халодным запыеш дубровы,
Сьпявай на ймяніны цяпер Язэпавы.

Увага: пераказваючы словы паноў, сялянскія хлапцы ў аўтэнтэчку перакручваюць польскія выразы на беларускі лад: Jeżowskiego, nie kse, młody (замест młode). Часам і дзеля вершаваньня перакручваюцца словы: wszystko (рытма—брыдка, а далей правільнае wszystko), spasy (замест spasle, бо далей „яслы“. Таксама і „Язэпавы“ мы паставілі там, дзе ў аўтэнтэчку Jazepowu (бо перад гэтым „дубровы“).

Мікіта

О, мая ж ты зорка ясна,
Доўга-ж цябе любіць буду?
Уздыхаць яшчэ напрасна
І цярпець на сэрцы нуду?

Ня будзеш ты літавацца
Над няшчасным Мікітаю?
Час табе, міла, пазнацца,
Што ты для мяне мукаю.

Цярплю доўга, выглядаю
Пацехі ад цябе, любя,
Няхай жа ўжо яе маю,
—Ня будзь ты для мяне згуба!

Ці ж дагэтуль не пазнала,
Што я за табою гіну?
Хочаш жа, каб аглядала
Маяе ¹⁾ сьмерці гадзіну?

Пазнай, любая Алёнка,
Тваё шчасьце, тваю долю;
Будзеш меці ўсютанька
Паняю ²⁾,—дам табе волю.

У мяне сотня авечак
Па зялёнай ходзіць пашы;
Кароў, бычкоў, цялушчак
Поўны ёсьць аборы нашы.

Чарназемны мае нівы
Пшаніцу родзяць буйную³⁾;
Садок ёсьць, у ім грушы, сьлівы;
Хату маю ня курную.

Ня будзеш меці швагеркі
Ані з дзевера назолы;
Я ня прывык да кватэркі⁴⁾,
—Будзеш жыці, як анёлы.

Ня вельмі-ся тож і брыдкі,
Глядзеўся ў чыстым ручаю;
Гэта ўжо былі-б збыткі
—Назваць мяне нёгадзяю.

Эй, любі мяне, Алёнка,
Застань маёю жаною;
Узойдзе для нас шчасьця слонка,
Добра будзе-ць з Мікітою.

Далей ідзе заключнае слова дзесятніка, дзе беларускія выразы перакручваюцца часам паводле польскае фонэтыкі, але часьцей, наадварот,—польскія словы даюцца ў беларускім вымаўленьні. Каб даць дакладную навуковую транскрыпцыю ўсяе гэтае наўмыснае блытаніны, трэба мець на ўвазе мовазнаўчыя мэты. А дзеля літаратурных досьледаў, можна абмежавацца тым фактам, што тут аўтар падкрэсьлівае пэўную сувязь паміж панамі ды музыкамі, як і належыць тагочаснаму романтыку.

1) „Мае“—дыялектычная форма замест „мае“ (р. скл. адз. ліку. ж. р.)

2) Замест „Паняю“ ў аўтэнтыку стаіць недарэчнае рапіежэ.

3) Таксама замест „буйную“ стаіць воўпціц, але „слонка“ замест „сойка“—зах.-белар. слова.

4) „кватэрка“ ў сэнсе: „кварта, даволі вялікая пляшка“.

б. „Маладняк“ № 2.

Дзесятнік

A co? jak że się zdaје пану Язэпаві?
 Ці адмовіш пахвалы naszymu śpiewowi?
 Хацяж мы ня шукаем жаднай stąd пахвалы:
 Адкрыць наша Васпану сэрца—zamiar саў.
 Бо мы Вашэці любім: Вашаць—панок грэчны,
 Разумны й навучны, людзям пажытэчны.
 Ня так, як той ацэсар, со валіць сто ў сьпіну,
 Kiedy міль тры ня ўеду на одну¹⁾ гадзіну.
 Нашы ў праўдзе сьпяваньні ня так ест²⁾ вучоны,
 Як тыя, com я слышаў у спраўніка жаны,
 Która leżąc пад ценем выцеклай бярозы,
 Читала wszystko krzycząc: „Козы, мае козы!
 „Дапнісе мой каханы, павярні, Дапнісе!
 Там ест²⁾ табе маліны ў кошу ці ў місе“.
 А хоць мы не Дапнісы пані спраўніковы,
 Аднак не для прапорцы³⁾ ест на карку głowy.
 Трэба е⁴⁾ разьвесяліць,—ну-ж мы да бутэлькі.
 I kiedy niemasz miodu, то хлюсьнем гарэлки.
 A krzycząc: „Niechaj żyje Язэп setne lata!“,
 Будзем піць, скакаць, сьпяваць i drwić z biedu świata
 Przyjm te życzenia od chłopka
 Kropka
 Koncept kropki, Zana,
 Użyty przez Jana.

Гэты твор можна лічыць адным з найлепшых у філёмацкай поэзіі. Ня глядзячы на наіўнасьць, бяхітрасць формы, мы бачым у ім шмат дадатных бакоў. Папершае, рэалізм—імкненьне да сапраўднасьці.

І вайт і цівун стаяць перад намі, як жывыя. Далей мы ўжо гаварылі, што тут укосна ў словах першага сьпявака папікаюцца шляхцічы за сваю пагарду да роднае мовы.

1) Заходня-беларускае слова (пад польскім уплывам)—адну.

2) Заходня-беларускае „ест“—ёсьць.

3) Напісана ў аўтэнтыку не „прапорцы“, а прапросу згодна з народным вымаўленьнем.

4) е можна тлумачыць двума спосабамі: або *трэба е* = ёсьць патрэба (бо ё ды е часам ужываюцца побач з *ёсьць ды ест*), або *е*—тут польскае слова *je=ich*: „трэба разьвесяліць іх (г. зн. галовы)“.

У канцы—мешаніна беларускіх слоў з польскімі перакручанымі на беларускі лад—ілюструе, якія вынікі будуць ад гэтага пагарды—будуць псаваць абедзве мовы.

Высьмяхаецца і захапленне антычным романам „Дафніс і Хлоя“,—значыцца, праводзіцца яшчэ адна ідэёвая кампанія—нахл у бок романтизму.

Романс Мікіты больш-менш вытрыманы ў народным дусе, не прырэчыць фактам народнае творчасці.

Таксама й хоры дзяўчат і хлапцоў вытрыманы ў даволі праўдападобных рысах.

Далей мы прывядзем яшчэ дзве песьні: адну на імяніны Малеўскага, а другую—на прыезд Міцкевіча.

Першая вытрымана ў танох вясельнага сьпеву. Некаторая прастацкасьць выказаў не адымае ўсё-ткі пэўнае каштоўнасьці ў гэтага твору.

Песьня на прыезд Адама Міцкевіча дае ўжо больш прастору самастойнай творчасці Чачота. Але народныя мотывы, беларускі дух адчуваецца і ў гэтай песьні даволі моцна. Шкада толькі, што ў ёй, хаця й ня часта, сустракаюцца русізмы.

Імяніны Яроша Францішка Гіераніма Малеўскага

(Чубэк. т. 2, стар. 187)

Ды пакіньце-ж горла драць,
Пакіньце-ж, братцы, сьпяваць!
Ды крыкнема адно—раз:
„Будзь здароў ды наш Ярош!
Благаславі яго спас,
Бо ён харош! ¹).

Ды дай, красную дзевачку,
Каб ён з сэрца пакахаў;
Ды з гарэлкі пляшачкай
Сват ад яго к ёй ехаў.

¹) У рукапісі ў гэтым месцы пропуск. Але ў вершы іншага пісьменьніка Тамаша Зана (радыкі 275—276) мы бачым: „харош... віват, віват Ярош!“ Таму і тут павінны былі быць сугучнасьці: „Ярош—харош“.

Гайда, гайда, гайда, гайда!
 Ды ехаў, ды тое сказаў:
 „Ды наш Геранім, наш бык,
 К вашай цялушцы прывык,
 — Дай бог яе паймаці
 Ды да бычка загнаці!“

Ды на тое прысталі,
 Ды пачалі водку піць.
 І дзевачку аддалі
 — Э табою доўгі век жыць.
 — „Жыць, жыць, жыць!“
 — Зычыць¹⁾, аж у вушох пішчыць,
 Пішчыць, пішчыць!

Сьвята ў гонар Адама Міцкевіча ды Тамаша Зана.
(Чубэк. т. 2 стар. 201—203).

Ян Чачот

(Беларускі верш на прыезд Адама)

Едзеш, міленькі Адам,
 Глядзеце—а вунь, а вунь²⁾,
 — Ды ён харашэнькі сам,
 Пад ім вараненькі конь.

Золатам паяс зьяе,
 Аж ад блеску сьнег тае,
 На шапцы сіні баран,
 — Хто-бы думаў, што ён пан!

Так адзет харашэнька,
 Едзе, едзе барзьдзенька,
 Гайда!

Адчыняйце-ж варотцы!
 Ды ўжо-ж на дварэ Адам,

¹⁾ Зычыць—гучыць.

²⁾ У аўтэнтцы: „а онь, а онь“. Паводле беларускае фонэтыкі нічога падобнага быць ня можа. Такого фазьзяву (hiatus) нашая мова не дапускае, ды й наогул па-нашаму тут павінен быць прыгук *в*.

Ды прымайце-ж малайца!
Ды кажы-ж, ці здароў сам?

Ды як табе дзеецца?
Ці заўсёды быў вясёл?
Гавары: яна ўсьпее
Тымчасам накрыці стол.

Будзем есці каўбасы,
Смачную гарэлачку піць,
Песьнь вазьмём на галасы
І будзем весела жыць,
Жыць (ды гэтак далей, як вышэй).

Ня так нам сонка ясна
Блішчыць, як цябе *нет*¹⁾,
Радасьці ішчам²⁾ напрасна³⁾;
Увесь нам няміл сьвет.

Салавей ня так нам пяе,
Рожы ня пахне цьвет,
Ня так нам бяла ляля,
Калі цябе тут *нет*⁴⁾.

Без цябе ўсё тут смутна,
Па табе плача гай,
І рэчкі плывуць мутна,
— У жалобе ўвесь край.

1) Русізм, замест: „няма“.

2) Русізм, замест: „шукаем“.

3) Русізм, замест: „дарэмна“; у мясцовай беларускай гаворцы, мусіць былі русізмы ў даволі значным ліку (дзякуючы ўплыву расійскіх вайскоўцаў; нельга-ж забывацца на тое, што яшчэ ня вельмі даўно перад гэтаю эпохаю, падчас вайны з Наполеонам, шмат расійскага войска было ў нашым краі).

Увага. Усе гэтыя філёматкія творы ў выданні Чубка надрукаваны без паправак з фотографічнаю дакладнасьцю (лінгвістычныя мэты). Мне прышлося ўнесці папраўкі некаторых памылак з боку мовы, каб зрабіць тэкст зразумелым.

Наш ты міленькі Адам,
 Насмуціў-жа ты нас досыць,
 — Нагарадзі смутак нам
 І будзь у нас доўга госьць!

Якое значэньне для пазьнейшае эпохі мела таварыства філёматаў?

Папершае, яно ўсё-ткі мела нешта дадатнае ў сваёй праграме—яно змагалася з рэлігійным фанатызмам, з дэспатызмам царскіх урадоўцаў, з фальшывасьцю, двудушнасьцю гэтак зьнае вышэйшае клясы ў грамадзе.

Далей, яно прымала ўдзел у барацьбе літаратурных напрамкаў. Пры гэтым яно бараніла паступовы (для таго часу) кірунак.

Урэшце, — і гэта найбольш для нас цікавае, — філёматы высьмяхалі тых, хто ганьбаваў, грэбаваў роднаю моваю. У таварыстве філёматаў не заўсёды, але часам ужывалася беларуская мова. Гэта факт—першараднага значэньня.

У таварыстве філёматаў узгадаваўся вялікі мастак слова—пісьменьнік у польскай мове Адам Міцкевіч. Яго польскія вершы прасякнуты духам беларускае народнае творчасьці, поэзію беларускага быту. Праўда й тое, што быт гэты—шляхоцкі, нам чужы. Але-ж гэта ўсё-ткі быт тае клясы, якая ў пэўнай эпасе кірвала інтэлектуальным жыцьцём нашае бацькаўшчыны. Таму гістарычнае значэньне твораў Міцкевіча не знаходзіцца пад пыталнікам. Таксама, здаецца, і мастацкае значэньне вершаў Міцкевіча для ўсіх ясна ды зразумела.

У гэтай-жа школе ўзгадаваўся і Ян Чачот.

Бясспрэчна і ідэалёгія Чачота—яго дыдактычная поэзія—парады мужыком, чаму вучыць дзяцей, як будаваць хату, калі можна піць гарэлку і ў якой колькасьці—не захапляюць нас. Мы ўжо адвыклі ад думкі, што мужык—гэта малое дзіцяне—якое без апекі кроку ступіць ня можа і не павінна.

Цікава, што Чачот у працягу доўгага часу захаваў у сваіх творах характэрны для філёматаў дыдактызм. Парады Чачота—паліатывы, думкі яго—наўны, але сярод цёмнае ночкі царскага дэспатызму, ён, хоць і на свой лад, усё-ткі клапаціцца аб сялянах. А гэта варта адзначыць.

Чачот зьбірае беларускую народную творчасць, сам піша пабеларуску. Можна думаць, што якраз яго даўнейшыя посьпехі ў гэтым напрамку сярод прыцяляў—філёматаў—і асьмеляваюць ды заахвочваюць яго да працы пасля шматгадовага перапыну.

Дэвіз філёматаў: ojczyzna, nauka, spota ня быў ажыццёўлен поўнасьцю.

Бліжэйшая бацькаўшчына, Беларусь у пэўнай меры зазасьцілася магутным воблікам даўнейшае фэдэрацыйнае—Польска-Літоўскае Рэчы Паспалітае, але добра й тое, што пачуцьцё беларускасьці ня было згублена канчаткова.

Навука шанавалася філёматамі, роднаму краю прысьвечаны навуковыя юрыдычныя досьледы: Пясэцкага па дзяржаўнаму праву Літоўскага княства ды па крымінальнаму праву (аб карах паводле Літоўскага Статуту). Таксама ён-жа піша даклад і па сямейнаму праву. Літаратурнаю дзейнасьцю сваіх землякоў філёматы цікавіліся асабліва. Яны разьбіралі крытычныя творы сваіх таварышоў.

Так Чачот разгледзеў „Орлеанскую Дзеву“ ды „Курганок Марылі“ Міцкевіча. Але наогул навуковым дасягненьням філёматы аддавалі шмат часу.

Нупрэі Петрашкевіч цікавіўся ўплывам цяпла на жыцьцё расьлін. Ён-жа напісаў крытыку на крытыку, аналізаваў Міцкевічавы Uwagi nad Jagiellonidą Тамашэўскага.

Тамаш Зан цікавіўся спосабамі разьвязваньня неазначаных раўнаньняў і аб гэтым зрабіў даклад.

Цяжка вырашыць пытаньне, што, уласна кажучы, разумелі філёматы пад словам „цнота“. У кожным разе—ня тое, што звычайна завецца ўстрыманасьцю ў выражэньнях. Але калі мы прымем з асьцярожнасьцю гэтыя абвінавачваньні адзін аднаго ва ўсіх чыста сьмяротных грахах, дык знойдзем і некаторыя добрыя рысы ў сэнсе моральным. Папершае, філёматы абавязкова павінны былі быць і ў сапраўднасьці былы шчырымі.

Далей, у іх існавала шырокая ўзаемадапамога ня толькі матэрыяльнымі сродкамі, але таксама й моральным падтрыманьнем.

Зразумела, гэты былі людзі свае класы і свае эпохі. Ёх сьветапогляд ня быў паступовым, мы ў ім знаходзім супярэчнасьці. Але ў пэўных адносінах філёматы ўсё-ткі ж цікавая гістарычная зьява. Асабліва-ж каштоўны для нас беларускія элемэнты ў іх творчасьці і ў іх сьветапоглядзе. А ў данай маёй працы я меў на ўвазе толькі ў агульных рысах даць паняцьце аб гэтым цікавым аб'яднанні маладых пісьменьнікаў (беларусаў паводле свайго паходжэньня). Прадмет гэты патрабуе далейшых падрабязных досьледаў.

Курлоўскі расстрэл у Менску

(Па архіўных матэрыялах)

Революция есть война. Это единственная законная, правомерная, справедливая, действительно великая война из всех войн, какие знает история; ведется не в корыстных интересах кучки правителей, и эксплуататоров, как и всякие войны, а в интересах массы народа против тиранов, в интересах миллионов и десятков миллионов эксплуатируемых и трудящихся против произвола и тирании.

В. И. Ленин.

Мы заўсёды кажам, што пролетарыят быў гегемонам, парасійску—кіраўніком нашай рэвалюцыі 1905 году. Яму належаць самыя вялікія справы ў рэвалюцыі таго часу: 9-га студзеня, кастрычнікавая забастоўка, сьнежаньскае ўзброенае паўстаньне і цэлы шэраг іншых, якія адбыліся на абшарах б. Расійскай імперыі. Рэвалюцыя тады не ўдалася затым, што ня было сапраўднай сувязі паміж рабочым і селянінам—яны дзейнічалі ў розьні і гэтым далі сябе разьбіць паасобна, на гэтым выйграў царызм.

Ня будзем праўвялічваць, ня будзем браць рэвалюцыйны друк таго часу, возьмем крыніцы ў сваясаблівым „бяспрыстрасьці“, у якіх ня можа быць сумненьня: губарнатарскія, жандарскія і інш. данясеньні, і паглядзім, як у іх высвятляліся „беспарадкі“ ў Менску.

Рэвалюцыйная хваля протэсту пасья студзеня, захапіўшая ўсю рабочую клясу Расіі, найшла выразны адбітак сярод пролетарыяту Менску; мы бачым, як забастовачны рух усё больш і больш пашыраецца: з 13-га студзеня пачынаюць спыняць працу мясцовыя фабрыкі, заводы і майстэрні. 16-га студзеня бастуюць служачыя конна-жалезнай дарогі. 1-га лютага забаставалі рабочыя Менскіх майстэрняў Маскоўска-Брэскай чыгункі. 8-га лютага бастуюць рабочыя Менскіх майстэрняў Лібава-Роменскай чыгункі,—запатрабаваньні эаномічнага характару.

1—14 мая адбылася забастоўка рабочых Маскоўска-Брэскага дэпо. Прычыны—цяжкае эканамічнае становішча. 2-га мая бастуюць 150 рабочых чыгуначных майстэрняў Маскоўска-Брэскай чыгункі, шмат прыватных друкарняў, пераплётных і г. д., усяго лікам каля 2.500 чалавек.

Рэвалюцыйныя выступленьні ў 1905 г. менскага пролетарыату былі ў першую чаргу накіраваны супроць самаўладства. Скінуць царызм было яго галоўнай задачай. Вёсці барацьбу ў тых умовах капіталістычнай грамады, у якой жыву рабочы, не арганізуючыся, нельга было. Неарганізаваны рабочы зусім ня мог абараніць сябе перад сваім гаспадаром, ён быў яго рабом.

Профэсійнальных саюзаў у тую пару не магло быць; перад рэвалюцыяй 1905 г. было ўсяго толькі тры саюзы: адзін быў у Маскве—саюз друкароў, які ўзьнік у кастрычніку 1903 г. і два другіх у нашай Беларусі—саюз шчаціньнікаў і саюз гарбароў. Яны існавалі падпольна і масавымі быць не маглі.

Рабочыя імкнуцца да арганізаванасці, адбываюцца мітынгі, дэманстрацыі, сходы. 18-га лютага ў памяшканні Т-ва аматараў прыгожага мастацтва адбыўся мітынг. Прысутнічала да 600 чалавек. 17-га красавіка адбылася дэманстрацыя каля турмы. Кінуты дзеве бомбы. Затрымана дачка настаўніка Смародзкая, якая кінула ў казакоў 2 пепельніцы і некалькі вазонаў. 23-га красавіка на Захараўскай (Савецкай) вул. адбылася ўзброеная дэманстрацыя. Прымала ўдзел да 1.000 чал. Дэманстранты мелі замер забіць памоцніка прыстава Чумакова. Разганяная драгунскім разьездам 26-га мая адбылася вялізная ўзброеная дэманстрацыя. У часы дэманстрацыі—ранены гардавы і салдат, забіты прыстаў. З боку дэманстрантаў кулямі цяжка ранены двое, лёгка ранены шашкамі ды нагайкамі пяць чалавек і г. д.

Такім чынам мы бачым, што на працягу ўсяго 1905 г. ў Менску рэвалюцыйны настрой пролетарыату ўсё больш пашыраецца, бастуюць заводы, вадаправод, электрычная станцыя, зачынены крамы.

Адбываюцца сходы: 13 чэрвеня—сходка служачых друкарні і рэдакцыі спыненай газеты „Северо-Западный Край“ пад кіраўніцтвам Мысоўскага, „самого вредного из всех главарей Минского противоправительственного движения“ (водзёў Курлова).

21-га жніўня—на Школьным двары затрымана сходка яўрэйскай моладзі ў ліку 170 чал., 3-га кастрычніка на Падзамкавай вул. на балоце адбылася сходка, наладжаная „Бундам“ у ліку 300 чал. Разагнана поліцыяй і патрулем казакаў.

13, 14, 15, 16, і 17-га кастрычніка на Віленскім вакзале адбываліся сходкі рабочых, служачых і прыватных асоб, пад старшынствам служачага Упраўленьня Лібава-Роменскай чыгункі Паўла Жаба.

Як мы бачым, рэвалюцыйныя выступленьні менскага пролетарыяту з аднаго боку насілі эаномічны характар, з другога-ж—політычны, дзе канкрэтна ўказвалася рабочымі, што існуючыя парадкі іх не здавальняюць. Такі сынтэз руху штырхаў адсталых, уцягваў новыя колы; рэвалюцыйны рух захапляе ўсю рабочую клясу ад дробных майстэрань і да вялікіх заводаў.

Пашыраючыся, рэвалюцыйны рух не дае спакою апычнікам царскага ўраду, „12-га кастрычніка на кватэры губарнатара Курлова адбылася нарада прадстаўнікоў вайсковых частак, прычым губарнатар, абвясціўшы сабраўшымся настойлівую неабходнасьць *дзейнічаць пры зьнішчэньні непарадкаў зброяй*, з прычыны забастовак, выясьніў лік войска, якое маецца ў горадзе, нарады неабходныя для абароны вакзалу і гораду, зрабіў разьмеркаваньне яго па вакзалах, поліцэйскіх часьцях і для абароны свайго дому. Разам з тым былі вызначаны поліцэйскія чыноўнікі і начальнікі аддзяленьняў, жандарскіх і поліцэйскіх управаў, чыгунак, якія, *забясьпечаныя поўнамоцтвам губарнатара, моцць заіадаць дзейнічаць зброяй*“*).

З гэтага даносу становіцца ясным, што Курлоў сваячасна рыхтаваў кривавую лазню і толькі чакаў падыходзячага выпадку дзеля таго, каб выканаць свой плян.

Рэвалюцыйная хваля ў пачатку лета 1905 г. з надзвычайнай хуткасьцю разышлася па ўсёй Беларусі, моцна ўскалыхнуўшы будову царызму. Царскія апычнікі пачалі зьнішчаць непарадкі самымі страшнымі сродкамі. Яны арганізавалі шэраг паграмаў. Апроч таго, у шмат якіх гарадох адбыліся масавыя расстрэлы рабочых.

*) „1905 г. у Беларусі“, стар. 54.

Маніфэст 17-га кастрычніка, якім „дадзены“ былі народу „свабоды“ і так званая „куртатая констытуцыя“, выклікаў у абываталю, лібэралаў і часткі рэволюцыянэраў надзвычайнае ажыўленьне, радасьць і абманчывыя надзеі на тое, што цяпер перад Расіяй адчыняецца ясная будучына.

Урад, атрымаўшы яго, не сьпяшаўся з выданьнем. Гэты маніфэст быў вымушан у самаўладнага ўраду націскам сіл рэволюцыйнага народу. Усеагульная чыгуначная забастоўка прымусіла ўрад пайсьці на ўступкі выданьнем кастрычнікавага маніфэсту; але зрабіўшы ўступкі пад уплывам перапалоху, урад зусім ня думаў, што так працягнецца доўга.

Першае паведамленьне ў Менску аб маніфэсьце было атрымана 18-га кастрычніка раніцою ад нейкага купца Вєндрава, які прыслаў спэцыяльную тэлеграму з адным словам: „падпісан“.

Як толькі гэта тэлеграма была атрымана, на вуліцах, асабліва каля Віленскага вакзалу, пачалі зьбірацца масы народу — рабочыя, чыгуначнікі і інш.

За натоўпам зьявіўся П. Жаба і заявіў, што ў гэты дзень павінна быць сходка ня чыгуначная, а ўсенародная і дзеля таго, што народ ня можа зьмясьціцца ў залі станцыі, то трэба наладзіць мітынг на пляцу перад вакзалам. Быў атрыман дазвол ад губарнатара на сходку, і мітынг пачаўся. Першую прамову сказаў Янкель Окунь, заявіўшы, што народу падаравана свабода, але што поліцыя і чорная сотня ня хоча гэтага дапусьціць. П. Жаба атрымаў агенцкую тэлеграму ад начальніка чыгункі Машкова, прачытаў яе сабраўшымся, стаяўшым каля стала вучням і рабочым, якія кожнае слова справяджалі выклікамі. Потым на стол узлез служачы чыгункі Гомзогурдзі, які звярнуўся з прамоваю прыблізна такога зместу, што ўрад, часта абяцаючы якую-небудзь міласць, ня выконваў яе, а дзеля таго трэба ўпэўніцца, ці не падманвае ён і на гэты раз; па сэнсу маніфэсту трэба пайсьці і прасіць вызваліць усіх арыштаваных.

Натоўп выказаў ухваленьне, а Жаба зазначыў, што ўсім ісьці не выпадае, а трэба выбраць дэпутатыю. Была выбрана дэпутатыя пад старшынством Жаба, якая накіравалася спачатку да гарадзкога галавы Сьцефановіча, а потым разам з ім да губарнатара. Старшынёю сходкі быў абраны Гомзогурдзі. Га-

варыліся прамовы політычнага зместу, супроць Мікалая П., а адзін зазначыў на неабходнасьць перадаць яго народнаму суду і ганебнай кары.

Натоўп раззброіў двух афіцэраў, надзеў на іх шашкі чырвоныя сьцягі. Дэпутаты ад губарнатара накіраваліся к турме, потым ізноў да губарнатара, просячы аб вызваленьні арыштаваных. Прокурор Бібікаў, сказаўшы прамову, абвясціў, што, не разгледзеўшы дазнаньня, ён нікога вызваліць ня мае права, а губарнатар вызваліў каля 5 асоб адміністрацыйных. Натоўп з вызваленымі, з чырвонымі сьцягамі накіраваўся ізноў к вакзалу.

Войска было расстаўлена—рота каля кухань (на вакзале. С. Б.), паўроты на пляцформе супроць багажнага аддзяленьня і залі трэцяе клясы, а часавыя каля пад'ездаў вакзалу і на мосьце.

Пасьля шматлікіх прамоў, а гадзіне 4-й мітынг быў закончаны. Але тут раптоўна войска, якое было на пляцы і вяло сябе спакойна, пачало па камандзе афіцэраў страляць у натоўп. Ротны камандзір, што стаяў каля кухні з ротаю, пачуўшы некалькі выстралаў, прыняў іх за стральбу дэманстрантаў, а бачачы перад сабою наступаўшую на яго народную масу, вышаў наперад і прасіў усіх чыгуначных служачых і „благоразумных“ людзей адыйсьці, бо ён будзе зараз страляць. За гэтым было дадзена два залпы. Між тым, салдаты, што былі на пляцформе, выбеглі на пэрон і стралялі частым агнём, які цягнуўся 10 хвілін. Далей разабрацца цяжка.

Забітых аказалася каля 50 чалавек, лік-жа параненых устанавіць цяжка, бо многія лечыцца дома і пра свае раны не заяўлялі, але трэба думаць, што ня менш 150.*)

Курлоўскі расстрэл, які адбыўся 18 (31) кастрычніка, на другі дзень пасля выданьня маніфэсту для шырокіх грамад Менску і губэрні, адыграў у вядомым сэнсе такую самую ролю, як і 9-е студзеня для ўсяе Расіі.

Народныя масы пераканаліся на справе ў тым, што ўраду верыць нельга і што волю можна здабыць толькі нізрынуўшы самаўладства; яны пераканаліся ў праўдзівасьці таго, што казалі соцыял-дэмократы бальшавікі,—„рабочая кляса атры-

*) Пэўных вестак аб ліку забітых і параненых нельга знайсці. Ёсьць весткі, што забітых было каля 80, а параненых каля 300 чал.

мала вялікі ўрок грамадзянскай вайны; рэвалюцыйнае выхаваньне пролетарыяту за адзін дзень шагнула ўперад так, як яно не магло шагнуць у месяцы, гады серага, буднічнага, забітага жыцця“—так пісаў У. Ленін 18-га студзеня 1905 году („Вперед“ № 4).

Гэты бесшабашны і нічым ня выкліканы расстрэл мірных грамадзян выклікаў зусім заслужаны гнеў і абурэнне з боку ўсіх грамадзян як г. Менску, так і іншых гарадоў і мястэчкаў сучаснай Беларусі, у якіх адбыліся цэлыя шэрагі дэманстрацый пратэсту супроць падзей 18-га кастрычніка.

Старшыні Савету Міністраў гр. Вітэ было паслана некалькі тэрміновых тэлеграм, у якіх выражаўся пратэст і запатрабаванне зняць з пасады губарнатара Курлова, а дзеля расьсьледваньня прасілі прыслаць сэнатара. Напр., паглядзім, што піша гарадзкі галава Сьцефановіч: „Всеобщее ликование (з прычыны „дарованых“ свабод. С. Б.) однако омрачилось вчера горестным событием, без всякой причины и предупреждения по расхोдившемся сходу мирного народа, все помыслы которого были направлены только к тому, чтобы торжественно отпраздновать великий день, открыт был войском продолжительный огонь, повлекший массу жертв, повергший весь город в отчаяние и беспредельное горе“*).

Былі пасланы тэлеграмы ад П. Жаба агульнаму сходу менскіх прысяжных павяраных і іх памощнікам і г. д. З гэтых усіх тэлеграм відаць, што галоўным вінавайцам крывавага падзей 18-га кастрычніка быў Курлоў, які загадзя падрыхтаваў расстрэл. Усе, хто быў супроць тых дзеяньняў, якія праводзіў Курлоў, былі зняты з сваіх пасадаў, арыштаваны і г. д., а Курлоў застаўся ў Менску і энэргічна праводзіў сваю праступную дзейнасьць, арыштоўваючы і прасьледуючы ўсіх тых, хто асьмельваўся паведамаць аб яго зьверствах у цэнтр і патрабаваць яго выдаленьня.

Курлоў, як мы зараз убачым, дзейнічаў па загаду Трэпава. Вось што ён піша губарнатару: „Атрыманы даныя, што рэвалюцыянэры маюць замер выклікаць у Менску непарадкі. Прапаную вам прыняць папярэджаючыя меры; у выпадку выбуху непарадкаў спыніць іткія самым рашучым спосабам“.

*) „1905 год у Беларусі“, стар. 57.

Так пісаў цэнтральны напалоханы ўрад пасья падзей 18-га кастрычніка ¹⁾.

Усё гэта было ясна для рэвалюцыянэраў, што царскі ўрад ката-Курлова з Менску ня выдзеліць. Курлоў, баючыся помсты з боку іх, ня выходзіў на вуліцу; калі-ж і паказваўся, дык пад моцнаю вартаю казакаў.

Зарадзілася ідэя аб помсьце. ПСР пастанаўляе забіць яго. Выпаўненне гэтага абавязку добраахвотна бярэ на сябе член яе, студэнт Ян Пуліхаў.

У студзені на Курлова быў зроблен замах Пуліхавым, які кінуў у яго бомбу, але, на вялікі жаль усяго менскага насельніцтва, бомба не разарвалася. Тады, каб прымусіць яе ўзарвацца, Зося Ізмайловіч пачала страляць у бомбу, але няўдачна. Бомба, як выявілася пасья, была дастаўлена провокатарам Азэфам.

Цікава прывесці апісаньне моманту замаху Я. Пуліхава на Курлова па ўспамінах самога Курлова. Вось як ён піша аб гэтым:

„14 студзеня 1906 г. я прысутнічаў у саборы на паніхідзе, якую служылі па ўмёршым начальніку дывізіі. Як скончылася служба, я, разам з іншымі начальнымі асобамі, вынес туну з царквы і паставіў яе на воз. Ззаду мяне стаяў з крыжам у руках менскі архірэй Міхаіл, разам з іншымі духоўнымі асобамі. Раптам я пачуў лёгкі стук у галаву, але не зьвярнуў увагі, думаючы, што з-за адлігі кінуўся з даху на мяне невялічкі камок сьнегу. Да мяне падбег кіраўнік канцэлярыі губарнатара і сказаў: „Ваша правасхадзіцельства, бомба“. Я паглядзеў уніз і ўгледзеў каля маіх ног чатырохфунтовы пакуначак, які быў завернуты ў шэрую паперу. Поліцмайстар прасіў мяне сесці ў карэту і ехаць дамоў; гэта я і зрабіў. Спусьціўшы некалькі хвілін, ён зьявіўся да мяне на кватэру і паведаміў, што зараз-жа пасья майго ад'езду нейкая кабета некалькі разоў выстраліла з браўнінга, прычым ён і чыноўнік асабовых даручэньняў пачулі, як кулі каўзанулі па каўнярох іх мундзіраў. На шчасьце гэтыя выстралы не зрабілі нікому шкоды... Праступнік, кінуўшы ў мяне бомбу, аказаўся нейкім Пу-

¹⁾ Больш падрабязна аб Курлоўскім расстрэле глядзі „1905 г. у Беларусі“, стар. 54—63, „Савецкая Беларусь“ № 248 за 31 кастрычніка 1925 г.

ліхавым, а кабета, страляўшая з рэвальвэру, — дачкою начальніка артылерыі IV-га армейскага корпусу — Ізмайловіч.

Дасьледваньні паказалі, што Пуліхаў кінуў бомбу ўверх дзеля таго, каб, падаючы ўніз, яна стукнулася аб зямлю й разарвалася, але бомба, стукнуўшыся аб маю галаву, паціху саскаўзнула рукавом і лёгка пала да маіх ног, не разарваўшыся. У нас ня было спэцыялістых яе разабраць, таму мы палажылі яе на агонь, які разлажылі сярод пляцу паміж домам губарнатара і саборам. Узрыў быў такі моцны, што ў сумежных вуліцах лопнула шкло ў вокнах.

Праз некалькі дзён абудвух праступнікаў ваенны суд прыгаварыў да сьмерці, ня гледзячы на тое, што я звярнуў увагу старшыні гэтага суду на тое, што сьмертаваньне не пажадана, бо ў абудвух гэтых выпадках быў толькі намер на забойства¹⁾.

Ці праўда, ці не, што зараз сьведчыць Курлоў аб сваёй спагадзе да Я. Пуліхава і Э. Ізмайловіч, яму аднаму вядома. У кожным разе, ня гледзячы на гэта, мы маем факт засуджэньня абодвух рэволюцыянераў на сьмерць. Пасьля бязьлітаснага прыгавору Я. Пуліхаў быў павешан на варотах Менскага вастрогу неўзабаве пасьля зацьверджаньня прыгавору.

Ізмайловіч была саслана на катаргу.

Ім быў напісан да сваіх таварышоў ніжэй паданы ліст. Ліст гэты не памечаны датаю, напісан на адрывачках паперы нэрвовым, рухаючым характарам, бяз подпісу. Але ў лісьце чуецца моцная вера загартаванага энтузіастага-рэволюцыянера.

Вось што ў ім піша Я. Пуліхаў²⁾:

„Дарагія таварышы. Вы, вядома, ведаеце ўжо аб засуджэньні да сьмерці. За нас дваіх не засмучайцеся — я спакойны, бадзёры і вясёлы, страху не адчуваю, зразумела, і не цяплю. За Соню таксама ручаюся. Вось няшчасны Оксэнка³⁾, бач, ён ня віновен, ня ведаю, як ён сябе адчувае. Дзякуй вам, таварышы дзяўчаты, за падарунак, вышытую вамі кашулю. У ёй я быў на судзе. Я трымаў сябе прыстойна ды з вартасьцю, Соня — гэроічна.

¹⁾ П. Курлоў. „Конец русского царизма“, стар. 42-43.

²⁾ Орыгінал лісту выпадкова папаў у Гістпарт ЦК КП(б)Б, дзе і хаваецца.

³⁾ Таксама арыштаваны па справе Я. Пуліхава.

Мяне заражаў яе сьветлы, радасны настрой. Ад яе прысутнічаньня я дастаў гэткую энэргію, што мая прамова была выказана зычным голасам, плаўна і моцна, чаго мне ніколі не ўдавалася на нашых масаўках. Ды з гэткім таварышам, як Соня, я з захапленьнем пайшоў-бы ў агонь і аддаў два жыцьці, каб мог. Слава жанчынам. Мароўская, Засулч, Гельфон, Язерская, невядомая, што страляла ў Сахараву, Сьпірыдонова, невядомая, што страляла ў Чухніна¹⁾, Ёзмайловіч—саўпраўды з аружжам у руках заваявалі сабе месца ў гісторыі, наперакор тупагалавым буржуям, якія адмаўляюць дзеля іх грамадзянскія правы. Але раскажу, як была справа папарадку. Мяне разбудзілі ў каморы ноччу, а 4-й гадзіне і павялі ў кантору, праз поўгадзіны вывелі і пасадзілі на рамізьніка пад конвоем каля поўсотні казакоў, даставілі ў казарму на Петрапаўлаўскай вуліцы (цяпер Энгельса). Там быў суд. Сьледам за мною прывялі туды-ж Ёзмайловіч і Оксэнкаруга. Была зусім чорная ноч. Нас пасадзілі ў адным пакоі па розных кутках, да кожнага прыставілі па два часавых з ружжамі. Апроч таго, было шмат поліцыі і салдат у будынку суду і на вуліцы. Нам забаранілі гутарыць і рухацца. Гэтак мы прасядзелі на сваіх месцах ад 4^{1/2} да 11 гадз. Пасьля зьявіліся абаронцы; кратка перамовіліся з намі і распарадзіліся даць гарбаты. Пасьля мяне з Ёзмайловіч павялі ў залю суду. Оксэнкаруг застаўся. Наша справа слухалася першай. Пасьля прысягі сьведак і інш. царамоніяў, пачалася справа. Першым дапыталі мяне. Я на запытаньне аб віноўнасьці заявіў, што я сябра ПРС кінуў бомбу з намерам забіць Курлова, але віноўным сябе не прызнаю, бо пераконаны, што па чэсьці і па сумленьні я павінен быў зрабіць так, як зрабіў. Затым я казаў прамову, у якой раскажаў аб расстрэле натоўпу ў Менску 18-га кастрычніка (1905 г.), ахарактарызаваў чыннасьць ураду і Курлова. За апошні час заявіў, што я сам вызваўся на тэрорыстычны акт па прыговору партыі. Расказаў, як я падпільнаваў яго з бомбаю 6-га сьнежня на пахаваньні Шклярэвіча²⁾, але ня кінуў тады таму, што

1) То была сястра Соні Ёзмайловіч.

2) 16 сьнежня быў ранен у сьпіну, 17 памёр; Памоцнік поліцмэйстра.

яшчэ ня ведаў Курлова ў твар і баяўся абмыліцца. Затым расказаў аб здарэннях 14-га студзеня, аб арышце і аб катванні ў вучастку. У сярэдзіне прамовы мяне перабіў старшыня за няўважлівыя выказы аб Курлове і ўрадзе. Пасьля гаварыла Соня; яна зрабіла падрабязныя заявы і расказала прыблізна тое-ж, што і я, толькі ў больш яскравых фарбах, як сьведка расстрэлу 18 кастрычніка. Яна заявіла, між іншым, што дзейнічала па прыговору М. (енскага) Ком. (ігэту) ПСР, і гэтым наклікала на сябе сьмертны прыговор, якога магчыма ня было-б, каб яна дазволіла абаронцу даказаць, што яна дзейнічала не з загадзя абдуманым намерам, а раптоўна, угледзіўшы тое, як мяне білі. Мне таксама прышлося засмуціць майго абаронцу, п-на Нейфана. Мы з ім не пасьпелі канчаткова ўмовіцца да суду адносна спосабаў абароны, бо з прычыны хваробы жонкі ён ня мог прысьці да мяне ў камору перад судом. Ё вась уздумалі абараняць мяне, даказваючы, нібы я, кідаючы бомбу, ня меў намеру забіць Курлова, а толькі хацеў зрабіць дэманстрацыю тэрорыстычнага характару, каб папалохаць яго. На катэгорычнае запытаньне старшыні, ці меў я намер забіць Курлова, кідаючы бомбу, я, вядома, адказаў: „так, меў“. Затым ён, абаронца, даказваў, што бомба бесшкадлівая і ня мае ўласьцівасьці ўзарвацца ад стуку і г. д., і г. д. Але і тут наткнуўся на маю заяву, што я ня быў запэўнен кідаючы, што яна ўзарвецца, але ўсё-ж такі яна не ўзарвалася, за што, вядома, прашу прабачэння. Дапытвалі сьведак толькі палову, астатніх суд палічыў лішнім пытаць (па згодзе прокурора з абаронцамі). Курлоў даў пасьведчаньне праўдзіва і правільна; Нораў¹⁾ хлусіў, чырванеў і блытаўся: яму вельмі не хацелася прызнацца, што ён страляў у ляжачую, абезаружаную ўжо жанчыну. Але Сокалаў з паказаньняў сьведак вельмі ёмка прыпёр яго да сьценкі і высьведчыў у гэтым. Ад апошняга слова мы абое адмовіліся, бо ўсё важнейшае казалі ў першай прамове, а казаць на другую тэму нам-бы не далі. Хвілін праз дзесяць нам вынеслі прыговор к сьмерці праз павешаньне. А праз поўгадзіны пазвалі, каб прачытаць той-

¹⁾ Быўшы пры Курлове поліцмэйстрам.

жа прыгавор у канчатковай форме. Соня ўсьміхнулася, я паціснуў ёй руку. На судзе прысутнічалі толькі мой бацька і яе сястра. Як парадзіў абаронец, я зараз-жа пасля прачытаньня патрабаваў перадаць яму копію гэтага прыгавору. Затым нас пад страшным конвоем адвялі ў вастрог. На вуліцах ня было відаць ні душы, апроч поліцэйскіх, хоць было яшчэ сьветла... Яшчэ адна падрабязнасьць: пасля слухалася справа Оксэнкаруга, і Соня, выслушаўшы свой прыгавор, заявіла суду, што хоча быць сьведкаю па яго справе, бо яна ведае, што кінуў бомбу ня ён. Яна ведае хто па імённю, а не па прозьвішчу. Суд яе пасьведчаньне ня прыняў. Пасля прыгавору мы мелі магчымасьць пагутарыць вольна каля поўгадзіны. Успаміналі мінулыя дні, успаміналі ўсіх таварышоў далёкіх і блізкіх і шкадавалі тых, што застаюцца: некаторым з іх цяжка будзе перажыць нашу сьмерць. Па закону нам застаецца жыць двое сутак.

Урэшце, скажу вам тое: яшчэ рыхтуючыся да акту (кінуць бомбу), я адчуваў у сабе досыць сілы памерці, але ніколі ня думаў, каб гэта было так лёгка і радасна, як ёсьць. Сягоньня ў мяне было спатканьне з абаронцамі і бацькам—Сокалаў прыходзіў разьвітвацца. Бацька прасіў мяне прыняць папа для „напутствования“. Я наадрэз адмовіўся супярэчыць сваім пераконаньням.

Ну, бывайце, таварышы. Ня сумуйце, бо вышэй любові да блізкага—любоў да далёкага і наступнага і яшчэ болей любові да чалавека, любоў мая (мне падабаецца)¹⁾ да ценяў і зданьняў“²⁾.

Крывавыя падзеі, сьмерць Я. Пуліхава выклікалі моцнае абурэньне ўсяго менскага пролетарыяту. Рабочыя абвясцілі забастоўку протэсту, патрабавалі здавальненьня сем'ям тых ахвяр, якія загінулі.

Менскі саюз вучняў ПСР выпусціў на сьмерць Я. Пуліхава проклямацью ніжэйпаданага зьместу:

1) Гэтыя словы дапісаны алоўкам і ўзяты ў дужкі.

2) Прыведзены намі ліст Пуліхава быў пададзен для друку З. Ж.—Гл. „Полымя“ № 2 (10) за 1924 г., стар. 215.

„В борьбе обрешь ты право свое“.

Памяти Пулихова¹⁾.

„Товарищи. Он повешен... Как страшно звучит эта фраза. Он, который так недавно был среди нас, мыслил, чувствовал, работал с нами, всей душой преданный делу обновления России,—представляет собою теперь холодный, неподвижный труп... Он повешен...

За что... Не за то ли, что он—Иван Петрович Пулихов—не мог мириться, не мог пассивно отнестись к зверю, к сознательному убийце стольких жертв Курлово.

Он видел 18 октября 20-ти тысячную расстреливаемую беззащитную, проклинавшую убийцу толпу. Он видел изуродованные трупы, слышал стоны, страдания раненых, слезы сотен семейств и... — Он решил, что суд народный должен покарать убийцу и он был выразителем народного суда—и вот за это он повешен...

Так пошлем же, товарищи, проклятие убийцам народа. Да падет же народная кровь на голову палачей.

Смерть палачам. Слава погибшим.

Мир праху твоему, товарищ.

Ты был тем, имя которого не погибнет бесследно. Ты честно прошел свой жизненный путь и умер как герой.

Твое имя будет священо для всех и вечно. будет жить в памяти народа.

Геройству храбрых поем мы славу“.

Минский Союз учащихся Партии Социалистов-Революционеров“.

* * *

Выступленьні менскіх рабочых ня толькі далі груды ня божчыкаў і мора крыві, у сваіх выніках яны далі дзеве рэчы, якіх ня было раней: арганізаванага рабочага і далучыўшагася да сумеснай барацьбы сьвядомага селяніна.

Рэвалюцыя 1905 г. зьяўляецца генэральнай рэпэтыцыяй Кастрычніка. Мы ўспамінаем нашых загінуўшых таварышоў у 1905 г. ня так, як францускія рабочыя ўспамінаюць загінуўшых комунараў, ня толькі, як людзей, якія аддалі сваё жыцьцё за рабочую справу, мы іх успамінаем, як нашых роданачальнікаў, як людзей, якія палажылі першую падваліну нашаму сучаснаму савецкаму будаўніцтву.

¹⁾ Орыгінал знаходзіцца ў Гістарычным Цэнтравым ЦК КП(б)Б.

Кнігапіс

Міхась Зарэцкі „42 дакуманты“ і Двое Жвіроўскіх. Выданьне ЦБ Маладняка. Менск, 1926 г., 68 стар. Цана 30 кап.

Міхась Зарэцкі ўжо мае свайго чытача. Кожная яго новая кніжка чакаецца. Не разупэўнівае гэтага чаканьня і яго апошні зборнік.

У зборніку надрукованы два апавяданьні „42 дакуманты“ і „Двое Жвіроўскіх“.

„42 дакуманты“, апавяданьне аб часох бандытызму на Беларусі, захапляе ня толькі сваім зьместам, але і формай.

Пабудаванае з асобных дакумантаў, як протоколы, загады, лісты, тэлеграмы, яно сваёй навізнай у беларускай літаратуры бязумоўна захопіць чытача.

Галоўнае тое, што аўтар надаў сваім дакумантам такую мастацкую апрацоўку, што яго гэроі (Гроцкі, Мякуш Саўка, Ніна і інш.), як жывыя, выпукляюцца ў гэтым творы.

Аб іншым гавора другое апавяданьне— „Двое Жвіроўскіх“.

Старое спрадвечнае пытаньне. Бацькі і дзеці. Мяняліся часы, эпохі, людзі—гэта засталося.

Заўсёды паміж старым і новым спрэчка.

Стары чыноўнік, для якога вышэйшай асалодай зьяўляецца разглядваньне старой тужуркі, і

сын, які вучыцца ў Савецкай школе.

Малы Жвіроўскі пакуль пад уплывам бацькі. Але атуляючае жыцьцё адчыняе перад ім новыя кругавіды. Бацька, прызвычаіўшыся раней прыстасоўвацца да начальства, спрабуе гэта давесці і сыну: „Ня трэба ім (бальшавіком—Ал.) верыць, а гаварыць усюды трэба, што верыш“. Нават і паступленьню ў пёнэры бацька, сьцяўшы зубы, не прырэчыць:

„Паступаць, ты паступай, але будзь асьцярожны... Не падавайся на іхныя штучкі. Глядзі, каб не ашукалі цябе“.

І калі ён бачыць, што сын пад уплывам новых таварышоў зусім адыходзіць ад яго, ён паліць кніжкі сына, б'е яго.

„Ён біў з асаблівай зьярынай жорсткасьцю, знаходзіў у гэтым сабе здавольне бруднае, дзікае“.

Калі-ж аднойчы прышлі і сказалі яму, што ён ня мае права біць сына, ён, прычакаўшы яго прыходу, „схапіў сваімі касьцянымі пальцамі сына за вуха, вывеў моўчкі з хаты і з усёй сілы штурхнуў за вароты“.

„Так разлучыліся двое Жвіроўскіх. Жвіроўскі-бацька і Жвіроўскі-сын“.

Цяжка ўжыцца старому з новым—даводзіць Зарэцкі ў гэтым апавяданьні.

Аліч.

Летапіс Беларускага Друку.
Бібліяграфічны бюлетэнь Беларускае Кніжнае Палаты пры Беларускай Дзяржаўнай Бібліятэцы.
 № 3—4, май—жнівень за 1926 г.
 Менск, стар. 42.

Рост на Беларусі культурных устаноў, пашырэнне навуковых і літаратурных працаўнікоў, якія вывучаюць і даследуюць як сучаснае, так і мінулае Беларусі, паставіла пытаньне аб неабходнасці выдання сваёй бібліяграфічнай часопісі, мэгаю якое зьяўлялася-б рэгістраваньне тых беларускіх і іншых выданняў, якія друкуюцца на Беларускіх абшарах.

Што патрэбнасьць у гэткай часопісі ёсьць, гэта—беспрэчна.

Такая часопісь патрэбна і малодму навуковаму працаўніку, і студэнту, і настаўніку, і сябру краязнаўчага гуртка, і наогул шырокім колам савецкае грамадзкасьці, бо быць у курсе спраў нашага выдавецтва асобам, якія знаходзяцца ў далёкіх кутках, вельмі цяжка. „Летапіс Беларускага Друку“ ў гэтай галіне павінен, таксама, дасягнуць неабходных вынікаў.

Рэцэнзуемы намі нумар „Летапісу Беларускага Друку“ дае карціну росту кніжнае прадукцыі толькі за чатыры месяцы 1926 году. У ім налічваецца 133 асобныя выданьні. Яны ў сваю чаргу падзяляюцца на бібліяграфічны матэрыял наступных моваў: беларускай—79, расійскай—44, яўрэйскай—8 і польскай—2.

Як відаць, найбольшы лік выданняў прыходзіцца на беларускую мову. На беларускую

прыгожую літаратуру падае 17 нумароў. Ленінізм і гісторыя У КП(б) налічваюць 15 назваў. Значная частка зьмешчаных назваў кніг падае на справаздачы, зьезды, інструкцыі і ўставы.

Усе выданьні маюць кожны свой індэкс (апрадзяліцель) па аддзелам міжнароднае дзесяцічнае сыстэмы, хаця і ня ўсюды правільны; напрыклад, № 181, Міцкевіч, К. „Мэтодыка роднае мовы“, і 214, Быховскі, Б. „Метопсихология Фрэйда“.

Апрача ўсяго вышэй намі памянёнага, у канцы „Летапісу Беларускага Друку“ мы знаходзім яшчэ хроніку, у якой зьмешчаны „Статут Беларускае Дзяржаўнае Бібліятэкі“, зацьверджаны СНК БССР ад 14 мая 1926 г., па якому бібліятэка становіцца самастойнай адміністрацыйнай адзінкай. „Статут“ налічвае 21 апраграф.

К хібам трэба аднесці тое, што ў большай палове кніжак ня прыведзен змест іх; дамо хоць-бы, напрыклад, такія кнігі, як: Гурло, А. „Сузор’і“, Купала, Янка. „Апавяданьні вершамі“ кніжка I і II, „Слуцкія песьняры“ (вершы), Довнар-Запольскі, М. В. „Народное хозяйство Белоруссии“, Ленін, У. І. „1905 г. Выбраныя артыкулы і прамовы“, Дарожны, С. і Плаўнік, І. „Звон вясны“ (вершы) і г. д.

Пажадана было-б, каб наступныя нумары „Летапісу Беларускага Друку“ пры іх складаньні былі прыняты пад увагу наступныя пытаньні, больш яркае высьвечанья, гэта: даваць змест кожнай кніжкі, папаўшае

ў „Летапіс Беларускага Друку“, выдаць асобны „Летапіс“, у якім зьмесьціць усе выдадзеныя да гэтага часу беларускія часопісі і іх зьмест, прастаўляць супроць індэксаў кэтарскі (аўтарскі) значок кнігі. Усё гэта зробіць „Летапіс Беларускага Друку“ каштоўным матэрыялам для ўсіх дасьледчыкаў Беларусі.

А самае галоўнае—трэба было-б нашай Кніжнай Палаце наладзіць справу з выданьнем анаціраваных картак тых кніг, якія выходзяць на Беларусі (тым болей, што набор робіцца). Бюро Цэнтральнай Каталёгізацыі Галоўполітасьветы РСФСР ужо на гэты шлях ступіла.

Узяўшыся за гэта, Кніжная Палата аблегчыць працу сот-

ням бібліотэкараў Беларусі, якія па цэлых днях сядзяць над шыфроўкай кніг і пісаньнем картак для каталёгаў (і досыць часта блытаюць).

На ўсё гэта ідзе шмат часу і сродкаў, а наладзіўшы гэтую справу бібліотэкі хат-чыталень, нардамоў і г. д. „зрэжымілі-б“ значныя сродкі, якія можна было-б скарыстаць на што іншае. Выдаваць гэтыя картачкі, нам здаецца, можна было-б у якасьці дадатка к „Летапісу Беларускага друку“, альбо асобнымі бюлетэнямі.

Пажадаем-жа посьпехаў нашай Кніжнай Палаце ў гэтай галіне.

С. Кожаны.

Хроніка

Сярод беларускіх пісьменьнікаў.

* Полацкая філія „Маладняка“ шырока разгарнула сваю працу на пэрыфэрыі. За час з кастрычніка м. г. па сучасны момант філіяй зроблена 4 выезды на раёны, дзе былі наладжаны вечары беларускай літаратуры сярод сялянства. Таксама наладжаны шэраг вечароў у горадзе Полацку.

* За апошні год працы філіяй заснавана 7 гурткоў імя „Маладняка“ на раёнах і ў горадзе.

* У вапошнія часы выдавецтва „Маладняк“ здало ў друк наступныя зборнікі: Зборнік вершаў Кляшторнага „Кляновыя завеі“, п’есу Уладыслава Галубка „Пісаравы імяніны“.

* Ал. Дудар падрыхтаваў да друку зборнік аповяданьняў „Марсэльеза“.

* Вышла з друку „Тэорыя Сонэту“—Аўг. Барычэўскага.

* З 15-га лютага г. г. на сходах Менскай філіі рэгулярна будуць праводзіцца даклады па тэорыі літаратуры, а таксама крытычныя разгляды маладнякоўскай творчасьці.

* На гэтых днях выходзіць з друку № 1 часопісі літаратурна-мастацкага згуртаваньня „Узвышша“.

Мастацкія і культурныя весткі

* Зараз у БССР налічваецца 240 краязнаўчых т-ваў, якія яднаюць 12 акруговых, 98 раённых т-ваў і 130 розных гурткоў.

Лік сяброў краязнаўчых т-ваў у параўнаньні з мінулым годам узрос у два разы.

* Сіламі краязнаўчых арганізацый адчынена 16 музэяў і сабрана 10.705 экспонатаў; апрача таго, сабрана 87.230 картак-слоў, 179 розных колекцый, 413 апісаньяў, 500 анкет і 736 іншых матэрыялаў.

* Распачата праца па мастацкаму аформленьню новае царговае пастаноўкі—п’есы М. Грамыкі „Над Нёмнам“.

П’еса дае малюнак з жыцьця Заходняй Беларусі нядаўных часоў.

Яна будзе пастаўлена А. Міровічам, асыстэнтамі якога зьяўляюцца артысты Б. Дольскі і М. Ільлінскі. Мастацкае аформленьне належыць мастаку Ціханаву.

* Пачынаючы з 14 мая г. г. ўсе дзяржаўныя тэатры выязджаюць на гастролі ў наступныя пункты: Б. Д. Т. (1)—Гомель—Бабруйск, Б. Д. Т. (2)—Менск—Магілёў, Бел. Яўр. Дз. Т.—Магілёў—Віцебск.

Апроч таго, магчыма, што адбудзецца падарожжа Яўрэйскага тэатру ў Ленінград, а Б. Д. Т. (2)—у Смаленск.

* Рэдакцыя газеты „Чырв. Зьмена“ супольна з цэнтр. Комсклюбам імя „КІМ“ па згодзе з дырэкцыяй Б. Д. Т. (1), ставіць шэраг агульна даступных спектакляў для моладзі.

* АДДЗЕЛ мовы і літаратуры мае прыступіць да апрацоўкі гістарычнага слоўніка беларускай мовы.

* Музычная падсэкцыя І. Б. К. апрацавала звыш 500 беларускіх народных сьпеваў і мэлёдый.

* У вапашнія часы навуковай радай І. Б. К. канчаткова прыняты выдавецкі плян І. Б. К. Згодна гэтага пляну друкуюцца ўжо і будуць друкавацца працы проф. Растаргуева, Шчакаціхіна, М. Гарэцкага, зборнік па мовазнаўству, этнографіі і літаратуры, краёвы слоўнік, фольклёрны матэрыял, акадэмічнае выданьне твораў беларускіх пісьменьнікаў і інш. Агулам каля 220 друк. аркушаў.

* Нар. Кам. Унутр. Спраў зацьвердзіў статут Усебеларускага аб'яднаньня Мастакоў.

Мэта аб'яднаньня—згуртаваць усе мастацкія сілы Беларусі і садзейнічаць Нар. Кам. Асьветы ў галіне арганізацыі розных выставак і інш.

* Яўрэйская Мастацкая Камісія І. Б. К. распрацавала праграму Яўрэйскай катэдры пры Віцебскім Мастацкім Тэхнікуме.

Мэта гэтай катэдры—падрахтоўваць настаўнікаў-мастакоў для яўрэйскіх школ.

Аб украінскай літаратуры

* Распачата падрыхтоўчая праца да правядзеньня 5-ці га-

довага юбілею Ўсеукраінскага згуртаваньня поэтаў і пісьменьнікаў „Плуг“.

* У зьвязку з 5-цігадовым існаваньнем Харкаўскага Мастацкага тэхнікуму намечана арганізаваць выстаўку работ студэнтаў, выкладчыкаў і профэсараў архітэктурнага факультэту.

* Згуртаваньне пісьменьнікаў Заходняй Украіны наладзіла 28 студзеня г. г. літвечар, прысьвечаны творчасці Васіля Стэфанька.

* Кіеўскі пісьменьнік Уладзімер Ярошэнка прыступіў да пісаньня вялікага сцэнарыя: „Андруша Юшчынскі“, узяўшы за тэму вядомы судовы процэс Бэйліса. Пісьменьнік зьвярнуўся з заклікам да ўсіх, хто мае матэрыялы, у гэтай справе дапамагчы яму больш яскравей адбіць тагочасныя настроі і самую сутнасьць таго суду.

* 1-га сьнежня м. г. ў Палтаве памер П. Іваноў, былы прыгонны бацькоў М. В. Гоголя, які езьдзіў на пахаваньне Гоголя ў Маскву з сястрою.

Літаратура РСФСР

* У сьнежні 1926 г. адбылося 30 год навукова-літаратурнай дзейнасьці Уладзімера Максімавіча Фрычэ.

* У выдавецтве Комуністычнай Акадэміі (Масква) рыхтуюцца да выданьня кнігі І. Маца—„Форма и содержание в книге „Литература на западе“, І. Нусінаў „Лю-Мертэна“ і Уитмен „Пролетарская тематика в современной русской литературе“.

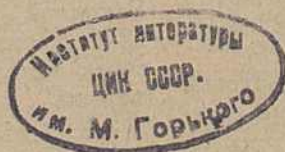
* Расійскі пісьменьнік Новікаў-Прыбой у сучасны момант працуе над вялікай аповесцю з быту маракоў „В неволе“.

* З наступленьнем 75-ай гадавіны са дня сьмерці Міколы Гоголя (што спаўняецца ў сакавіку г. г.), „ВАПП“ зьвярнуўся да НКА з прапановаю распа-

чаць падрыхтоўчую працу да юбілею.

* Ілья Сэльвінскі ў сучасны момант працуе над романам у вершах—„Пушторг“.

* У вапошнія часы ў Парыжы памёр вядомы расійскі пісьменьнік Сымон Юшкевіч.

З Ъ М Е С Т

Стар.

А. Зорыч. Роўна а чацвёртай	3
---------------------------------------	---

Літаратурна-мастацкі аддзел.

А. Бязыменскі. Партбілет <i>(верш)</i>	9
П. Галавач. Дзьве сьцежкі <i>(аповяданьне)</i>	10
А. Гурло. * *. (З жыццём позна я справіў заручыны) <i>(верш)</i>	29
А. Александровіч. Адгукніся.. <i>(верш)</i>	30
Паўлюк Трус. З лягенды „Лірнік“ <i>(верш)</i>	31
Ізраіль Плаўнік. Як матылькі віхрацца успаміны <i>(верш)</i>	34
В. Маракоў. * * *. (О, вясна...) <i>(верш)</i>	36
Я. Туміловіч. Скрыжалі сьветлыя у далях <i>(верш)</i>	37
П. Росіч. Здрада <i>(верш)</i>	38
А. Звонак. * * *. (Ізноў, ізноў...)	39
М. Лужанін. Разгані над брывямі смугу <i>(верш)</i>	41
А. Вечар. Стансы <i>(верш)</i>	43
Васілёк. Гома <i>(аповяданьне)</i>	45
Гэорых Гэйнэ. Песьні <i>(пераклад з нямецкай)</i> <i>(варш)</i>	58
Г. Лёнгфэлло. З „Песьні аб Гайаваце“ <i>(пераклад з ангельскай)</i>	61

Політычна-грамадзкі аддзел.

С. Баркоўскі. Ленін у Беларускай поэзіі	67
Л. М. Цьвяткоў. Таварыства філёматаў <i>(працяг)</i>	76
С. Бар—і. Курлоўскі расстрэл у Менску	89
Кнігапіс.	101
Хроніка.	104

КОЖНАЯ ОРГАЊІЗАЦЫЯ КП(б)Б, КОЖНЫ ЧЛЕН КП(б)Б

павінны
выпісваць
і чытаць

„ВЕСТКІ“

Цэнтральнага Камітэту
Комуністычнай партыі
(бальшавікоў) Беларусі“

ШТОМЕСЯЧНАЯ ЧАСОПІСЬ ПОЛІТЫКІ І ПРАКТЫКІ ПАРТЫЙНАЙ ПРАЦЫ.

ПРОГРАМА ЧАСОПІСІ:

1. Артыкулы (неофіцыйны адзел)	6. Чырвоная армія.
2. У ЦК КП(б)Б.	7. Партыянае жыццё на мясцох.
3. У аддзелах і камісіях ЦК	8. На газэтах.
4. У Цэнтр. Контрольн. Камісіі.	9. Хроніка
5. У ЦК ЛКСМБ.	10. Бібліяграфія.

ДАРМОВА ЧАСОПІСЬ РАССЫЛАЦЦА НЯ БУДЗЕ.

ПАДПІСНАЯ ЦАНА: На 1 месяц—25 кап., на 3 м-цы—65 кап.,
на 6 м-цаў—1 р. 20 к., на год—2 р. 25 к.,

Папсікка прымаецца ў канторы газ. „ЗВЕЗДА“ (Менск, Савецкая 63)
і ў яе аддзяленьнях на мясцох.

АДЧЫНЕНА ПАДПІСКА

на выданні ЦК ЛКСМБ „ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“ на сакавік м-ц.

З 1-га САКАВІКА ГАЗЭТА „ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“
ВЫХОДЗІЦЬ З НАСТУПНЫМІ ПЛАТНЫМІ ДАДАТКАМІ,

„МАЛАДНЯК“ (штомесячная літаратурна-мастацкая часопісь),

„ПЛУГ“ (штомесячная сельска-гаспадарчая часопісь),

„ЮНЫЙ КОМУНІСТ“ (двухтыднёвая кіраўнічая тэорытычна-політычная
часопісь ЦК УсеЛКСМ),

„СМЕНА“ (двухтыднёвая масавая літаратурна-мастацкая і грамадзян-
бытавая часопісь рабочай моладзі—на рас. мове),

„ЖУРНАЛ КРЕСТЬЯНСКОЙ МОЛОДЕЖИ“ (двухтыднёвая часопісь сялян-
скай моладзі—на расійскай мове).

ПАМ'ЯТУЙ УМОВЫ ПАДПІСКІ:

Назва выданьняў	Папсісная цана					
	На 1 м.		На 3 м.		На 6 м.	
	Р.	К.	Р.	К.	Р.	К.
„Чырвоная зьмена“ без дадатку.	—	25	1	75	1	50
За дадаткі трэба дадаткова даплачваць да папсіснай цаны на Чырв. Зьмену з рахунку за:						
„Маладняк“	—	35	1	05	2	10
„Плуг“	—	10	—	30	—	50
„Юный Коммунист“	—	50	1	50	3	—
„Смена“	—	28	—	84	1	08
„Журнал крестьянской молодежи“	—	25	—	75	1	50
„Юnger арбейтер“	—	15	—	45	—	90
„Гвезда молодежи“	—	15	—	45	—	90
„Юnger пионер“	—	10	—	30	—	60
„Беларускі пионер“ (двухтыднёвая часопісь)	—	20	—	60	1	20

Гарантыруецца акуратная дасылка выданьняў на ўсе гарады і вёскі пры ўмове, калі папсішчык дасьць дасканалы і падрабязны адрас і сваёчасова здасьць папсіску.

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА: канторай газ. „ЗВЕЗДА“ (Менск, Савецкая 63) і яе ўпаўнаважанымі, ячэйкавымі ўпаўнаважанымі па друку, усімі аддзяленьнямі БДБ, усімі пашт.-тэлеграфнымі аддзяленьнямі і ўпаўнаважанымі Выдавецтва ЦК ЛКСМБ „ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“.

Выдавецтва „ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“.